DE BACCHIDUM PLAUTINAE RETRACTATIONE SCAENICA

CAPITA QUINQUE

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AB AMPLISSIMO

PHILOSOPHORUM ORDINE LIPSIENSI

RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

Johann GUALTHARIUS BRACHMANN

VRATISLAVIENSIS

LIPSIAE

TYPIS I. B. HIRSCHFELDI

MDCCCLXXX

GEORGIO · GOETZIO

SACRVM

PRAEFATIO.

Priusquam ad rem propositam aggrediamur, aequum est eius uiri multa et egregia in me et de his meis quae hoc libello continentur studiis grato animo me praedicare merita, cuius auspicatum nomen in principe eiusdem scheda exstare uolui: praeceptoris mei studiorumque moderatoris uenerabunde amati. Qui ut ad harum quaestionum tractationem animum meum impulit, ita, cum comiter mecum communicauit et ubi reperirem multis locis dispersa uirorum doctorum quae ad hanc Plauti fabulam spectarent uaria commenta et coniectanea, et quae e Vetere Codice Camerarii post Ritschelii curas admirabili cum diligentia eruisset Hugo Hinckius, necessaria maximeque utilia artis criticae factitandae subsidia ipse mihi praebuit. Eiusdem oratu Gustauus Loewe rescripti libri Ambrosiani nouam conlationem accuratissime a se confectam utendam liberaliter mihi permisit. Quodsi quid inerit in his exercitationibus quod illis placeat, et dulcissimum et plenissimum laboris fructum percepisse mihi uidebor.

Dabam Herischdorfio a uico Silesiae prope Ceruimontium sito mens. Nou. a. CIƆIƆCCCLXXIX.

Commentatio seorsum expressa est
ex STVDIORVM LIPSIENSIVM tertii
uoluminis fasciculo priore.

DE

BACCHIDUM PLAUTINAE RETRACTATIONE SCAENICA

CAPITA QUINQUE

SCRIPSIT

GUALTHARIUS BRACHMANN

CAPUT I.

§ 1. Comicorum Romanorum fabulas ab iis, qui iterum iterumque in scaenam eas referrent, saepe multisque modis immutatas retractatasque esse, id quod Graecis tragoediis accidisse probat illustris illa Lycurgi oratoris lex [1]) de publico fabularum Aeschyli, Sophoclis, Euripidis exemplari, a quo recedere histrionibus non liceret: neque per se probabilitate caret nec desunt ueterum scriptorum loci, ex quibus moris hoc fuisse appareat. Quo in numero Gellii illum (Noct. Att. III 3, 13) ex Varronis quodam libro quamuis indiligenter, ut uidetur, exscriptum [2]) commemorasse satis habeo: *neque tamen dubium est quin istae* (scil. *comoediae*), *quae scriptae a Plauto non uidentur et nomini eius addicuntur, ueterum poetarum fuerint et ab eo retractatae et expolitae sint ac propterea resipiant stilum Plautinum.* Quamuis enim exigua fides opinioni illi a Gellio traditae habenda sit [3]): id apertum est nullo pacto fieri potuisse, ut hoc argumentum ad explicandam incredibilem fabularum, quae sub Plauti nomine circumferebantur, multitudinem adferretur, nisi iis, qui Varronis, deinde Antoninorum temporibus litteris Latinis operam nauarent, adeo certa illius retractandarum ueterum fabularum moris notitia fuisset, ut de hac ipsa re omnino non dubitaretur. Adde quod Terentius in pro-

1) Cf. Pseudo-Plutarchi uitam X orator. p. 841 F, Galenum uol. IX p. 240, et uide Welckerum in libro de tragoed. graec. p. 906—908 Korniique dissertationem de exemplari Lycurgeo Bonnae editam a. 1863. De retractatis cum tragoediis tum comoediis graecis u. Meinekii Hist. crit. com. graec. p. 31 sq.

2) Cf. Gell. III 3, 4. 10. 14 conl. Ritschelio Parerg. p. 112 sq. 93. 96.

3) De toto loco Gelliano u. Ritschelium l. s. s. p. 81 sqq.

logo Eunuchi u. 25 refert *Colacem esse Naeui et Plauti ueterem fabulam*; quod quidem conlato u. 30 *Colax Menandrist* et u. 33 sq. *sed eas* (scil. *personas*) ⟨*ab aliis*⟩ *factas prius Latinas scisse sese, id uero pernegat* nullo alio modo intellegi potest nisi hoc: Naeuii fabulam, ex Menandri quidem Colace uersam, a Plauto instauratam esse[1]).

Constat igitur eam quam diximus rem a Romanorum usu scaenico minime abhorruisse, neque quidquam ab hac parte orietur difficultatis, si argumentis aliunde petitis adducamur, ut cum reliquorum comicorum tum Plauti fabulas antiquitus retractatas esse credamus.

§ 2. Iam uero leguntur in comoediis latinis, quae aetatem tulerunt, loci haud pauci numero ita constituti, ut nullo modo credi possint pristino poetae consilio cum reliqua uel scaena uel fabula coniuncti fuisse. Aliorum enim argumentum aut a sententiarum nexu alienum est aut iis, quae aliis eiusdem fabulae locis siue dicuntur siue aguntur, aperte repugnat: alii eorum, quae aut supra aut infra leguntur, prorsus gemelli ac uicarii esse ipsa rerum sententiarumque aequalitate, interdum adeo uerborum similitudine manifesto arguuntur. Utriusque generis communis ea est condicio, ut nullis machinis cum aliis eiusdem fabulae partibus conciliari possint. Cuius rei ut luculentissima adferam exempla: iam nemo nescit ut Andriae Terentianae ita Poenuli Plautinae duplicem exstare exitum, quorum quidem apparet alterutrum tantum in scaena recitari potuisse. Sed in mediis quoque fabulis Plautinis fere omnibus passim inueniuntur loci, quorum ea quam dixi est indoles ac natura. Atque manifestorum quidem huius generis exemplorum satis magna copia cum antiquiorum criticorum, inprimis acerrimi illius interpolationum indagatoris, Franciscum Guyetum dico, acumine cognita, tum nostra aetate in medium protracta patent: non pauca in continuae orationis specie, quam uidelicet libri editionesque prae se ferunt, delitescentia hominum doctorum adhuc exspectant curam.

---

1) Cf. Ritschelium Parerg. p. 99—104.

§ 3. In quo numero multi sane loci sunt, quos uel ex meris interpretamentis ortos esse uel ludibundae seu grammaticorum seu librariorum sedulitati deberi ipsa uerborum, sententiae, metri misera condicio prodat: restat tamen talium satis magna copia, quales ne cum priorum saeculorum arbitris credamus a nouiciis hominibus confictos esse impedimur cum sermonis genere ipso Plauto non indigno, tum numerorum argumentique rationibus longe absolutissimis: impedimur etiam ueterum grammaticorum auctoritate, quorum testimoniis constat biformium quorundam locorum in ipsa antiquitate utramque partem gemellam lectitatam esse. Velut in Plauti Bacchidibus u. 377. 378 una cum tribus insequentibus nullo modo stare posse Guyeto Ritschelioque aequaliter perspectum erat: utri potius pro Plautinis habendi essent iudicium dissidebat. Quorum quidem priorum fides Nonii testimonio augetur, posterioribus accedit Prisciani auctoritas, qui u. 379 bis excitat [1]. Itaque dubitari non potest quin in reliquis quoque similis notae locis traditae scripturae duplicata indoles ex ipsa antiquitate originem trahat.

Eorundem uero grammaticorum beneficio compertum habemus nonnullos huius generis locos antiquitus non in omnibus fabularum illarum codicibus geminatim exaratos fuisse. Namque Andriae alterum exitum *in pluribus exemplaribus bonis non ferri* Donatus commemorat [2]. Ac ne ex Plautinis fabulis exemplum desideretur, illustrem illum propono Charisii locum (p. 184), qui ex Bacchidibus adferens u. 545 hoc addit: *in quibusdam non ferunt⟨ur⟩* [3]; quo quidem loco Palatinorum librorum duodecim uersus, in quibus illum a Charisio notatum, non satis apte eos quidem conuenientes cum aliquanto concitatiore sermonis actionisque genere, quo reliqua scaena enitet, etiamnunc abesse a Bobiensibus membranis uetustissimis Guil. Studemundus narrauit [4].

1) Cf. Ritschelii adnotationes in editione.
2) Cf. Ritschelium Parerg. p. 595.
3) Cf. Ritsch. Parerg. p. 418.
4) 'Festgruss an die Würzburger Philologenversammlung 1868' p. 42.

§ 4. Quae cum ita sint, rationi hercle ut quid maxime conuenit et antiquissimarum illarum schedarum discrepantias ueterum grammaticorum manibus uersatarum et nostram fabularum Plautinarum multis in locis ancipitem memoriam ab eodem repetere pristino fonte: uetustissimorum dico fabularum illarum, quae quidem ad iteratum saepissime usum scaenicum uarie immutatae sint, exemplarium histricorum diuersitatem. Relatas enim esse mortuo auctore fabulas Plautinas aliquantumque temporis, cum orbata esset *flore poetarum* scaena, summo populi fauore uel primum in ludis scaenicis obtinuisse locum — id quod ineunte potissimum septimo ab u. c. saeculo factum esse satis probabili coniectura effecit Ritschelius [1]) — euidentissime comprobant prologi nobis traditi cum ad fabulas alias tum ad Casinam denuo referendam conscripti [2]).

Qui autem repetita actione Plautinas in scaenam darent dominos gregum histricorum non satis habuisse nouos prologos praemittere, luculentissimo documento ii sunt loci ipsis fabulis inserti, quos respicere ad res a Plauti aetate prorsus alienas certissimis euincitur rationibus historicis [3]). Nihil igitur magis est credibile, quam eosdem ne ab ipsis quidem uersibus Plautinis manus abstinuisse, immo uariis modis, utcunque ferret usus scaenicus, modo in angustiorem ambitum fabulam singulasue scaenas contraxisse [4]), modo uberius aliquam siue rem siue sententiam persecutos esse [5]), concitatioris interdum liberiorisque rhythmi modulationes ad senariorum septenariorumque aequalitatem reuocasse [6]), aliis locis emendare et expolire

1) Parerg. p. 180—238: cf. Opusc. II p. 658—60.

2) Praeter Ritschelium Parerg. p. 180 sqq. 225. 233 sqq. cf. Dziatzkonem, de prologis Plautin. et Terent. quaestt. sell. Bonnae 1864, 'Ueber die plaut. Prologe' Luzern 1867, alias.

3) Cf. Ritsch. Par. p. 198. 206—208. 123—125. Integras adeo fabulas ab aliis poetis conditas Plauto illos supposuisse docet Gellianus locus supra adlatus.

4) Cf. Georgium Goetzium in Actorum societ. philol. Lips. tom. VI p. 268. 278. 286 sq. saepius, Leop. Reinhardtum in Nou. Annal. t. 111 (a. 1875) p. 198, al.

5) Cf. Ritschel. Par. p. 601 sq., Goetzium l. l. p. 313 adnot.

6) Cf. Ritschelium in praef. Stichi p. X, Goetzium l. l. p. 274.

conatos recoxisse, quae subobscura fortasse excultioriue graecissantis aetatis elegantiae parum artificiosa uiderentur [1]), saepenumero denique praeter certae rationis necessitatem aliquid sustulisse liberoque arbitrio de suo quidquid liberet Plautinis adspersisse.

§ 5. Iam apparet fieri uix potuisse, quin magis magisque inter se discrepantia fabularum illarum exemplaria histrionum in manibus uersarentur. Unde cum fluerent emergente sero quidem Romae optimarum artium studio litteratorum hominum exemplaria [2]) adscitis ex diuersae notae schedis quaecunque commendari uiderentur *filo atque facetia sermonis Plauto congruentis* [3]) supplementis: quomodo fieri potuerit, ut et eiusdem argumenti plures in unam recensionem reciperentur uersus et quidam duplicati generis in aliis exemplaribus circumferrentur, ab aliis abessent, nemo non uidet. Ac ne mireris prauo iudicio grammaticos illos in unam sermonis continuitatem congessisse gemellas partes ita constitutas, ut adscita altera alteram auersetur: insigne arti eorum praesidium paratum est ab illustri illo loco Suetoniano [4]) anno 1845 e codice quodam Parisino a Theod. Bergkio primum edito [5]), unde intellectum est, sicut Alexandrinos Pergamenosque grammaticos, ita Romanos solitos fuisse certis notis criticis, quarum multiplex longeque subtilissimus erat usus, ueterum poetarum historicorumque libros distinguere. Velut ·⋇· asteriscum iis apponebant uersibus, *qui in hoc ⟨recte⟩ loco positi erant, cum aliis scilicet non recte ponerentur*; in hisce rursus ·⋇· — asterisco cum obelo utebantur; ⋇ ceraunium ponebatur, *quotiens multi uersus im-*

1) Cf. Goetzianam commentationem p. 252.

2) Cf. Ritschelii Nou. Excurs. p. 109, Goetzii dissertationem p. 275.

3) Quam normam Varronem ad ipsarum fabularum existimationem adhibuisse Gellius III 3, 3 refert, eandem potissimum ueterrimos illos criticos secutos esse consentaneum est in diiudicando, singularum partium in scaenicis illis exemplaribus diuerse traditarum quae prorsus abiciendae, quae confidenter, dubitanter denique quae in Plautinorum contextum recipiendae uiderentur.

4) Fragm. 108 Reifferscheid., p. 137—141 editionis a. 1860.

5) Diurn. antiq. stud. a. 1845 p. 85—88.

probabantur; ∸ obelos cum puncto *ad ea, de quibus dubitabatur tolli deberent necne*; Ͻ antisigma appingebatur iis uersibus, *quorum ordo permutandus erat*; atque id quod summam huius quaestionis, in qua uersamur, uelut acu tangit: Ͻ̇ antisigma cum puncto ponebatur, *cum eiusdem sensus uersus duplices essent et dubitaretur, qui potius legendi*[1]). Etiamsi enim nescimus, quo tempore ipsae fabulae Plautinae coeptae sint emendari, distingui, adnotari[2]): studium aliquod[3]) ad Plautum contulisse iam L. Aelium Stilonem, Varronis praeceptorem, Gellii[4]) Festique[5]) testimonio compertum habemus, quem quidem constat eodem fere tempore natum esse, quo credibile est in scaenam reductam esse musam Plautinam, confiniis nimirum sexti septimique ab u. c. saeculi. Iam huic igitur exemplaria fabularum Plautinarum, qualiacunque fuerunt, ad manum fuisse consentaneum est. Eundem autem eiusque aequales iam coepisse scimus in aliis quibusdam scriptoribus notis illis criticis genuina a spuriis dubiisque dinoscere.

Credendum igitur est ne antiquissima quidem illa exemplaria Plautina grammaticorum in usum exarata ἀκρίτως ex histrionum uoluminibus ea fiducia consuta esse, quasi additis supplementis illis manca ipsius poetae manus recuperaretur: sed maluisse illos importuna, incondita, dubia, etiamsi nondum signis criticis digesta, in scriniis seruare futuro distinguenda negotio, quam uel unam uoculam fortasse a Plauto profectam delere[6]). Cuius quidem modestae rationis magna illis habenda est gratia.

---

1) De hac tota re uide Bergkium l. l. p. 109—131, M. Hertzium ibid. p. 393—98, Reifferscheidium in primo Quaestionum Sueton. capite editionis p. 419—421, O. Ribbeckium in prolegomenis crit. ad Vergil p. 149—163. Ad graecos potissimum scriptores spectat Schraderi dissertatio *de notatione critica*.

2) Cf. Ritschelium Mus. Rhen. t. IV (a. 1848) p. 509 = opusc. III p. 447 adn., eiusdem Prolegomena ad Plauti comoedias p. 67, Nou. Excurs. p. 110 sq.

3) Cf. Ritschel. Par. p. 90 sq. 366 sq.

4) Noct. Att. III 3, 1. 12.

5) S. u. Vapula Papiria, p. 372 Mueller.

6) Cf. Goetz. l. l. p. 275 sq.

§ 6. Insequentium grammaticorum industria notis criticis passim uersibus appictis fabularum contextum recensuit. Neque uero mirandum est una cum usu notarum illarum intellectum paucis saeculis post euanuisse easque ipsas paulatim librariorum socordia rursus intercidisse[1]). Quo quidem detrimento sponte intellegitur factum esse, ut ingenti agmine uitiorum tamquam ex insidiis irruente in fabulas Plautinas tristissima labe confligeretur elegantissimi poetae sermo. Manifestiora tamen erant uulnera illa admodum multa, quam quae fugere possent uel stupida exeuntis antiquitatis siue grammaticorum siue librariorum ingenia. Nec desunt uestigia, quibus appareat cognita misera lacerataque orationis metriue specie, ut qualis legi intellegique saltem posset talem restituerent uersuum contextum, cum uarias eos molitos esse machinas tum uersuum siue traditorum transpositione siue additiciorum interpolatione soluto sententiarum nexui ut succurrerent desudauisse[2]). Ceterum diasceuastarum illorum, ut uocant, limandi sarciendique mala sedulitas quam recte putetur etiam ad uetustioris aetatis bonae notae grammaticos pertinuisse, haud facile diiudicabis; neque sane multum nostra refert.

Iam apparet, quantum conferatur anecdoti Parisini illius beneficio cum ad explicandas rationes memoriae fabularum Plautinarum nobis traditae tum ad eius ipsius, quam proposuimus, sententiae probabilitatem augendam ac corroborandam. Atque omnia profecto simplicissima in ipsaque re posita esse uidentur, ita ut iam non opus sit fusius rationibus argumentisque rem, quam enarrauimus, stabilire; de cuius summa quidem iam nemo, quod sciam, dubitat eorum, apud quos huius generis integrum est sanumque iudicium.

1) Cf. O. Ribbeckii prolegg. p. 153. — Num seruatum sit notationis illius uestigium a Vetere in Bacchidum u. 405 ualde dubito; cf. Ritsch. ad Trin.² 858.

2) Cf. Goetz. l. l. p. 265 adnot. 2, p. 274. 315.

CAPUT II.

§ 7. Primus autem in hanc rem animum intendit Fridericus Osannus, qui cum *Analectorum criticorum* Berolini anno 1816 proditorum extremis tribus capitibus de causis Plautinarum fabularum interpolationis, de Plautinarum fabularum interpolatione, de diuersis Plauti fabularum exemplaribus dissereret, haec tria mea quidem sententia rectissime cognouit:

primum: retractationem et singulorum locorum et totarum fabularum fieri potuisse, cum fabulae, ubi ab aedilibus emptae essent, iam poetarum iuri exemptae in histrionum manibus satis diu uersarentur, priusquam grammaticorum criticorumque experirentur curam;

alterum: causam occasionemque nouandi satis aptam illis fuisse, cum ueteres fabulae iterum iterumque repetitae in scaena agerentur [1];

tertium: conspicua esse etiamnunc in fabulis Plautinis, quales libri nostri exhiberent, diuersorum exemplarium uestigia.

In pertractando tamen hoc loco ita uera cum falsissimis confudit (inprimis in X. capite, ubi singula duplicis recensionis exempla adfert), ut ignoscendum sane uideatur iis, qui iniquius de hac illius sententia iudicauerunt: id quod in Ladewigium maxime cadit, qui in Mus. Rhen. tom. III p. 523 sqq. totam illam de nouata fabularum Plautinarum recensione coniecturam omni fide carere contendit, paulo mitius ille quidem iudicans quattuor annis ante in Diurn. antiq. stud. a. 1841 p. 1079 sqq.

Iam ante Ladewigium autem ea, quae de Bacchidum nonnullis locis Osannus proposuerat, reiecit Ritschelius in illustri illa *de Plauti Bacchidibus* dissertatione Vratislauiae a. 1836 edita [2]. Quem ne ipsum quidem illius rei grauitatem tum penitus perspexisse nunc sane facile est ad arguendum [3]. Quo

1) De his omnibus cf. Ritschelium Parerg. p. 331. 88 sqq. 94 et Goetzium l. s. s. p. 268 sq.

2) Repetita est in Parerg. p. 391 sqq.

3) Cf. Parerg. p. 418—420 conl. Studemundi 'Festgruss' p. 40—43.

magis tenendum est eundem iam anno 1840, cum *de duplici exitu Andriae Terentianae* ageret adscito Poenuli Plautinae exemplo, etiamsi nondum intellectum esset, quam late paterent duplicis recensionis in fabulis Plautinis uestigia, ita tamen totius quaestionis summam expressisse [1]), ut intra lineamenta ab illo ducta etiamnunc optime consistat uniuersa rei ratio octo ferme lustrorum studiis amplissime aucta.

Multo acutiore quam Osannus iudicio Theod. Bergkius usus ingeniose de eodem argumento disseruit in Diurnis antiq. stud. a. 1848 p. 1134; singula tamen ut explanaret interdum ne illi quidem pari euentu contigit [2]). Cui, cum parum seuera norma adstrictus ad quaestionem aggrederetur, accidit ut aut euagaretur ad sollicitandos locos prorsus sanos (uelut cum uu. Trin. 409 et 852 retractatori tribueret), aut contrario uitio admisso meras interpolationes pro dittographiis ex ipsa antiquitate repetendis haberet (ut Bacch. u. 430). In ipsis autem dittographiis ut pristinum utriusque recensionis conexum restitueret et neglecto prorsus tralaticio ordine ex incondito tamquam uersiculorum grege quos liberet consociare ausus est (exempla habeto Bacchidum uersus 375—384, Trinummi 308—312), et opitulatorem admodum frequenter diasceuastam sibi adsciuit, qui consulto nimiam binarum partium similitudinem obscurauisset (uelut Bacch. u. 430, Trin. 670): quibus quidem artificiis apparet eleuari rei fidem.

§ 8. Atque ex ea quidem fabula, cuius perscrutandae peculiare negotium nos suscepimus, quibus diximus aut perperam aut non satis circumspecte ad rem demonstrandam abusum esse Bergkium exemplis, eorum alteri suo loco uberior paulo disputatio concedenda erit: de altero, ne absit ab hac dissertatione locorum consideratio illorum qui huc pertinere, etiamsi

1) Dissertationis in Parergis iteratae prae ceteris uide p. 594. 595. 600—602.

2) Vide eius censuram recensionis Trinummi Ritschelianae, insertam Diurnis antiq. stud. a. 1848 p. 1129 sqq., itemque Bacchidum Stichique, Diurn. a. 1850 p. 330 sqq.

immerito, quibusdam uisi sunt [1]), statim liceat quam breuissime exponere sententiam. Locus autem hic est [2]):

Bacchidum specimen I.

Act. III sc. 3 u. 24—27.

Íbi ⟨*equo*,⟩ cursu, lúctando, hasta, dísco, pugilatú, pila, 428 R.
Sáliendo sese éxercebant mágis quam scorto aut sáuiis:
Íbi suam aetatem éxtendebant, nón in latebrosís locis.
Índe de hippodromo ét palaestra *c*úbi reuenissés domum 431

Adnotatio critica:

428. equo *inserto rectissime hiantem uersum suppleuit Aug. Luchsius Herm. t. XIII p. 498, utpote cuius uocabuli detrimentum pateret ex* hippodromo *uersus 431, exemplo usus Most. u. 152.* luctando disco hasta *transponendo editiones.* luctandod hasta disco *Ritschelius Nou. Excurs. p. 63.* | 431. *Aut* palaestrad ubi *aut* palaestra cubi *Ritschelius Mus. Rhen. t. XXV p. 310; hoc Bergkius Symbol. ad gramm. lat. p. 119 commendabat, illud Ritschelius Nou. Exc. p. 75.* palaestra ubi *cum libris editiones.*

Exstat locus in suauissima illa descriptione pristinae educationis seueritate ac disciplina coercitae. Ac uersuum illorum quos supra scripsimus tertium, cum una cum ceteris stare ne-

---

1) Bergkius hoc in loco laudatorem inuenit G. Goetzium (Acta soc. phil. Lips. t. VI p. 259 adn.), in aliis quidem exemplis aspernatum huius generis artificia.

2) In repraesentando uersuum Plautinorum contextu *inclinatis litteris* exprimenda curaui quaecumque non libris (praeter interpolatos FZ), sed coniecturis deberentur, neglectis nimirum orthographicis quisquiliis; addita integra uocabula uncis ⟨⟩ insuper inclusi, cancellis [], quae interpolata ducerem. Ubi de coniecturae auctore nihil testatus sum, Ritschelii scito seruatum esse exemplum, a cuius recensione a. 1849 ubi recesserim semper indicatum est. Ceterum *editionum* nomine significatur consensus Hermannianae, Ritschelianae, Fleckeisenianae; nostras coniecturas *Brn* signo notatas uoluimus. Ubicunque de scriptura siue Veteris siue Ambrosiani testatus sum, sciendum est auctoritate me uti aut Hugonis Hinckii aut Gustaui Loewii. Hic eximia benignitate, quaecunque in palimpsesto e Bacchidibus ei apparuerant, diligenter exarata mihi permisit; quae tamen ignorari noluit transscripta tantum a se nec secundis curis recognita esse. Veteris noua conlatione a Hinckio confecta quod uti mihi licebat, id Georgii Goetzii debeo liberali erga me comitati. Monendum autem ab huius dissertationis consilio alienissimum fuisse omnia enarrare, quae noua illi eruissent: immo permulta mihi quidem omittenda esse duxi. De reliquorum librorum memoria si quid attuli, haustum est e Ritschelii appar. crit.

quire rectissime cognouisset Bergkius[1]), dittographiam esse duorum qui praecedunt autumauit, sic autem antiquitus scriptum fuisse suspicatus est:

Ibi suam aetatem e x e r c e b a n t, non i. l. l.

quae quidem scriptura, postquam in unum contextum recepta esset utraque recensio, fieri non potuisse quin propter manifestam superioris uersus similitudinem immutaretur. Eundem autem uersum magna propinquitate attingere eiusdem fabulae uersum 56:

Nam huíc aetati nón conducit, múlier, l a t e b r o s ú s l o c u s

paululo ante O. Ribbeckius monuerat[2]). Ceterum pridem pro spurio expunxerat Franc. Guyetus.

Atque equidem uersum illum 430 penitus persuasum habeo retineri non posse (neque cancellis eundem includere dubitauit Alfr. Fleckeisenus): dittographiam esse uersuum 428. 429 ex ipsa antiquitate repetendam nego. Aut demonstret uelim aliquis, quidnam intersit differentiae inter huius uersus rationes et putidae cuiuslibet interpolationis sensum contiguorum uersuum aequantis.

At potuit quidem facillime ita res euenire, ut docuit Bergkius. Audio. Potuit sane: nam quantulum erit rerum incredibilium, quas uel potuisse ullo modo fieri neges? Arti tamen nego conuenire ficticia ac commenticia prorsus pristina quadam similitudine[3]), quae diasceuastae nescio cui mutandi rursus materiam praebuerit, abuti ad approbandam aliam bonae notae recensionem uersuum illorum olim instauratam.

In uniuersum libere profiteor longe minimam iis duplicis recensionis quam esse uoluerunt exemplis fidem me habere, quae in loco alioquin ab hac re alienissimo unius uersiculi iterata sententia claudicantis finibus contineantur. Omnia autem

1) Diurn. antiq. stud. a. 1850 p. 330.

2) Praef. Stichi Ritschelianae p. XVIII.

3) Bergkii illi coniecturae si quis credat firmamentum accedere ex locutionis *aetatem extendebant* insolentia, ego contra contendo hanc ipsam prodere interpolatoris inscitiam.

in toto illo loco, qui est de educandi antiqua ratione, ut quae maxime genuina esse ipsa quae in rebus, uerbis, numeris enitet summa ars satisque festiua elegantia documento est, neque ullum praeterea uestigium exstat duplicis recensionis. Itaque Guyetum iudico unice uerum perspexisse, uersumque spurium et inficetum ad similitudinem quidem uersus 56, ut uidetur, confictum expellendum duco.

---

§ 9. Iam ipse Fridericus Ritschelius, cum Bacchidum recensionem anno 1849 institueret, nonnullis locis posterioris cuiusdam poetae ipsius quoque boni et antiqui manum agnouit, reliquarum autem in fabularum deinceps edendarum negotio dum uersatur, usu magis magisque intellexit, quam multa retractationis uestigia cum ad totius alicuius comoediae consilium ac dispositionem spectantis tum in singulis locis geminatim positis conspicuae etiamnunc exstarent: cuius inspiciendae sunt praefationes ad Stichum et Persam omniumque maxime insignis ad Mercatorem, ubi primus ille certis finibus circumscripsit corruptelae illud genus, quod dittographiarum ex ipsa antiquitate repetendarum uel geminae recensionis nomine comprehendere fas sit: rem ita comparatam, qualem non desinent cum magno doctrinae fructu penitus menti mandare, quicumque in hoc genere proficere uolent. Ceterum idem cum latius, quam ante creditum esset, illud genus patere perspexisset, memorabile quanto ampliores fines huius rei usui in altera concesserit Trinummi recensione[1]), quae a. 1871 publici iuris facta est.

Interea alii homines docti cum in Plauto interpretando atque emendando studium conlocauerunt tum in dittographias in Plautinorum uersuum contextu latentes oculos coniecere: quibus passim indagatis medela permultis locis adlata est. Inter quos primas facile fert Ladewigius ille, qui quamuis acriter a. 1845 in indomitum quod primo exortum erat dittographiarum indagandarum studium inuectus esset, cum coepta esset

1) Cf. praef. Trin.² p. XXXI conl. praef. Merc. p. VII.

ratione licentia illa coerceri, ipse acerrimus huius quaestionis arbiter et auctor exstitit in *studiis Plautinis* insertis Philologi tomo XVII p. 248 sqq., 452 sqq.

§ 10. Quamquam quod Bergkii fructuosae operae supra indicauimus detrimento fuisse, idem minime sane frequenter hunc quoque admisisse erroris, ut l o c o s o p t i m e a d f e c t o s i n s u s p i c i o n e m u o c a r e t, documento est specimen hoc ex commentationis illius ea parte, quae est de Bacchidibus [1]), delibatum:.

B a c c h i d u m s p e c i m e n II.

Act. IV sc. 6 u. 13—17. sc. 7, 42 sq.

CHRYS: Men críminatust? óptumest: ego súm malus, 783 R.
Ego súm sacer, sceléstus. specta rém modo.
Ego uérbum faciam ⟨*núllum*⟩. NIC: ⟨*Eho*⟩ etiam, cárnufex,
Minitáre? CHRYS: Nosces tú illum actutum quális sit.
Nunc hás tabellas férre me iussít tibi 787

A d n o t. c r i t.:

784. specta erum *F. V. Fritzschius ind. lect. Rostoch. a. 1846 p. 3 sq.* | 785 sq. nullum *et* eho *om. libri.* nullum *post* uerbum *inseruit Ritschelius; equidem* eho *una cum* nullum *propter similitudinem iterati identidem* ego *excidisse suspicor. Ceterum cf. C. F. G. Muellerum Prosod. Plaut. p. 745.* uerum uerbum *Bothius.* Ego faciam — NIC: Etiam carn. min. mi? ‖ CHRYS: Nosc. act. ill. tu qual. siet *Lindemannus Annal. philol. t. 19 (a. 1837) p. 152.* Ego uerbum faciam? NIC: Min. etiam, carn.? ‖ CHRYS: Nosc. tu i. a., ubi sit et qualis siet *Fritzschius l. s.* | 787. has tabellas *Fleckeisenus Ann. phil. t. 60 (a. 1850) p. 245, C. F. G. Muellerus Addenda Pros. Plaut. p. 14. 130, Schmidtius Quaestt. de pronom. demonstr. formis Plautin. Berol. 1875 p. 67. 24.* hasce tabellas *libri.* hasce tabulas *Hermannus, Ritschelius.*

Ac uersus quidem 785 sq. propter fortuitam horum similitudinem

CHR: Quid, illám meretricemne ésse censes? NIC: Quíppíni? 839
CHR: Frustrá's. NIC: Quis igitur ópsecrost? CHR: Inuéneris:
Ex mé quidem hodie númquam fies cértior. 841

839. quippini *Ritschelius opusc. uol. II p. 557 praeeunte Camerario.* quipponi *libri, editiones.*

calidius ille quam cautius coniecit et ipsos ad f i n e m scaenae spectare. Duplicem igitur olim exstitisse eiusdem exitum: in altero post uersum 840 consecutum esse u. 841, in altero eos, qui nunc sunt 785. 786. Atqui haec argumenti congruentia,

1) Philologi t. XVII p. 261 sqq.; de hoc loco disputatur p. 269.

quando ne ad eandem quidem personam uterque locus respicit, omnino nihil habet offensionis. Nam quod sententiarum quoque rationes, cum ab aequalitate illa recesseris, id efflagitare putat, ut uersus 784 continuo excipiatur uersu 787, uerbum *minitare* cum nihil habeat, quo referatur[1]): falsus est. Nisi enim omnino in summa quam Chrysali uerba prae se ferunt impudentia, quae quidem distincta est tecta nescio qua neglegentia[2]), mire ea ad formidinem inferendam apta, satis inesse causae censeas, cur irritatus erus simulque pauore adfectus his uerbis in seruum inuehatur: *etiam minitare, carnufex?*, respicias uelim quae Chrysalus dixerat *specta rem modo*, quae nisi ad imminens aliquod malum referenda sunt, nimirum quo futurum sit ut aperta fiat serui innocentia, quomodo explicanda sint equidem nescio. Immo uereor ne quid desideres, si Ladewigio auctore uersum 787 statim continuaueris uersui 784: uocula *nunc* certe u. 787 tam expresse ac significanter opponitur ei quod praecedit *actutum* futuroque *nosces*, ut haud facile sententiae sine detrimento uersuum illud par uideatur defuturum esse.

---

§ 11. Post Ladewigium in eorum, qui salubre in hac re studium conlocauerunt numero Otto Ribbeckius nominandus est, qui de Militis Gloriosi quibusdam locis ingeniose ita disputauit, ut retractatorum opera pristinam poetae manum obscuratam esse demonstrauerit[3]), aliique homines docti sat multi: uelut in editionibus suis Iul. Brixius[4]) itemque Aug. Lorentius, atque is, cuius minime ignoranda est opera bonae frugis cum in aliis tum in hoc genere plena: O. Seyffertus in *Studiis Plautinis* Berolini a. 1874 editis (p. 10—12): neque

---

1) Eadem res miris machinis, sed frustra temptata est a Bothio, Lindemanno, Fritzschio: uide adn. crit.

2) Consulto simili modo occulte loquitur u. 789 sqq., 814 sqq., 826 sq., 840 sq.

3) Mus. Rhen. t. XII p. 594. 598—603, t. XXIX p. 23 sq.; cf. de Trin. 1101—1114 eundem in Ephem. litter. Ienens. a. 1875 p. 452.

4) Cf. eiusdem *Emendationes in Captiuos* Lignitiae a. 1862 editas p. 6.

de Leop. Reinhardti dissertatione, quae est *de retractatione Epidici*, inserta Nouorum annalium philol. tomo 111 (a. 1875) p. 194—200, iniquius iudicari uelim; quae quidem aeque ac prior illa eiusdem *de retractatis fabulis Plautinis* scriptio, quae legitur in Studemundi *Studiorum* uol. I 1 p. 77 sqq., non tam ad singulos locos retractatos spectat, quam ad totarum fabularum argumentum consiliumque compositionis posteriore tempore immutatum. Nam longum est eos enumerare, qui strictim tantum ac tamquam subsiciuis curis hanc quaestionem attigerunt [1]).

Peculiari autem negotio huius rei exemplum ex omnibus, quae in Plauto exstant, maxime ut uidetur memorabile pertractauit Theodorus Hasperus, qui a. 1868 *de Poenuli Plautinae duplici exitu* emisit dissertationem [2]). Qua quidem paulo accuratius examinata cum speremus fore ut aliquid fructus ad nostram rem redundet, de grauioribus nonnullis generatim ac quam maxime fieri potest presse disputabimus.

§ 12. Atque ea quidem, quae in uniuersum Hasperus de fabulae illius condicione statuit, scilicet nouatam immutatamque eam nos habere alius poetae Plautinam fabulam retractantis eiusque Plauto inferioris opera et studio, quodque imitatori illi eum Poenuli exitum tribuit, qui posteriore loco in libris exstat [3]), haec quam maxime probo; neque ex reliqua fabula quos locos a retractatore profectos enumerauit modo, non disputatione comprobauit, hos nunc in iudicium uocare uolo: ipsum exitum talem, qualem expressit Hasperus, ab ipso Plauto ortum esse uix mihi persuadeo, nec magis subditiuum illum alterum ab imitatore illo Plauti.

---

1) Velut Teuffelius Mus. Rhen. t. VIII p. 29 sq., t. XXX p. 318; C. Dziatzko Mus. Rhen. t. XXIV p. 583 sq., t. XXIX p. 53; C. Fuhrmannus Nou. annal. phil. t. 99 (a. 1869) p. 482—484, alii.

2) Exstat in Nou. annal. philol. uol. suppl. V p. 279—305.

3) Idem Ritschelius iudicauerat Parerg. p. 600—602. De contraria Bergkii (Philol. t. 31 p. 244) Brugmanique (*Quemadmod. in iamb. sen. Romani ueteres uerborum accentus cum numer. consociarint* thesis I) sententia cf. Goetzium Act. soc. VI p. 326; cuius commentationis praeterea uide p. 254.

Nam, ut ea praemittam, quae cum quasi in propatulo posita sint uel paucissimis absolui possunt: exitus suppositi u. 40 sqq.[1]) quaenam sint conuicia ac maledicta, quibus leno se purget, haud facile explanes; nusquam enim in tota fabula Lycum inuenio Hannoni maledicentem. Apertissimum est haec inde a uerbis *Ego, Poene* Antamoenidi tribuenda esse, conferenda autem sunt cum uersibus V 5, 41 sq. et 46 sq., quibus respondent. Itaque non a u. V 5, 43, quod statuit Hasperus, sed inde a 36 duplicem habemus recensionem.

Eidem militi praeterea u. 39 adsignandus uidetur, qui satis ineptus est ab Agorastocle pronuntiatus. Simili enim modo atque in genuino exitu hic quoque, postquam et Hanno et Agorastocles lenonem supplicantem impune dimiserunt, Antamoenides accusatoris partes suscipit, atque id quidem statim profitetur, ne effugiat Lycus: iam u. 40 recordatur Hannonis ueniam sibi expetendam esse, qua impetrata accusationis causam u. 44 profert: *Tu* (quod *Poeno* u. 40 opponitur) *aut amicam mihi des facito aut auri mihi reddas minam.*

Atque ut absoluamus hunc de personarum distributione locum: u. 27 uerba *Omitte genua* Hannonis esse uel insequentis uersus consideratio docere poterat. Nam ne obicias fieri non posse, ut u. 26 cum subsequentis principio iunctus Hannoni tribuatur, ne hoc loco plane idem dicat quod paulo post u. 32: haec similitudo uel potius iteratae sententiae summa aequalitas, quidquid de personis statueris, tam molesta remanebit, ut quin eximendus sit e ceterorum societate u. 26 non possit dubitari. Cui uide ne adiungendi sint u. 15 sq., ipsi quoque mire importuni post u. 12—14, licet de scriptura restituenda quamlibet excogites sententiam.

Quos quidem uersus — ut iam summam rei profitear — noli credere ex alio fonte fluxisse quam ex iterata subditicii huius exitus retractatione. Idem enim illud uersus 7 sq. comprobare uidentur, qui aperte spectant ad u. 21 sq.;

1) Ne quid erres, Vulgatae moneo me intellegere uersuum numeros, non eos quos appinxit Geppertus inde a u. 12 uno minores.

ne iterum ad u. 10 et 15 sq. id moneam, quod modo ad u. 27: consentaneum esse u. 28 primum ab Agorastocle lenonem appellari; neque ante u. 17 certe concedes fieri posse, quo accedere se uelle Lycus dicit. Animaduertendum est autem, quod u. 6 redit ante 12; quem apparet alterutro loco tollendum esse: tollendi simul qui interpositi sunt uu. 7—10, quos omnes retractatori deberi iudico.

In genuino uero fabulae exitu discrepantia, quae u. V 5, 51 sqq. inter Ambrosianum intercedit ceterorumque librorum memoriam, grauior uidetur esse, quam qualem pro corruptela uel librariorum incuria uel glossematum incremento orta accipias: adde quod inrepsisse hoc loco aliquid certe ex alieno quodam exemplari testimonio sunt suffectae illius scaenae, quam modo tractauimus, uersus 12—14, qui post V 5, 52 in omnibus praeter A libris leguntur.

Sed ut paullo incertiora illa omittamus: spectant ad gemellam quandam huius quoque scaenae recensionem uersus V 6, 16—21; uersum autem 16 hunc dico:

ANT: Et mihi quidem minam argenti. LYC: Sume hinc quid lubet,

quem in A omissum Geppertus eumque secutus Hasperus in adnotatione tantum attulerunt, cum perspicerent et hunc et u. 22 una ferri non posse. At ne de ludibunda grammatici nescio cuius opella cogites, specta subsequentia. Versu enim 18 Agorastoclis Lycique credas altercationem finitam esse: hic condicionem accepit, ille placatus, ut uidetur certe, *Ite* inquit *igitur intro*: iam u. 22 sqq. absolutam rem ac uix demum relictam iterum suscipit acriterque in lenonem inuectus denuo occipit cum eo litigare. Praeterea me non intellegere confiteor causam, cur iam u. 19 mulieres intro mittantur, cur u. 21 miles Hannonem ualere iubeat, nisi scaenae finis iam aderat. Neque quicquam profecto — siquidem retinemus uersum 16 — impedit, quominus statim sequatur u. 29 (paulo scilicet aut ad hoc exemplum: *Mi pátruè, sequere ⟨hac⟩ íntro, ut hunc festúm diem* aut similiter immutandus) una cum proximis uel alii nescio qui similis argumenti, quibus fiat fabulae conclusio.

Conficti igitur esse ab eo hi uersus (16—21) uidentur, qui scaenam breuiare studeret. Nam ne hos pro genuinis, eos qui sequuntur pro spuriis accipias, grauissimum hoc accedit argumentum, quod minime credibile est ter de integro, ut Adelphasium sibi spondeatur, Agorastoclem orare, Hannonem promittere: id quod primum factum est u. V 3, 36 sqq., fide data iterum confirmatum V 4, 108 sq.[1]), cf. 97: iam tertium idem exorat male diffidens gener V 6, 19—21. Quodsi cui placuerit istuc, si dis placet, *postremum condimentum fabulae*, uereor ut sine cruditate concoquat. Haud improbabili autem coniectura efficias eundem poetam Plauti imitatorem in superiore fabulae parte, in qua exstant illi quos laudaui uersus, aliquantum uel omisisse uel contraxisse in angustiores fines[2]).

1) Qui locus habet sane quo displiceat.

2) Iam uideo in altero hoc loco simile quid O. Seyffertum (Stud. Plaut. p. 10 adn.) coniecisse, a uersibus quidem profectum V 3, 41. 42: quos qui sufficeret in locum genuinorum — ut non mihi, sed Seyfferto perhibentur — uersuum 43—46, illum id egisse uideri, ut scaenam breuiatam redderet. Ceterum quod aegre tulit uersum 43 duorum qui praecedunt inhaerere uestigiis: addere poterat tertium uersum 54 (= 1144 Gepperti, in huius editione errore numero 55 notatum). Qui quidem nexique cum eo superiores quattuor cum in libris omnibus scaenam claudant, Acidalii demum coniectura ante u. 33 repositi: haec res integerrimo firmamento euincit satis graues turbas scaenam illam passam esse. Nec feliciter crediderim in his uersiculis Acidalio rem cessisse, quippe qui pedisequos sibi repetant uersus 43 sqq., cum temperamento nimirum orationis rectius inter Hannonem et Agorastoclem distribuendae. Versus enim 41 noli uereri ut commode conueniat cum superioribus: cuius interpolatum est principium una cum prioris altera parte. Satis igitur fortiter retractatori uidetur peractum esse resecandi opus, quandoquidem uersus 53. 54 respondent prioris recensionis uersibus 28 sq. Iam uides oppletam fere esse hanc scaenam spissis uariisque retractatoris uestigiis, non latius iisdem persequendis in istis uidelicet loci angustiis; quae cum exspectauerim fore ut in Hasperi libello, si minus omnia expedita, at commemorata inuenirem nonnulla, quippe qui enumeraturus esset p. 28 locos illius fabulae, quibus impressa remansissent cum interpretis tum retractatoris uestigia: hac spe destitutus sum. Hoc unum addo: luculenter comprobatam uideri ac supra fere exspectationem quam modo de loco illo, quo primum Adelphasii fit sponsio, mouimus suspicionem: sustulit enim retractator scaenae V 3, nisi egregie argumentatione fallimur, cum alios tum uersus V 3, 36—39.

§ 13. Sed de Hasperi dissertatione cur paullo uberius disputarem, hanc potissimum habui causam, ut alicuius insignioris exempli opportunitate oblata demonstrarem cum latius grassatam esse nouandi illam libidinem, quam in uulgus probaretur: tum et fieri potuisse et factum esse, ut retractata aliqua fabulae pars iterum a posteriore quodam poeta dominoue gregis histrici retractaretur[1]), ita quidem, ut dittographia in dittographiam inlata quadruplex euaderet eiusdem scaenae recensio: cuius rei equidem neque habeo hoc temporis quod proferam alterum exemplum neque inueni ab alio iam tale quid uel adlatum uel comprobatum.

Totum enim retractationis scaenicae nomen cum duobus contineatur generibus, altero maiore siue latiore, quod spectat ad ipsam fabulae compositionem, angustiore altero ac minuto, quod singulis inhaeret locis: quoniam hoc bifariam rursus distinctum est et additamentis et dittographiis, iteratae retractationis minoris uniuersum genus apparet has quattuor habere species: additamenti uel additamentum uel dittographiam, item dittographiae uel additamentum uel dittographiam. Ex quibus quidem quae posteriores factae sunt iterum a numerorum diuersitate legem accipiunt, cum, si utrumque dittographiae specimen retractatum sit, quadruplex efficiatur aut eiusdem sententiae recensio aut — quod ad additamenta ualet — orationis uel centonum incremento uberioris uel genuina simplicitate splendentis conformatio: sin aliter, triplex;

1) Neque enim parem uim inesse apparet retractationis (uide Teuffelium in Mus. Rhen. t. VIII p. 31 et in Nou. annal. phil. t. 93 [a. 1866] p. 704, t. 95 [a. 1867] p. 32 sq., Reinhardtum in Studemundi Stud. uol. I 1 p. 80—93, Seyffertum Stud. Plaut. p. 11, Goetzium Act. soc. VI p. 266, Lorentium Philol. t. 30 p. 432 sq. conl. praef. Mil. Glor. p. 48) uel adeo plurium recensionum (cf. Hasperum p. 28 adn. 20) exemplis, quae in prologis Plauti aetate uel totis uel ex parte inferioribus passim homines docti temptauerunt, utpote quorum legitima quodammodo ratione cuilibet histrionum licentiae concessorum ac ueluti proditorum peculiaris sit condicio. Quam uero in Cist. I 2 attigit Seyffertus Stud. Plaut. p. 11 alia res est: ubi in duplici interpolatione, non in retractatione uersari uidemur; cf. Cist. I 3, 42—45 et uide Ritsch. Par. p. 237 adn.

quo in numero sponte se continuerunt priores duae nimirum ab additamentis profectae.

Atque hoc quidem Poenuli loco, si quid profecimus superiore disputatione, quarti generis integerrimum habemus exemplum [1]): secundi insigne unum specimen ex Bacchidum sc. IV 9* infra adferemus. In primo autem genere uersantur, quae O. Ribbeckius in Musei Rhenani tomo XXIX p. 23 sq. de Militis Gloriosi uersibus 637—672 disputauit, scilicet si probaueris Fr. Schmidtium; in Quaestionibus de Plauti Milite Glor. p. 347—352 digressionem illam inde a u. 612 ad 765 integram retractatoris esse additamentum autumantem [2]): ad quod quidem pariter pertinet Curculionis exemplum (u. 288—298) a G. Goetzio in eiusdem Musei tomo XXXIV p. 603—608 illustratum, nec non aliquo modo, quae paulo post de Bacchidum uersibus 393—403 enarrabimus.

Ceterum subtiliorem illam quam enucleauimus partitionem ne in pusillis rebus iisque inutilibus habeas: num quid ualeat ad hanc quaestionem plenius perspiciendam tum rectius existimabitur, cum aliquis perinde ac nos Plauti Bacchides quasi prouinciam suscepimus, ex reliquis fabulis quaecumque exempla ad hoc genus pertinere uideantur percensuerit. Interim mo-

1) Aliquantum ad huius rei similitudinem accedunt, quae Fr. Schmidtius Quaestt. de Pl. Mil. Glor. p. 332 de illius fabulae uersibus 1127. 981 sq. 1099 sq. adsumptis 1147 sq. disseruit.

2) Ipsum enim locum illum (Mil. Gl. 637—672, cf. Schmidtium l. l. p. 352 adn.) Ribbeckius duplici retractatoris additamento — nam quod insuper u. 643 sq. dittographiam esse uidit uersus 666, hanc ipse quoque non tam a retractatore quodam scaenico, quam ab interpolatore repetere uidetur — deformatum esse docuit, quorum tamen alterum ab altero segregatum est: similiter ac C. Dziatzko Mus. Rhen. XXVI p. 438 sq. (cf. L. Reinhardtum in Studemundi Stud. uol. I 1 p. 80—93, Dziatzkonem iterum in Mus. Rhen. t. XXIX p. 63 sq.) prologi Mercatoris neque u. 12—17 neque 18—39 Plautum habere auctorem uoluit: adspersos tamen esse priore illos tempore, posteriore (fortasse quidem omnino non in usum scaenicum fabricatos) hos. Ceterum uere mihi uidetur et Schmidtius totam illam Militis Glor. pericopam, quae continetur uersibus 612—765, ex alia quadam comoedia latina repetiisse et Goetzius Act. soc. VI p. 313 adn. similem suspicionem mouisse de ortu uersuum Poen. I 2, 117—197.

nuisse sat erit, ad artem criticam factitandam longe diuersam esse bipertiti retractationis generis uim, quo tota illa diuisio regitur. Additamenta enim histrica modestiore quodammodo indole praedita, uidelicet quae non auersata sint ipsius poetae uerba, ut non nimium solent praebere difficultatis, ad interpolationum genus aliqua ex parte sese applicantia: ita multo licentiores dittographiae, satis intricatarum turbarum, ut adsolet, cum comites tum concitatrices, non desinent criticorum ingenia exercere. Nam uix est quod moneam diuersi consilii, quo utriusque generis architectorum uideatur temperatum esse munus: cum in dittographiis uidelicet breuiandae quoddam studium uel fabulae uel scaenae conspici solere G. Goetzii acumine docti simus: contrarium institutum additamenta secuta esse ipso nomine appareat.

§ 14. Iam uero is nominandus est, qui saluberrimam huic, in qua plerique fere peccare solent, rei attulit lucem. Tota enim quae est de retractatione fabularum Plautinarum quaestio et comprehensa et mirifice aucta est ea commentatione, quae exstat in Actorum Societatis philologae Lipsiensis a Friderico Ritschelio editorum uolumine VI (a. 1876) p. 235—328 [1]), quam *Dittographien im Plautustexte nebst methodischen Folgerungen* inscripsit auctor Georgius Goetz: qui, cum uniuersum illud corruptelae genus uno conspectu ante oculos poneret, et causas rationesque quibus coerceretur explanauit, et fontes unde fluxisse uideretur quoad fieri poterat aperuit. Quo quidem libello cum uia commonstrata sit, qua potissimum profecta ad certum quendam finem ars critica difficillimam hanc quaestionem perducere possit: uideamus, quid nouissimis temporibus ii, qui in Plauto emendando operam conlocauerunt, hac in re profecerint.

Ac latius quidem illud genus, quod spectat ad fabularum consilium ac dispositionem, haud mediocriter auctum est

1) Addendum Mus. Rhen. t. XXXI (a. 1876) p. 635—637. Ad eandem rem pertinent eiusdem praef. Epidici (a. 1878) p. XXI sq. et Curculionis (a. 1879) p. XXI sqq., praeterea commentatiuncula tomo XXXIV Musei Rh. inserta p. 603—608.

Fr. Schmidtii disputatione *Untersuchungen über den Miles Gloriosus des Plautus* inscripta, quae legitur in Nou. annal. philol. suppl. uol. IX p. 323—401 [1]): contra id, quod uersatur in examinandis retractationis minutioris uestigiis, non parem curam expertum est. Etenim neque artem criticam qua par est circumspectione exercere neque inter dittographias retractatione fabularum scaenica ortas et illos pannos, quibus librariorum grammaticorumque siue mediocria siue putida ingenia libros Plautinos amplificauerunt, discrimen satis accurate obseruare Adolfum Kiesslingium uideo in *Analectis Plautinis*, quae praemisit Indici scholarum aest. Gryphiswaldensi a. 1878. Ubi cum duo ex Bacchidibus exempla, quibus conspicua esset *importuna histrionum licentia*, temptauerit: in altero, quod continetur festiuissimo illo Chrysali cantico u. 925—978, num uerum ille adsecutus sit dedita opera post quaeremus: alteram scaenam, summa arte enitentem illam quidem, in qua posita est totius fabulae ut Aristoteles dicit *περιπέτεια*, ab hominibus doctis miris uariisque commentis pridem uexatam, hoc loco — eximenda enim rursus est e retractatarum numero, quo Osanno praeeunte Kiesslingius perperam eam rettulit — paucis liceat illustrare, si forte fieri possit, ut ad eam rectius intellegendam paululum conferamus.

Bacchidum specimen III.

Act. III sc. 4.

§ 15. Hoc si recte intellegere uis Mnesilochi soliloquium, haec duo primaria teneas oportet: primum, quod in perturbato amantis animo ita immoderatus pristinus amor cum noua suspicione atque ira quodammodo confligit, ut ipse in utramque inuicem partem inuitus rapiatur: tum, quod inde a u. 509, postquam ipse conturbatam mentem ad rationem reuocauit, iam,

1) Longiusculae commentationis summam habes p. 390. Easdem fere res antea temptauerant Lorentius in prolegomenis commentario in Militem Glor. (a. 1869) praemissis p. 36—44, atque itidem Brixius praef. Mil. Glor. (a. 1875) p. 10—14.

quae confuse prioribus uersibus locutus erat, considerate iisdem iterum deliberatis certum postremo auri reddendi consilium capit. Itaque neque in mira illa prioris partis inconstantia crebraque intra singulas enuntiationes dehiscentis quodammodo sensus discrepantia offendendum est, neque si in altera parte repetitur quaedam sententia ex priore suscepta.

Iam si harum duarum rerum memor scaenam perlegeris, concedes credo omnia simplicissima esse. Inuiti enim Mnesilochi minitabunda oratio *ἐξ ἀπροσδοκήτου*, ut dicunt, declinat in contrariam partem u. 504 sq.:

Nam míhi diuini númquam quisquam créduat,
Ni ego íllam exemplis plúrumis planéque — amo, 505

consentaneum enim erat dicere *ulciscar*; eodemque prorsus modo in sequentibus contrarium eloquitur eius, quod dicere sibi proposuerat:

[Ego fáxo hau dicet nánctam, quem derídeat;] 506
Nam iám domum ibo atque — áliquid surrupiám patri,

Adnot. crit.:
506. derideat *libr. praeter A, qui G. Loewio auctore exhibet* DELUDERET.[1]) *Versum cur cancellis circumcluserim, paulo post enarrabo.*

nimirum dicturus *aurum reddam meo patri*; pergitque magis magisque sese implicans contradictionibus:

Adeo égo illam cogam usque út mendicet — méus pater, 508

cum Bacchidem a principio intellexerit, quam dicere uoluerat fore ut ad extremam inopiam redacta sit, scilicet cum non habeat, quo libertatem suam a milite redimat[2]). Quare ne tantillum quidem dubitabis uersum 503 ad illorum normam ita cum Pylade scribere: *ne illa íllud hercle cúm malo fecít — meo,* (*suo meo* legitur in BCD, SUO in A), quo loco miror ne Hermannum quidem aut Ritschelium aut Fleckeisenum uerum uidisse, qui praeeunte Pareo in ed. III exhibent *cum malo fecit*

1) Ambrosiani scripturarum discrepantia eodem modo adnotabitur quo in Goetzii Loewiique ad Analecta Plautina Lipsiae a. 1877 edita symbolis.

2) V. 505 recte *παρὰ προσδοκίαν* explicatus est ab Ussingio, cum tota haec prior particula tum u. 508 iam a Lambino.

suo; ut taceam Niemeyerum [1]), quem nimia quidem libri Ambr. admiratione captum longissime ab horum uersuum intellectu abesse ipsa prodit quam adscripsit loci interpretatio. Neutram scripturam reicere Kiesslingius (l. s. s. p. 18) ausus est, cum ad duplicem huius scaenae recensionem hanc ipsam discrepantiam pertinere autumaret. At *meo* rectissime reposuit Fritzschius Ind. lect. aest. Rostoch. a. 1846 p. 5: aliud enim dicere uelle, aliud uere dicere amatorem ridicule minitabundum.

Quae quidem scriptura ipsa librorum discrepantia unice probatur. Quid enim? si Plautus scripsisset *suo*, num causa satis apta intellegi posset, cur interpres adscriberet *meo*, id quod multo reconditiorem explicationem requirere apertum est? Immo sicut ad u. 505 olim *ego istanc multis ulciscar modis* ab eo adscriptum fuit, qui ex enuntiationis principio concludens sensisset exspectari ulciscendi, non amandi significationem [2]): ad genuinam scripturam *meo* idem fortasse uetus interpres addidit *suo*, scil. *dicere uoluit*. Atque in Palatinis quidem libris utroque loco utrumque seruatum est [3]): Ambrosiani qui curauit recensionem [4]), cum duplicem putaret tradi scripturam, alteram eamque praestantiorem elegisse sibi uisus solum interpretamentum hoc loco [5]) in contextum recepit: id quod haud semel ei accidisse uidetur [6]).

---

1) *De Plauti fabularum recensione duplici*, Berol. 1877, p. 35. Idem *suo* Ussingius recepit.

2) Cf. Ritschelii adnotationem ad u. 507, Hermanni ad u. 473 et 475 H.

3) Nisi quod uersus 505 glossema, una cum alio quodam quod spectat ad u. 507 a diasceuasta in unius uersiculi speciem redactum, exstat in BCD post 507.

4) Recensionem intellegi uelim grammaticam, non histricam a domino gregis quodam curatam, quoniam exemplorum copia eae mihi probari uidentur rationes, quas contra Bergkii de Palatinorum librorum Ambrosianique discrepantia sententiam (Symb. ad gramm. lat. I p. 132. 135. 137 sqq., cf. Fleckeisenum Nou. annal. t. 101 a. 1870 p. 709 sqq.) exposuit Fr. Schoellius Analect. Plaut. p. 1—14; cf. Guil. Studemundum 'Festgruss' p. 38 sq.

5) De posteriore enim illo non liquet: uide Ritschelii app. crit.

6) Exempla praebet Schoellianus quem modo indicaui libellus p. 7, cf. Niemeyerum l. l. p. 47 atque illius commentationis censorem Fr. Schmid-

Unum restat in hac priore scaenae parte. Versus enim 506 cum iisdem fere uerbis redeat post u. 863 [1]):

Faxó se hau dicat nánctam, quem derídeat,

quoniam illic deesse nullo pacto potest, hic non solum non aegre desideratur, sed propter consimilem uersus 515 [2]) sententiam — neque enim huc ualere, quod supra de repetitionibus monuerimus, continuo apparebit — ne satis quidem aptus esse uidetur, suspicionem mouet. Quid autem me iudice rem conficiat iam aperiam. Nam inde a u. 503 in singulis enuntiatis redit elegantissima illa, quam descripsimus, orationis inopinata in contrariam partem conuersio: quid? cum hic unus uersus a reliquorum communi festiuitate abhorreat, num dubitabis pro loco parallelo eum habere adscripto a grammatico nescio quo, qui legentium animos ad posteriorem illum locum conuertere

---

tium in Ephem. litt. Gotting. a. 1877 part. 40. Consimile autem exemplum, nisi quod permutatae inter se uidentur utriusque recensionis partes, paulo post habes uersibus 517—519. Quorum cum genuina scriptura haec fuisse uideatur:

Igitúr mi inani atque ínopi subblandíbitur
Tum quóm blandiri níhilo pluris réferet,
Quam si ád sepulcrum mórtuo narrés logos,

mihi uocula postquam in secundum uersum siue interpretis mala opella siue fortuita prioris uersus recordatione intrauit, in Pall. expulsi *blandiri* locum occupauit (*cum mihi* //*nihilo* cum unius litt. ras. Vetus exhibet): in A cum post *pluris* sedem sibi uindicasset, grauiorem corruptelam secum traxit. Neque enim dubito quin seruatis omnibus quae tradita erant metro mederi sibi uisus sit librarius, cum haec exararet:

TUMQUOMNIKILOPLURISMIKIBLANDIRIREFERT

quippe cui uel nostris temporibus non defuerit laudator. Pessimis numeris item exsultat hoc in u. nuperus editor. Ceterum cf. H. A. Kochium Ind. phil. V p. 90 et de tertii (519) potissimum uersus scriptura Max. Niemeyerum de Pl. fab. rec. dupl. p. 37.

1) Id quod iam Acidalius animaduertit, qui Diuinat. in fab. Plaut. p. 208 sq. haec adnotat: 'Plautum uides sui in eadem quoque fabula imitatorem.'

2) Quo uersu Ussingius cum tralaticii *uiua* patrocinium susciperet, prouocans ad Amph. 398 (addere poterat ex. gr. Rud. 228), rationes non reputauit, quae intercedunt inter u. 517 et 519.

uellet? Referatur igitur una cum scripturae uarietate — **Ambr.** enim illic desideratur — illuc unde fluxit, ad u. 864.

§ 16. Iam haud difficile erit ad existimandum, num **Kiesslingius** uerum perspexerit. Qui cum hunc in modum discerneret utramque, quam commentus est, recensionem scaenicam:

Rec. A.	Rec. B.
u. 500—502.	u. 500—502.
u. 503: ..... c. malo fecit suo.	u. 503: ..... c. malo fecit meo.
	504—505.
u. 506—514.	515—519.
ex fide Palatinorum.[1]	512—514b.[2]
520—525.	520—525.

id studuisse uidetur, ut alteri recensioni ea tribueret, quibus Mnesilochus malum Bacchidi minitaretur, alteri ea, quibus summo amore se illam amplecti adseueraret: quamquam ne sic quidem ullam in oratione constantiam adsecutus est.

Nec uereor ne **Ussingium** credas uersus 506—511 a Plauto recte abiudicasse, cum in hac potissimum re offenderet, quod causa nequiret intellegi, cur Mnesilochus patri aliquid surriperet, quippe qui Chrysali fraude iam satis superque haberet. Ita enim ille est animo perturbato, ut non solum missum faciat repente consilium illud auri reddendi (quod animo eum concepisse indicio est uersiculi 507 caput), sed amens dicat aliud insuper a patre se ablaturum esse, quod amatae dono det, immo tantum, ut ad paupertatem illum redigat. Iam uero ipse ab ineptiis se reuocat his uersibus:

Sed sátine ego animum ménte sincerá gero, 509
Qui ad húnc modum haec hic, quaé futura, fábulor?[3])

1) Nam etiam istum ex interpretamentis conflatum 507b (cf. supra p. 82 adn. 3) respuere illi religio fuit.

2) Tres illos, quos post 519 Pall. exhibent, post 514 cancellis circumdatis appositos a Fleckeiseno. Quos quidem quibus artificiis emendandos esse censeret, pronuntiare noluit: ante illum quibus machinis a uiris doctis temptati sint, Ritschelii suppeditabit editio conl. Parerg. p. 423. Ceterum tres illos delendos esse iam Guyetus perspexerat, male adiuncto u. 511.

3) Iam uideo iterum nobis depugnandum esse cum inutilibus criti-

adnectensque orationem ad ea, quae confuse u. 505 elocutus erat, uerum esse pronuntiat deperdite se illam amare: neque tamen id fieri posse, ut ei, quae sese spreuerit, ultro offerat auri copiam. Itaque hoc mŏdo se illam ulcisci uelle, ut opibus omnique spe libertatis destituta iam ipsa cognoscat stulte sese fecisse.

Optime igitur omnia se habent, tantumque inest uenustissimae ironiae in iis potissimum uersibus, quos Ussingius expelli iussit, ut non possint non Plautinissimi uideri. Atque Kiesslingius quam male dispescuerit uersus 509—519 monere iam opus uix est. De tribus uero illis 512—514, quorum gemellos eosdemque miserabiliter confictos post 519 exaratos Pall. libri uenditant, quibus quidem una cum hisce iam ante Kiesslingium Fr. Osannus ad comprobandam duplicem recensionem abusus erat [1]), quid ad praeclaram Ritschelii disputationem addam mehercule non habeo [2]).

Restat ut in extremis scaenae uersiculis:

> Eadem éxorabo, Chrýsalo causá mea 521
> Patér ne noceat [neu quid ei suscenseat
> Mea causa de auro] quód eum ludificátus est.
> Nam illi aéquomst me consúlere, qui causá mea
> Mendácium ei díxit. uos me séquimini. 525

Adnot. critic.:
525. EI, *non* ID, *A, om. rell.* (*Idem* EI *insuperiore u. A pro* illi *Palatinorum, u. 522* EO *pro* ei.)

---

corum scrupulis. Teuffelius enim Nou. annal. t. 113 (a. 1876) p. 539 *futtilia* pro *futura* Plauto obtrudere conatus hoc se omnino non intellegere profitetur. Ussingium produnt non intellexisse, quae commentariorum p. 410 sq. disputauit. Sed res luce clarior. *Haec* enim, quae reapse *futura* erant, i. e. ut Bacchidem ulcisceretur, ut aurum redderet, ut amatam in egestatem cogeret, *ad hunc modum*, i. e. ita ut prorsus contrarius sensus euaderet, dixerat uu. 505. 507. 508.

1) Errore factum esse credo, quod O. Seyffertus Stud. Plaut. p. 10 'retractationis' enumeraturus exempla primo adeo loco hos adfert uersiculos.

2) Neque Ussingius u. 513 adscito ex Nonio *plumbea* pro tradito in libr. *plumea* fidem apud me quidem fecit. Vide Ritschelii Parerga p. 420 —423 conl. Opusc. II p. 286 adn.; ibidem inuenies, quid sit statuendum de similitudine uersuum 516 et 520.

molestam quandam inesse moneam uerbositatem, quare interpolatas esse suspicor uersus 522 posteriorem partem, sequentis priorem. Quod glossema unde ortum sit, perspicies conlato u. 533 (cf. 690). Noli enim credere ter in quattuor uersibus iterasse Plautum languidum illud *causa mea* [1]).

---

§ 17. Verum enimuero doleo idem quod hoc in loco de Ussingii iudicauerimus sententia, in ceteros fere omnes huius fabulae cadere locos, de quibus nobis erit disputandum. E cuius editione, quippe quae nuperrime emissa sit (a. 1878), si existimare uelis, quaenam sit apud huius aetatis homines doctos generis illius cognitio ac quodammodo informatio: uereor ne retro cessisse potius quam profecisse uideamur.

An apud eum censes integrum harum rerum esse iudicium, qui uersum 149 a Ritschelio iampridem expulsum iterum pro genuino amplexus una cum simillimo sequenti retinuit? Qui uersus 393 sqq., quos nullo modo stare posse iam Weisius intellexit, 'locum prorsus Plautinum' esse iudicauit, ne operae quidem pretium esse arbitratus exponere, quonam sententiae uinculo cum ceteris coniuncti essent aut quid omnino sibi uellent? Quid? quod uersus 166 sq. aequo iure in Plautinorum contextu retineri contendit ac 160 sq., nimirum illorum prorsus geminos, obiurgans Seyffertum Teuffeliumque, qui id quod unice uerum est uiderunt, refellere tamen eorum argumenta ne aggressus quidem, cum satius uideretur haec adnotasse: 'Teuffelio propter hanc similitudinem uersus spurios iudicanti nemo facile accedet.' Adde quod nusquam fere ex iis, quae adnotat in commentario, dilucide cognosci potest, utrum a posterioris aetatis sciolo quodam interpolatum an ex uetere dittographia ortum esse aliquem locum arbitretur, saepiusque dubitanter, quam certo aliquo argumento confisus de uersibus aut expellendis aut retinendis iudicium facere praetulit.

Nolo tamen iniquius iudicare de illius opera, quae uno certe in loco ad hoc corruptelae genus pertinente ita enitescit,

1) Tale quid Kiesslingium quoque sensisse suspicor, cum integrum u. 523 uncis includeret.

ut ueritatis sensu ceteris praeierit: nimirum cum uu. 486—488 a retractatore repetendos esse suspicaretur. Quo facto num rem absoluerit, suo loco uidebimus.

Reliquum est ut paucis commemorem nouissimum harum rerum arbitrum: C. M. Franckenum dico, qui in Mnemosynes uol. VII (a. 1879) p. 184—204 de Epidico disseruit. Ubi cum multa docte disputata inuenissem [1]), admiratus sum nouam hanc quam de uniuerso retractationis genere in animo ille informauit opinionem: credi non debere eam fabulae alicuius partem, in qua multa offendant, retractatam esse editionem; immo praestantiorem. 'Nam oportet' inquit 'illud, quod melius est, existimare maiore et iterata cura confectum esse, non quod deterius.' Neque tamen demouere me potuit de priorum sententia, qui Plauti ingenio plus tribuendum censebant, quam proximi saeculi poetarum histricorum curae.

CAPUT III.

§ 18. Iam uero, postquam priorum criticorum curas ita percensuimus, ut eodem negotio cum de insigni quodam exemplo, in quo iteratae retractationis rationes demonstrari posse uiderentur, tum de iis locis, qui ex ipsa Plauti Bacchidibus immerito a quibusdam ad hoc genus pertinere crediti essent, nostram exponeremus sententiam: doctrinae exemplorumque duplicibus, quae inde peti poterant, praesidiis aucti accedamus ad eam, quam huius dissertationis maximam partem esse uoluimus: ut ex hac una quam diximus fabula omnes locos, quibus impressa exstent retractationis scaenicae uestigia, et congeramus, ordinemus, disputatione illustremus atque, quantum in nobis situm sit, emendemus, et, quoad fieri

1) Alia, ut fieri adsolet, parum feliciter ei cesserunt. Velut quod uersus Epid. 410—416 repugnare putat uersibus 274—276, falsus est. Neque enim haec, quae leguntur uu. 274—76, tendere ad *puellam Periphanis amore alliciendam*, sed ad lenonem pertinere decipiendum, dilucide declarant uu. 284—87.

possit — nam multa hoc in genere aliqua ex parte dubia relinquenda esse quisquis ipse discernendi periculum fecerit cognoscet — restituere conemur, quid ab ipso Plauto conditum esse quidque retractatorem fabulae auctorem habere probabile sit.

Nam cum experti simus ex singulorum demum exemplorum rationibus quam accuratissime consideratis certam comparari posse notitiam loci illius, qui constat recte existimandis diuersorum exemplarium histricorum reliquiis, atque quoniam apparet singulas Plauti fabulas diuersissimam hac in re fortunam expertas ad nostram aetatem peruenisse: ea uia progrediendum esse persuasum habemus, ut ex unaquaque comoedia quaecumque huc spectare uideantur exempla collecta separatim explicentur.

Monendum autem mihi est ab huius libelli consilio segregatas me uoluisse eas quaestiones, quae spectant ad totius fabulae compositionem: maius illud dico retractationis genus, quod quidem num omnino in hac fabula statuendum sit quoue ualuerit apparet disputatione absolui non posse nisi ab eo, qui simul de multis iisque difficillimis rebus dedita opera disserere aggrediatur. Pertinet enim huc quaestio longe intricatissima, quae ést de deperdito fabulae capite; quaerendum erit de inconstantia illa, ex qua repugnantes inter se singulae fabulae partes laborare quibusdam uisae sunt; quaerendum, quid potissimum probabile sit a poeta Graeco sumpsisse, quid suo ingenio confisum ipsum Plautum addidisse; postremo, utrum unam an duas simul contaminationis artificio adhibito Graecas fabulas secutus sit: quae omnia peculiarem eamque haud tenuem commentationem sibi postulare uidebantur[1]).

---

1) Quantum absit, ut huic rei sufficiant quae K. H. Weisius exposuit in libello *Die Komödien des Plautus* inscripto (emisso a. 1866) p. 47 sqq., quisquis examinandi cum placita tum argumenta eius negotium susceperit, penitus perspexerit. Inspiciendum autem de his omnibus prae ceteris dissertationum Ritschelianarum par: Parerg. p. 391—427 et Opusc. II p. 292—374; deinde Ladewigius Philol. t. XVII p. 261 sqq., Teuffelius Mus. Rhen. t. VIII p. 26 sq., Goetzius de dittogr. p. 315—320. Accedunt

§ 19. De eius autem generis, quod in singulis conspicitur locis, indole ac notione post egregias Th. Bergkii, Fr. Ritschelii, G. Goetzii curas nihil opus est addere nisi quod supra attigimus: bipertitam esse exemplorum copiam. Alterum enim genus continetur propriis dittographiis i. e. locis gemellis, alterum additamentis, quibus amplificatur oratio ita quidem ut, quamquam a Plauto profecta esse credi non possunt, tam felicem nihilominus suboleant Plautini ingenii imitationem, ut haud facile animum inducas ad uilem ea adscribere interpolationum turbam.

Ceterum non tacendum est difficillimam saepe oriri quaestionem, utrum huiusmodi additamenta reuera in iteratae actionis scaenicae usum scripta uideantur, an forte inde a principio qui ea confinxerit lectitantium hominum gratiam aucupatus esse uerius putetur [1]. Qua in re memorabile sane illud quod abest illorum locorum, quos respicio, pars a libro rescripto Bobiensi [2]. Resipiunt autem haud raro sensum ad Graeci ingenii familiaritatem paulo propius sese applicantem [3] sermonisque colorem, quem Terentianum potius quam Plautinum esse existimes, in moribus potissimum depingendis enitentem sententiisque de uitae ratione ad uirtutis praecepta instituenda latius prosequendis. Quod quidem genus cum in aliis fabulis tum in Trinummo non infrequens Ritschelii praecipue acumine cognitum habemus.

Atque ex Bacchidibus quidem ea exempla priore loco conlocari par est, quibus retractationis indicia inesse iam ante nos ab aliis animaduersum est. Quem in numerum quoniam omnes fere locos cadere uideo, qui ad alterum illud de quo modo dictum est genus pertinent: ab his capiamus principium.

---

nuperi editoris lucubrationes quas, spectantes potissimum ad fabulae principii reliquias reconcinnandas (Plauti com., rec. et enarr. Io. Lud. Ussing uol. II, Hauniae 1878, p. 367—377), non sine fructu adhibebis.

1) Cf. Ritschelii praef. Trin.² p. XXXI.

2) Cf, Goetz. de dittogr. p. 270 adn. Sperandum igitur est fore ut certius aliquid tum statuere liceat, cum quis omnia exempla congesserit illius Palatinorum librorum Ambrosianique dissensionis, quae continetur singulis pluribusue uersibus siue omissis siue additis.

3) Cf. Fr. Schmidtii Quaestiones de Pl. Mil. Glor. p. 350 sq.

Bacchidum specimen IV.

Act. III sc. 6 u. 11—22.

§ 20. Ex quibus unum supra attigimus (§ 3), locum illum maxime notabilem, quem iam Charisius testatur a quibusdam libris abesse: quam quidem exemplarium Plautinorum discrepantiam satis antiquam aequare eam, quae etiamnum intercedit inter recensiones quae dicuntur Palatinam et Ambrosianam, luculento Guil. Studemundi testimonio[1]) comperimus: uersus dico 540—551.

Equidem uero cur cum Studemundo retractatori illos uersus tribuam, ne rem peractam retractare uidear, non exponam: unum tamen, quod ille omisit, a nostra re non alienum uidetur. Conspicitur enim cura imitatoris illius Plautina facilitate artificiosior[2]) in eo, quod elegantiam quandam adfectauit uerbis per oppositionem prolatis, cuius figurae cumulata in paucis uersibus exempla haec habes: *falsi* — *falsimoniis, inuideant* — *inuideatur, ex ingenio malo* — *malum inueniunt, amici* — *inimicos, se frustrant* — *frustrari alios* (cf. u. 542: *lingua* — *opera*). Ceterum per se tam boni sunt hi uersiculi, ut non uerendum sit ne quis grammatico uel adeo librario alicui eos tribuat.

Tamen, si in sententiarum nexum paulo accuratius inquirimus, de duobus uersibus suspicio suboritur. Versu enim 546 cum Mnesilochus suppleturus, quod praetermiserit Pistoclerus, addat improbos amicos quodammodo poenas perfidiae soluendas sibi contrahere, omnium uidelicet odium atque inimicitiam: quid? nonne incommodum ex ipsa inuidia natum non simile, sed idem fere iam Pistoclerus commemorauerat u. 544:

Síbimet ne inuideátur, ipsi ignáuia recté cauent.?

Quae suspicio mirum quantum augetur eo, quod hic quem expressimus uersus editorum demum curis debetur: nec enim uersus est, qui in libris exstat:

Sibi ne inuideatur, ipsi ignaui recte cauent

---

1) *Festgruss an die Würzburger Philologenversammlung 1868* p. 42 sq.
2) Cf. Ritschelii praefationem Mercat. p. IX.

nec tamen a uerborum aut sensu aut constructione ullum corruptelae indicium peti potest; immo praestat nominatiuus adiectiui ei quod Hermannus posuit *ignauia*, cf. uu. 541. 542 [1]). Haud uero secus orationis integritati obest magis quam subuenit u. 548. Nam ut omittam subiecti iterum elati importunitatem, ipsam sententiam

Átque i, se quom frústrant, frustrari álios stolidi exístumant

ab eius condicione apparet alienissimam esse, qui ipse se funditus frustratum esse existimat, perfidum amicum quomodo ulciscatur non habet.

Quae cum ita sint, horum uersiculorum ineptias equidem censeo eius arti non esse relinquendas, qui ceteros non sine quadam elegantiae specie effinxerit: quorum alterum (544) interpolatoris loquacitati deberi arbitror, operamque perdere, qui uersui succurrere uelint mutando [2]): alterum (548), quem libri sic fere exaratum exhibent:

Atque ii (*hi* CbD, *hic* Ca) se cum frustrantur, frustrari a. s. e.

grammatici nescio cuius esse adnotatiunculam ex recordatione loci cuiusdam paralleli ortam [3]); quem qui ob consimilem uersuum 546 sq. sententiam adscriberet, ne uoluisse illum quidem uersum efficere existimo.

Eiectis igitur glossematis haec fere credo ex ueteris retractatoris consilio in scaena recitata esse:

PIST: Múlti more isto átque exemplo uíuont, quos quom cénseas 540
Ésse amicos, réperiuntur fálsi falsimóniis,
Língua factiósi, inertes ópera, sub*l*está fide:
Núllus est, qu*o*i nón inuidea*n*t rém secundam optíngere. 543

1) Quamquam nimium fuisse in aequalitate efficienda Acidalium puto, qui u. 542 *sublesti* scribi iussit; cf. Pers. 348.

2) H. A. Kochium maxime, qui in Mus. Rhen. tomo XXV p. 622 hanc proposuit coniecturam: *sibi nec inuideatur* ..... (nec = ne).

3) Spectasse eum ueri admodum simile ad Ennianum illum locum (sat. inc. I Vahl., cf. Hertzii Gellium XVIII 2), ubi luditur uariis uocabulorum *frustrari* et *frustra esse* rationibus; cuius loci me commonefecit O. Ribbeckii benignitas.

MNES: Édepol ne tu illórum mores pérquam meditáté tenes. 545
Séd etiam unum hoc éx ingenio málo malum inueniúnt suo:
Núlli amici súnt, inimicos ípsi in sese omnís habent. 547
Síc ut est hic, quém esse amicum rátus sum *ae*que ips*e* u*t* súm mihi: 549
Ílle quod in se fúit adcuratum hábuit, quod possét mali
Fáceret in me, incónciliare*t* cópias omnís meas. 551

Adnot. crit.:
540. uiunt *Veteris scripturam primariam pro antiqua forma amplexus est H. A. Kochius Nou. ann. t. 101 (a. 1870) p. 284.* | 542. *de* sublestus *uocabulo uide G. Loewium Prodrom. corp. gloss. lat. p. 264.* | 549. atque ipsus sum *libr., edd.* aeque ut ipsus sum *C. Fuhrmannus Nou. ann. t. 97 (a. 1868) p. 847; transposui* aeque ipse ut sum *ex O. Ribbeckii sententia. Seruans tradita* aeque *uel ante uel post* esse *inseri iussit C. F. G. Muellerus Pros. Plaut. p. 305, quod probat Ussingius; idem Teuffelius Nou. ann. t. 113 (a. 1876) p. 537 sq., nisi quod* esse *delendum duxit: utrumque abhorrere ab usu Plautino docere poterat Fuhrmanni commentatiuncula (u. l. s. s. p. 842).*

Quod uero Teuffelius Nou. ann. phil. t. 113 (a. 1876) p. 537 monuit uersum 549 mire congruere cum u. 539: uide ipsius retractatoris thesauros.

Bacchidum specimen V.

Act. 3 sc. 2 u. 9—19.

§ 21. Non pari simplicitate secundus locus est, in quo egregie opinione falsum esse nuperum editorem supra commemorauimus. Qui quod uu. 393 sqq.[1] 'locum prorsus Plautinum' esse contendit, 'nec fieri potuisse ut poeta canticum operosae meditationis exorsus tam subito relinqueret', nugae sunt[2]). Equidem si quid sentio, *operosa* sane illa meditatio longissime a Plautina arte abhorret. Accedit autem argumentum longe grauissimum, quod ea, quae u. 393ᵇ—403ᵃ leguntur, quo spectent quoue referantur omnino non habent. Quid

1) V. 393ᵇ—403ᵃ centonem esse primus statuit K. H. Weisius in editione huius fabulae, cf. *Die Komödien des Plautus* l. s. s.

2) Similiter Kiesslingius Analect. Plaut. p. 17 adn. 'in hoc Mnesilochi sermone pleraque sana esse' iudicat, nisi quod 'u. 396 utpote ex u. 394 male detortus expellendus sit'. Neque F. V. Fritzschius ind. Rostoch. a. 1877/78 p. 7 Weisii Ritscheliique sententiae fidem habet. Quos tamen omnes, quod addere uix opus est, minime fugit uersus 393 alterum hemistichium ex uersus 403 exitu inrepsisse.

enim, num Mnesilochus amico Pistoclero aliquid nummorum condonare in animo habet, quo gratiam persoluat pro beneuolenti illius, quam absens expertus erat, opera? An seruum uult propter beneficia accepta manu mittere? Quorum neutrum ex ipsa re ullam habet commendationem neque in tota fabula simile quicquam legitur. Quid igitur uolunt sibi cumulatae illae exhortationes, quibus ipse se praemonet, ne ingrato animo uitiosus pecuniae potius parcat quam famae? *Nunc* enim instare occasionem bene faciendi uel adeo summum discrimen uirtutis aut tuendae aut abiciendae. Quid? quod ipsa librorum memoria [1]) ad oculos fere demonstrare uidetur, nexam olim fuisse ad hoc exemplum uersus 403 posteriorem partem cum uersus 393 principio:

Cóndigne is quam téchinam de auro aduórsum meum fecít patrem, 392
Út mihi ámanti cópia esset. séd eccos uideo incédere 393^{a}. 403^{b}
Pátrem sodalis ét magistrum. hinc aúscultabo quám rem agant. 404

Iam difficillima subnascitur quaestio, quo tempore quoue auctore illa, quae expunxerunt editores, succreuisse censenda sint. De interpolatore quodam cogitabis, qui rerum nexum non satis perspexerit. Dissuadet tamen sententiarum grauitas, sermonis nitor, numerorum elegantia: dissuadet, id quod grauius est, ipsarum rerum quae exprimuntur nouitas, a uulgaribus interpretum ambagibus alienissima. — Ad retractatorem confugies [2]). At in mentem reuoces uelim, quae de huius loci argumento diximus. An uero meras ineptias credis, quippe quae cum argumento eorum, quae in scaena agerentur, nullo modo conciliari possent, eos qui fabulas Plauti referrent sermonibus ultro admiscuisse uelut condimenta excultioribus Graecula quadam humanitate spectatorum auribus degustanda? Quod quam-

---

1) 393^{b}: *ſed eccum uideo incedere* B cum rell. 403^{b}: *ſed equoſ* (*e*^{cc}*quoſ* Bc) *uideo incedere* B, utrumque, siquidem fides habenda Bothii coniecturae, corruptum ex: *equū uideo id reddere* / *ſed eccoſ uideo incedere.*

2) Cf. Ritschelii adnot. in edit. Eadem uidetur Goetzii esse sententia, de dittogr. p. 286.

quam interdum prope placuisse uidetur hominibus doctis [1]), equidem tamen huiusmodi turbas retractatoris inscitiae deberi qui conclamant rem eos absoluisse uix crediderim. Sin autem circumspicies locum, quo credibile sit olim respexisse uersus 393^{b}—403^{a}, facere non poteris quin in ea, cuius olim fuerint, recensione scaenam quandam secutam esse suspiceris, nunc amissam illam quidem, in qua gratiae agerentur siue amico siue seruo, ad cuius rei exspectationem illis uidelicet uersibus cum maxime intenduntur spectatorum animi. Nam in tota fabula, qualis nunc traditur, satis aptum huiusmodi meditationibus locum uix inuenies, nisi forte extremam scaenam *III* 4, quae tamen iambico, non trochaico metro composita est: ut taceam alias huius generis, quae excogitari possunt, coniecturas, quae nec habent umbram fidei nec unquam habebunt. Quidquid igitur statuis, iam uides sententiam illam stare non posse, nisi simul tibi persuaseris grauissimam argumenti huius fabulae totiusque consilii ac compositionis factam esse immutationem. Quae quidem opinio, nisi aliorum eorumque magis euidentium argumentorum accessione stabiliatur, non potest non omnibus probabilitatis numeris destituta uideri.

Quaerenda est igitur lenior explicandi ratio. Verum enimuero, ut enarrem quod sentio, mihi quidem quae nunc in libris leguntur e x u t r o q u e g e n e r e m i x t a esse uidentur, sic quidem, ut retractator, praeceptorum moralium — aetatis illius deliciarum — adamator, adsperserit generalis argumenti uersus haud multos, aptos eos ad grati animi commendationem excitandamque strenue agendi industriam nec male concinentes cum Mnesilochi adfectu, qualis e uersibus eminet superioribus: iam ut alius siue dominus gregis siue poeta eruditorum hominum in usum fabulas instaurans, alia eius generis sententia, quales passim apud comicos usurpantur, in mentem occurrente, amplius quid adiecerit: ut cum locorum parallelorum tum glossematum accessione paulatim locus accreuerit: ut diasceuasta denique, i. e. impudens ille interpolator, qui multis locis cunc-

1) Cf. C. Fuhrmannum in Nou. ann. t. 99 (a. 1869) p. 484.

tam molem ex diuersae originis pannis conflatam, qualemcumque membranae suppeditabant, in unum contextum aliquo modo tolerabilem uersuumque aliquam speciem redigere studuit, omnia permiscuerit atque conturbauerit.

§ 22. Quid? quod hanc uel similem huius loci originem ostendere quodammodo uidetur forma ipsius orationis ex concisis ac dissolutis membris conglutinatae: quae nec si sententiarum respicis nexum satis rectis cruribus incedit, et uaria trium personarum grammaticarum uicissitudine mire titubat [1]). Ut dicam, quae res est: credi uix potest unum certo quodam consilio ductum ita ut nunc traduntur haec procudisse.

Age uero, illud quod paululo ante deprehendimus retractatoris studium per oppositionem ludendi simili uocum sono nonne suadere uidetur, ut u. 395 credamus posteriore demum tempore additum esse [2]), ut responderint sibi olim in uersibus 394 et 396 uocabula *inpensius* et *inpendiosus* adiuncta in utroque *ingrati* notione? Inpensus enim amico esse dicitur homo ingratus, i. e. qui magno constet pretio, quippe in quem quantumuis liceat conferre beneficiorum nec gratiae tamen quicquam nec fructus unquam capturo [3]). Iam concluditur id uiden-

1) Acidalius Diuinat. in Plauti fab. p. 301 hac in re iam offendit: hoc fuit cur u. 396 *quamde* scriberet.

2) Quod nisi esset, adstipulatus sane Kiesslingio condemnarem uersum 396; quo tamen repudiato non poterat non spurius eadem lege apparere u. 397.

3) Vocabulum illud parum intellexerunt commentatores plerique; similem autem interpretationem iam proposuisse uideo et Pistorem, conl. quidem Mil. Glor. 673, et L. Bisciolam. Contra Ussingius nec suam coniecturam *infensiust* mihi probauit nec *inpensius* 'nihil esse', quamquam nulla sane est quam reprobat Rostii explicatio. Non autem exstat praeterea apud Plautum adiectiua forma nisi Capt. 806 Fl.: *Vaé misero illi, quoíus cibo iste fáctus est inpénsior*, quo tamen loco et Fleckeisenus et Brixius ex Camerarii, ut uidetur, coniectura exhibent *factust imperiosior*: quae quidem uox, cum breuiculo spatio intermisso languide redeat u. 811 Fl., parum uidetur idonea, nisi dittographiae instar u. 806 adnumerandus existimetur uersui 805, ad uersum 811 pariter spectans ille quidem ac u. 805 ad 812 Fl., cf. Brixium ad u. 809 et 812 Bx. Patet sane in hac Captiuorum scaena (IV 2) multo latius retractationis macula, quam adhuc

dum esse, ut pro amico potius nimium facias impendii, quam ipse impendio sis amico; luditur ergo uerborum *inpensus* et *inpendiosus* similitudine.

Porro, sicut u. 395 additicius uidetur, ita sententiarum aliunde excerptarum non dissimiles uu. 397 et 402, argumenti rationibus hic prae ceteris importunus, nimirum si recesseris a u. 399, in quo bis effertur ineptum illud *nunc*. Qui quidem quin e uersu Cas. III 1, 2 fluxerit dubitari nequit, nec manifestam propinquitatem non animaduerterunt uel antiquiores critici: fugit tamen omnes aequalitas, qua superior uersus conuenit cum Terentiano quodam loco. Quid enim? cum in Phormione u. 203 haec exstent:

Tánto magis te aduígilare aequomst: fórtis fortuna ádiuuat,

nonne credibile est huius uersus prius hemistichium in suum usum pristinum illum retractatorem conuertisse? [1]) Optime certe cogitari potest hoc fere exemplo Plautinam orationem eum interpolauisse:

Cóndigne is quam té*chi*nam de auro aduórsum meum fecít patrem, 392
Út mihi amanti cópia esset. *aéqu*om uideo i*d réd*dere. 393
Nám pol *e*quidem méo animo ingrato hómine nihil inpénsiust: 394
Nímio inpendiósum praestat té quam ingratum dícier. 396
Tánto magis te aduigilare aequomst. séd eccos uideo incédere 398. 403b
Pátrem sodalis ét magistrum. hinc aúscultabo quám rem agant. 404

Adnot. crit.:
392. techinam *Ritschelius Opusc. II p. 476 sq.* technam *editt., Uss.* | 394. equidem meo *Brn, cf. Amph. 282, Aul. II 2, 38, Merc. 508, Ter. Eun. 876, conl. Curc. 605, u. praeterea O. Ribbeckium Symb. ad doctr. particul. lat. p. 39 sqq.* quidem meo *libri,*

---

creditum est; in quam rem accuratius inquirere non est huius loci: ex. c. mirum ni uu. 801—804 praefixo fortasse 798 dittographia sint uersuum 791—800 Fl.: sed restant longe grauissima.

1) Sicut a locis parallelis propter simile siue sententiarum siue loquendi genus in margine appictis glossematum atque interpolationum fraudem haud raro primordia duxisse Ritschelii inprimis acumine cognitum est (u. Opusc. II p. 274—91), ita ne retractatori quidem religionem fuisse aut ex eadem fabula aut ex aliarum copiis quae suis admisceret depromere, exemplo uersus 549 uidimus: demonstrabitur sescentis aliis. In dittographiis enim usu doctus unusquisque scit earundem uocum ac locutionum frequentem iterationem saepissime retractationis indicium esse.

Uss. meo quidem *duce Bothio editt. Hiatum diaeresis dissuadet orationis perpetuitas. Qui ut tolleretur, Muellerus Pros. Pl. p. 549* ingratost . . . inpensius *proposuit; uel* ingratod *uel* homone *Ritschelius Nou. Exc. p. 75 sq., cf. Mus. Rhen. t. XXIV p. 487: sed u. eundem Nou. Exc. p. 110 et Buechelerum Nou. ann. t. 99 (a. 1868) p. 485 sq.* | *De u.* 398 *supra dictum: traditam eius formam u. § 23.* | 404. *Hanc librorum memoriam olim reiectam rursus tuitus est Ritschelius Mus. Rhen. t. XIV p. 398 adn.: idem Buechelerus Lineam. decl. lat. p. 24, Spengelius T. M. Plaut. p. 103, Uss.*

Quo facto num Plautinorum neruoso nitori bene consuluerit dubito: sanam loci sententiam rerumque, quae in scaena agebantur, ordinem certe non euertit [1].

§ 23. Sed quid fiet de ceteris? Iam uideris. Inueterata ista interpolatione scaenica alter ille litteratus homo comicae poesis studiosus, non pari moderatione argumenti rationibus prouidens, cum uersu 398 commonefactus esset Casinae illius loci (III 1, 2): . . . *Nunc spécimen specitur, núnc certamen cérnitur* (cf. Most. 132), ne ipse quidem nouandi studium coercuit, sed extento illo (398) in septenarii integritatem haec fere, puto, ultro lusit [2]:

Quá *t*e causa mágis *c*um cura esse *aé*cum*st*: *ad*uigiláto opust. 398
Núnc, Mnesiloche, spécimen specitur, núnc certamen cérnitur, 399
Sísne necne, ut ⟨*té*⟩ esse oportet: málus, bonus, qu*oiquoí*modi: 400
Útut eris, moneo, haúd celabis. séd eccos uideo incédere 403

Adnot. crit.:

398. Quamecausa magis eum cura ẽe ea cum obuigilato st opus *Hinckio auctore B: idem CD.* me, *quod per se minus aptum, ad exemplum Terent. Phorm. 203 in* te *mutaui; eodem auctore reposui* aduigilandi *uerbum* (*idem Pylades, Lambinus, Bothius*) *pro* obuigilandi, *quod nec apud Plautum nec praeter hunc locum alibi, quod sciam, legitur.* | 400. 403. te *inseruit Brixius Nou. ann. t. 101 (a. 1870) p. 768.*
qua quoíusmodi *libros secutus Herm.* quoiúsmodi *Uss., de* bonusne aut quoiusmodi *praeterea cogitans: cf. A. Luchsium de genet. form. pronom. lat. p. 32. Hic* quoiuismodi *proposuit, quod recte eruisse uidetur Pers. 386;* quoiquoimodi *Ritsch.* (*cf. Opusc. II p. 727*), *Fleck.: quorum neutrum plane mihi satisfacit, nisi forte scriptum fuit:* quoiquoimodi ‖ Tu fueris *uel* quoiuismodi ‖ Tute eris.

---

1) Cf. consimilem locum qui est sub finem Hecyrae Terentianae. Nam illic quoque u. 849—854 significatur tantum in uniuersum gratus animus reddendique beneficii alicuius consilium, praemium quomodo persoluatur in ipsa fabula non legitur; modice tamen res agitur nec ita, ut existimare necesse sit id retractatione demum fabulae, instituta sane ab ipso poeta, factum esse.

2) Inde illud est, quod ad iteratae retractationis exempla hunc locum dixi aliquatenus pertinere, de prima quidem forma, quae continetur additamento additamenti.

Deinde grammaticos credibile est has singulas sententias ex aliis fabulis nescio quibus petitas exemplorum instar contulisse[1]):

Mál*i*factorem amítti satius*t*, quám relinqui bén*i*ficum. — 395
Íllum laudabúnt boni: h*unc* etiam ípsi culpabúnt mali. — 397
Cáue sis te superáre seru*o*m síris faciundó bene. — 402

Adnot. crit.:
395. malifactorem *Ritschelius Opusc. II p. 562.* malefact. *libri, editt.: consequens erat etiam* benificum *scribere pro* benef. | 397. illum .... hoc *cum libris Herm.* illud .... hoc *Uss.*

Nam quae restant

Iustus, iniustus: malignus, largus: commodus, incommodus, 401

certissimum est nihil aliud esse quam inconditam glossematum turbam, quam adsciuerit uersus 400 altera pars; operamque perdiderunt me iudice, qui huic uersui *ἀμέτρῳ* succurrere conati sunt[2]).

Audacula uidebitur ista ratio difficultatum, quae multae satisque graues insunt in hoc loco, expediendarum. At uix opus est disertis uerbis declarare non certam hanc esse coniecturam, sed suspicionem ualde dubiam. Fert enim huius ge-

1) Neque enim in tanta ueterum fabularum iactura saeculorum decursu contracta coniecturae illi, quae constat locorum parallelorum fraude, eo abrogatur fides, quod saepius, quam glossematum fontes etiamnum ostendi possunt, pridem eos deperiisse conicere oportet; cf. Ritsch. Opusc. II p. 289. Ceterum causam non uideo cur in hoc genere inter Plautinas fabulas consistendum sit nec, siquidem de litteratorum hominum lusibus cogitamus, credere liceat uel ad ipsos Menandreos reliquosque nouae Atticorum comoediae thesauros eos adiisse. Contra quod ne inferiorum quidem aetatum tarditate consenuisse uidetur studium sententias conligendi, notum est Publilii Syri quae feruntur sententiarum exemplum.

2) De Bergkii sententia, qui Philol. t. XVII p. 53 Veteris primam manum secutus adiectiuum quoddam compositum *comincommodus* conformauit, inspiciendum, quod idem ad u. 381 de reprobanda forma *gerulifiguli* dixit Diurn. antiq. stud. a. 1850 p. 332. Reiecta illa coniectura S. Buggius in *Tidskrift for Philologi og Paed.* t. VI (a. 1865) p. 1 sq. *comis, incommodus* scripsit, rationum metricarum parum memor, quas Ritschelius praef. Mil. Glor. p. XXII (cf. Muellerum Addenda Pros. Plaut. p. 12 sqq.) proposuit. *tristis, commodus* praebent editt. Num Plautinus sit uersus dubitat Uss. A glossematis non liberum esse primus uidit Guyetus (u. Ritsch. ed.).

neris indoles ac natura, ut certis argumentis res absolui non nunquam nequeat. Nec equidem aliud quicquam efficere uolui, nisi ut exemplo proposito[1]) perspiceretur, qua ratione fieri potuerit, ut una cum loci ambitu pedetemptim accrescente sententiae uitio talis postremo diasceuastae opera euaderet continui sermonis species, qua corrueret misereque euerteretur omnis argumenti ratio.

Verum haec quouis pignore contendam: nec a Plauto nec ab uno poeta hunc locum conditum esse; primordia autem fraudem a retractatoris cuiusdam additamento cepisse, in interpolationes diffusam exiisse.

Bacchidum specimen VI.

Act. IV sc. 9[a].

§ 24. Quod restat huius generis exemplum illud est, quod supra significaui iteratae retractationis ea forma, quae est dittographia additamenti, insignitum esse, cui quidem rei demonstrandae superiore illa disputatione firmius aliquod fundamentum praeparatum esse uolui. Illustre enim Chrysali canticum, quod continetur uersibus 925—978, etsi ita fere, ut in libris fertur, recentiores edidere omnes, non uacuum a centonibus ad nostram aetatem peruenisse iam sensit Fr. Guyetus. Qui cum uersus 937—942 (praeterea 929) ut spurios expungeret, uersus 950 et 951 in unius formam contraheret (u. horum uersuum adn. crit.), minime inepte, sed paulo fortius more suo et ut alia eaque grauiora menda posteriorum industriae tollenda relinqueret: satis memorabile est, quod fastidio illius ex parte nunc accedit uetustissimi libri Bobiensis auctoritas, a quo prorsus abesse u. 937—940 — quos nemo non uidet

1) Multae enim praeterea cogitationi sese offerunt reconcinnandi uiae. Ne illud quidem praefracte negauerim fieri potuisse, ut pristinus retractator rebus non staret, sed cura ueritatis abiecta eorumque, quae in ipsa fabula sequebantur, memoria deposita (cf. Goetz. de dittogr. p. 253 sq., 286) plura luderet, ita ut diasceuastae librariorumque inscitiae, qui interpretamenta locosque parallelos internoscere nescierint, debeantur reliqua omnia: plus habere probabilitatis non pari facilitate concesserim.

ad sensum minime desiderari — insigni G. Loewii liberalitate certior factus sum. Quo facilius ad credendum adducemur etiam grauioribus uitiis satis antiquis temporibus scaenam maculatam esse: id quod Kiesslingius nuper Analectorum Plautinorum p. 14—17 comprobauit, cum rectissime intellexisset nec pannis histrionum libidine adsutis orationem uacare et sententiarum nexum ualde perturbatum esse.

Ac nos quidem priusquam illius qualis sit opinio exploremus, primum uideamus de scaenae argumento; cuius summam esse comparationem, quae fiat inter Troiam a Graecis oppugnatam captamque et Nicobuli aurum dolis et ablatum et auferendum, in propatulo est. Singulorum autem locorum fere hic est ordo:

u. 925—31: comparatio in uniuersum proponitur.
932—34: Nicobulus lamentatione sub nomine Priami ludificatur.
935 sq.: equum ligneum tabellis significari statuitur.
937—40: singularum personarum nomina e comparatione petita:
Pistoclerus — Epeus,
Mnesilochus — Sino,
Chrysalus — Ulixes.
941—44: equi tabellarumque comparatio amplius illustratur.
945—48: singulis personis nomina dantur:
Nicobulo — Ilium,
Cleomacho — Menelaus,
Chrysalo — Agamemnon, eidem Ulixes,
Mnesilocho — Alexander,
Bacchidi — Helena.
949—52: Ulixis speculantis exemplo Chrysali cum illo contentio probatur.
953—56: Ilio tria fata fuerunt: item auro senis.
957—59: primum fatum: Palladium raptum — mendacium de lembo.
960: secundum fatum: Troili mors — tabellae priores.
961—65: Chrysali periculum cum Ulixis speculantis contenditur.
966—69: memorantur altercatio cum milite senisque deceptio superiore scaena actae.
969—72: ducentis nummis senex emunctus est, alteris ducentis etiam emungendus.
973—75: Priamo quinquaginta filii fuerunt: Nicobulo quadringenti nummi tamquam filii contruncandi.
976—77: peracta fraude Nicobulus uenibit.
978: Nicobulus ante portam conspicitur.

Quem argumenti conspectum si quis quamuis obiter percucurrerit, sentiet tamen abesse certum et constantem progressum sententiarum ac conexum: immo dispesci saepius ea, quae eiusdem sint argumenti, coniugari, quae sint alienissima. Sunt autem duae praecipue res, quae acerrime oculos perstringunt: prior, quod duobus locis diuersis contentio illa in singulas personas transfertur ita quidem, ut ii ipsi, qui iam appellatione quadam ex Troianis fabulis sumpta notati sint, ex parte posteriore loco iterum aliis nominibus augeantur; nec minus offendit audacem illam Ulixis expeditionem, quam πτωχείας nomine significare consueuimus [1]), bis commemoratam cum eodem utrobique Chrysali periculo comparari: quid? quod iisdem fere uerbis utroque loco ornatur.

Quorum locorum eam esse condicionem, ut nullo modo uterque simul consistere possit, tam apertum est, ut ualde admirer ante Kiesslingium neminem exstitisse, qui alterutrum expelleret. Luculentissimum enim hic habemus **duplicis recensionis** exemplum, quod hoc specimine oculis subicere licet:

Rec. A.

Epíust Pistoclérus: ab eo haec súmpta*e*. Mnesilochús Sinost 937
Relíctus. ellum nón in busto Achílli, sed in lecto ádcubat:
Bacchídem habet secum, ille ólim ⟨*ut*⟩ habuit ígnem, qui signúm daret:
*N*unc ípsum exurit. égo sum Ulixes, quóius consilio haéc gerunt. 940
Nam illi ítidem Ulixem audíui, ut ego sum, fuísse et audacem ét malum. 949
Mendáci ego prensus sum: ílle inuentus méndicans paene ínterit,
Dum ibi fácta exquirit Íl*i*orum. adsímiliter mi hodie óptigit:
Vinctús sum, sed dolís me exemi: item ílle se seruát dolis. 952

Adnot. crit.:
937—940, *expuncti a Guyeto, absunt ab Ambr.* | 937. inde (?) *pro* ab eo *Muellerus Add. Pros. Pl. p. 98, ne uitiosus sit quartus octonarii pes; sed dimetien-*

1) Narratam Odyss. IV 244—258, cf. Eurip. Hecub. 239—250. Ceterum animaduertendum est poetam non Homericam, sed Euripideam narrationem amplecti, id quod in posteriore magis quam in priore loco conspicuum est, quamquam ne hic quidem latet: apud Homerum enim Hecubae hac in re nulla fit mentio. Quam quidem rem satis probabiliter Ladewigius (Analecta scaenica, progr. gymn. Nou. Strelit. a. 1848 p. 11) ad Ennii uersionem fabulae Euripideae rettulit. Cf. Excursum I.

dum: áb eo haec súmptae. sumpta libri, editt.: correx. Kiessl. | 940. geruntur cum B Kiessl., u. infra ad u. 941. | 949—52 ad additamentum histricum pertinere cum Wilamowitzio censet Kiessl. | 949. ego ut sum Muellerus Pros. Pl. p. 241 adn. 2. | 950. DOLISEGOPRENSUS A: idem, sed deprensus (uel deprehensus) rell. doli ego deprensus Acidalius, editt. mendaci pro dolis, quod e u. 952 intrasse uidetur, Brn exempli causa conl. u. 696. de fallens cogitabat Uss. ille mendicans paéne inuentus interiit cum libris Fleckeis., u. Nou. ann. t. 61 (a. 1851) p. 23; idem Uss.: reprobant Engerus 'Zur Prosodik des Plautus' Ostrou. 1852 p. 6 et 17, Muellerus Pros. Plaut. p. 333. 357. ille mendicans paéne inuentus interit Kiessl.; idem M. Crainius Diurn. gymnas. Berol. t. 20 p. 473, ut interit contractum sit ex interiit: quod fieri posse negat Fleckeisenus l. l., etiamsi ipse de contractione cogitauerat Exerc. Pl. p. 39, cf. 6. Seruaui Ritschelii scripturam: praesens nec hic sollicitandum censeo nec abnuendum u. 952. Trochaicum rhythmum iam ab hoc uersu incipiunt Christius Mus. Rhen. t. XXIII p. 579, Spengelius T. M. Plaut. p. 92: sed cf. Muellerum Pros. Plaut. p. 172 sq. Quid uoluerit Uss., haud facile expedias. | 951. Dum ibi exquirit fata illorum cum libris (sed facta BaDa) Uss., quem Iliorum nihil esse autumantem praeteriit Seruianus locus hic (ad Aen. I 268) 'Plautus: Hector Ilius pro Iliensis'. ceteris item seruatis illic pro ibi Kiessl. Eiectis, ut putabat, glossematis sic cum priore hunc uersum nexit Guyetus: Dolis is deprehensus est: assimiliter mihi obtigit. | 952. fui pro sum Fleck.: non opus, cf. u. 1016. seruat Herm. seruauit libri, Ritsch., Fleck.; idem, sed item illic se, Muellerus Pros. Pl. p. 115, cf. 135. Uss.: 'malum septenarium pro spurio habuerim'.

Rec. B.

[Nostro seni huic stolido, ei profecto nomen facio ego Ilio. 945
Miles Menelaust, ego Agamemno: idem Ulixes Lartius.
Mnesilochus est Alexander, qui erit exitio rei patriae suae:
Is Helenam auexit, cuia causa nunc facio obsidium Ilio.] 948

Quom cénsuit Mnesílochum cum uxore ésse dudum mílitis, 961
Ibi uíx me exsolui. atque íd periclum adsímulo, Ulixem ut praédicant
Cógnitum ab Helena ésse proditum Hécubae. sed ut *il*lim ílle se
Blánditiis exémit et persuásit, se ut amítteret,
Item égo dolis me illo éx*t*uli e períclo et decepí senem. 965

945—948 interpolatos notaui: poetae histrico eosdem tribuit cum Wilamowitzio Kiesslingius. Scripturam reddidi Ambrosiani, nisi quod ille u. 948: SIKELENAMAUEXIT, ubi Hif (If D) elenam abduxit BD: cf. Niemeyerum de dupl. recens. p. 37. | 946 sq. Menolauost (duce B) ... Agamemino ... Lertius (cum Pall., conl. O. Ribbeck. Tragic. Rom. fragm., inc. inc. fab. u. 90) Fleckeisenus Nou. ann. t. 93 (a. 1866) p. 8 conl. p. 3, cf. Ritschelii Opusc. II p. 498. Idem ibid. p. 11 adn.: Mnesilochust Alixentér (?). Mnesilochust Alexandér (fortasse Alexanter Opusc. II p. 497) Ritsch., Fleckeis. in edit., Uss. Mnesilochus est Alexánder qui érit cum libris Herm., uitioso quarto pede. Formis illis uetustis spurios uersus ornare nolui. Ceterum cf. Muelleri Pros. Pl. p. 698 et Ussingii commentarios. | 961. ex Wilamowitzii sententia uersum expunxit Kiessl. | 963 sq. Ad iambicos numeros hos uersiculos cum editionibus redigere abstinui, traditam scripturam tuitus cum Studemundo de canticis Plautinis p. 76: causam infra aperiam. Studemundum secuti sunt et Uss. et Kiessl.: de Muelleri sententia non satis liquet, cf. Pros. Pl. p. 172 sq. conl. Addend. p. 69.
Ab Hélena cognitum editt. illim Seyffertus de bacch. uers. usu Plaut. thes. V et Muellerus Pros. Pl. p. 172: idem Kiessl. olim libri, editt., Uss. ⟨ab illa⟩ exemit Ritsch., Fleck.

Ita enim, ut supra factum uides, opinor uersus iungendos esse[1]): respice uero, quam apte uersum 940 excipiat u. 949; qui cuius rei causam *nam* particula praemissa adferat, minus commode intellegitur quo in libris editionibusque exstat loco. Neque tamen simili uinculo coerceri uersus 945—48 et 961—65, qui ipsi quoque eo loco, quem nunc tenent, magnopere importuni sunt, testimonio est Helenae nomen diuerso plane modo uersibus 948 et 963 usurpatum. Versuum igitur eorum, quos A littera notaui, una est cohaerens series: non item eorum, quos in altera parte posui. Immo ex recensionis B contextu plane eximendi sunt uersus 945—48, quorum unus, u. 946, insuauiter hiat, qui sequitur claudicante rhythmo incedit, omnes a sententia misere laborant: quod ne iterum exponam, conferas Kiesslingium l. l. p. 15. Adscripsit hos sciolus nescio quis, gaudens iis, quae in Homero lectitata memoria tenebat.

Iam recensionis Ambrosianae auctor, cum perspexisset utrosque uersus et 937—940 et 945—948 nullo modo ferri posse: ipse discernendi periculum faciens uersus genuinos expulit, putidum centonem retinuit[2]). Ac noli mirari tam infelici eum usum esse iudicio: quem quidem, quamuis recte dittographiae uestigia hoc loco animaduerterit, plane fugerit eundem quaenam intercedat necessitas inter uersus 949—952 et 961—965[3]), scilicet quo euidentius duplicis recensionis exemplum cogitari non potest. Contra ii, qui recensionem Pala-

1) Qua in re mihi non conuenit cum Kiesslingio, qui (l. l. p. 15) Wilamowitzii usus siue auctoritate siue adsensione continuos uersus 945—52 censet 'ab insulso histrione adsutos' esse.

2) Cf. supra p. 82 cum adn. 6. Altera haec dissensionis explicatio, quasi qui absint ab A uersus in utriusque recensionis communi fonte olim interciderint, postea demum in Palatinorum archetypo ex alio quodam et ipso antiquo fonte supplementi instar additi, quam, in quibusdam locis fortasse praeferendam, aequo certe iure defendi posse G. Goetzius benigne mecum communicauit, num plus habeat probabilitatis, dum subtilius exploratae erunt utriusque recensionis rationes, in utramque partem disceptare licebit.

3) Id quod demonstrat u. 961 in ultima palimpsesti membrana extrema felici casu nobis seruatus.

tinam tractauerunt, aut hoc loco geminos legi uersus omnino non senserunt, aut consulto manus a uersibus expellendis abstinentes satis habuerunt antisigmatis nota eos distinguere. Nam ex ipsa antiquitate repetendos esse u. 937—940 uix negauerim [1]): quamquam ab ipso Plauto compositos esse uel hos uel quemlibet eorum, quos expressi, nego quam maxime. Cuius rei argumenta iam aperiam. Omitto, quod neque uu. 937—40. 949—952 neque alterius recensionis uu. 961—65 Plautini ingenii ostendunt uestigia; id quod non de numeris dictum uolo, qui satis commode decurrunt, sed quod in ipso sermone inuenitur pro concinna Plauti uenustate modo tenue quoddam enumerandi genus modo languida uerbositas in comparando: omitto id quoque, quod in salibus nihil inest Plautinarum facetiarum, immo languor quidam et frigus inprimis uersibus 939 sq. conspicuum, licet multo etiam praestent illorum quos cancellis inclusimus insulsitati: ipsum argumentum huius loci a reliqui cantici indole ac compositione longissime abest.

Etenim, si quid uideo, aut totius comparationis constans ratio nulla est, aut, siquidem id consilium inierat poeta, ut una Chrysali persona comprehenderet quidquid esset Achaeis opis ac roboris, quidquid inuictae praestantiae ac uirtutis claris facinoribus enitescentis: res sola spectanda omnique appellatione e singulis Graecorum heroibus tracta abstinendum erat; neque ars admittebat, ut is, cui uni et Palladii raptus et Troili caedes et totius oppidi obsidio atque expugnatio tributa esset, intermisso interdum generali illo comparandi genere sub singulari aut Ulixis aut Agamemnonis aut, si dis placet, Achillis (quippe qui oppressisse proditur Troilum) imagine intellegeretur. Nihil tamen impediebat, quominus Nicobulus ludibunde ex Priamo aurumque eius ex Ilio nomen inueniret. Eo magis uidelicet imitatores res ipsa inuitabat, ut materiam illam latius dicendo prosequerentur, cum Plautus primas modo lineas duxisse uideretur: a uersuum 933 et 973 igitur exemplo profecti

1) Similis rei luculentum exemplum idque ab acerrimis harum rerum arbitris probatum subditiuum habes Andriae Terentianae exitum qui, quamuis uetustus, in deterioris tantum notae libris traditur.

quidquid ex fabulis Troianis quodammodo in Nicobuli deceptionem conuenire uideretur ad exornandam et expingendam illam comparationem putida diligentia congesserunt[1]).

§ 25. At uero uersus illos ne satis commodum quidem in genuino cantico Plautino habere locum tum intelleges, cum nobiscum inuestigaueris, quonam sententiae uinculo cohaereant singulae illius quas supra enumerauimus partes, uel potius quam probabile sit ex poetae consilio olim fuisse eorum dispositionem, quae nunc temporum iniquitate perturbata et incondita iacent. Ac totius comparationis quasi cardinem uerti apparet in enarratione illa trium Ilii fatorum. Quorum prioribus quid significatum sit in propatulo est: tertium quo referatur haud facile inuenias aliud quicquam, nisi respici ad ligneum equum intra moenia Troiana inuehendum. Qui cum immensa altitudine portas oppidi longe superaret, nullo alio modo in arce conlocari poterat nisi diruta superiore parte eius per quam introitus fieri debebat portae[2]). Apertissime autem ipsum Plautum hoc loco ad equum Troianum respicere ostendunt uu. 987 sq.: *Nunc súperum limen scínditur, nunc própe adest exitium Ílio: Turbát equos lepide lígneus . . . . .*

Iam his absolutis uideamus, quomodo Chrysalus tria illa fata Troiana in fraudis suae similitudinem transferat. Mirum profecto, ut propositi subito oblitus est: nam tertium fatum nusquam eum reperio in suam rem accommodare, enumeraturum quidem u. 956 tria, non duo *nostri Ilii* fata. Neque enim latet illud in uersibus 966—969: qui non possunt una cum eo qui praecedit (eiectis nimirum illis, quae inseruit retractator) u. 960 ad secundum fatum referri, cum respiciant aperte ad ea, quae proxima scaena acta erant. Immo, si paulo accuratius inspexeris, facili negotio haec ipsa interpolatione

1) Utpote in loco a posteriore quodam poeta composito relinquendos duxi uersibus 963 sq. numeros trochaicos. Docet enim exemplum Terentii omisso liberiorum metrorum usu multo maius, quam antea, exortum esse studium concitatioris cuiusdam uarietatis efficiendae crebris in eadem scaena iamborum trochaeorumque uicissitudinibus.

2) De tribus illis fatis u. Excursum I.

foedata esse cognosces. Nam is, qui u. 966 *post* particula praemissa quasi noui aliquid narraturus pergit, minus recte uersum 960 se intellexisse ostendit. Cedo, quid tandem fortis eiusdemque utilis rei quaeue cum Troili occisione aliquam reciperet comparationem perfecit Chrysalus, cum epistulam illam priorem ad Nicobulum attulit ipsum uinciri iubentem, nisi hoc ipso *ubi tabellas tetuli* comprehendas statim ea, quae secuta sunt: quod senem de militis uxore mendacio perterritum commouit, ut et ipsum solueret et ducentos nummos aureos se daturum promitteret? Quod quidem sensisse uidetur Kiesslingius, cum p. 17 *post* illud u. 966 in *ibi* mutaret: parum tamen felici successu usus meo quidem iudicio. Immo, si quid sentio, uersum 960 continuo sequebatur u. 968, uersus autem 966 sq. interpolati sunt: quos, postquam uersus illi 961—965 pridem a retractatore additi casu huc, ubi nunc exstant, delati sunt, ne hiaret oratio adscripsit is, qui inde a u. 961 referri simpliciter ea sibi persuaserat, quae superiore scaena post traditas illas litteras acta essent, adsumptis quidem, ut opinor, his, quae haud inuenuste sane dicta sunt: *urbis uerbis qui inermus capit*[1]), aut ex alia fabula nescio qua aut ex huius ipsius ea scaena, qua gloriosae militis iactationes uellicabantur, nunc amissa. Quo emendandi studio interpolator ille id reapse adsecutus est, ut turbae illae genuinorum additiciorumque uersuum miro ordine inter se confusorum usque ad nostram aetatem delitescerent.

Iam u. 969 proferre debebat Chrysalus, quid tertio illo fato significari uellet: ipse enim u. 959 commonefecerat duo etiam restare fata. Quod quale tandem fuisse conicias nisi equi lignei aliquam similitudinem? Ne longus sim: sequebatur post uersum 969ª *Cepi áb eo spolía* uersus 935, ut nunc legitur is quidem inutili uerbositate languidus, hunc in modum reformandus: *Iam hás tabellas, ópsignatas quás fero*, uersum autem 936, omisso nimirum retractatoris additamento, uu. 941—944, seu potius propter complures easque non reconditas

1) Iam Dousa Centur. siue Explanationum libr. II cap. 25 confert Pyrgopolinicis cognomentum *Urbicape* Mil. Glor. 1055: idem Ussingius.

causas[1]) transpositione facta u. 943 sq., deinde 941 sq. Iam uides optime haec: *ita res successit mi usque adhuc* respondere uersibus 959 et 956. Pronuntiat enim, quid sit tertium illud fatum: quod tamen nondum perfectum, sed *adhuc* praeparatum dumtaxat ad perficiendum est. Quare non mirandum, quod in enarrando et illustrando illo diutius, quam in ceteris, commoratur.

Hi igitur uersus inde a 935 reponendi sunt post u. 969ª, iisdemque absoluta est media cantici pars, quae totius scaenae summa est et argumentum principale. Iam uero, sicut in fine exordii u. 933 sq. ipse Nicobulus sub Priami persona carpitur inrideturque quadringentis nummis emungendus: adsimiliter ad Priamum oratio redit, eademque re paulo uberius illustrata conclusio fit. Quae quidem extrema pars ipsa quoque glossematum fraude non solum interpolata, sed, ut adsolet, iisdem disturbata est.

Ac praemittendum erat, ut opinor, ipsius Priami nomen comparationisque, quae inter illius filios et senis nummos Philippeos instituitur, propositio uersibus 973—975. Iam sequi par erat uu. 969ᵇ et 970, quibus priorum ducentorum Philippum ratio redditur, dimidiati duo uersus[2]), lenissima uidelicet hac medela in unius speciem reconcinnandi: *Namque ís ducentos númmos Philippos dáre promísit míliti*, quem optime excipiunt uersus 971 sq., qui sunt de alteris ducentis. His uero statim continuandus uidetur ultimus scaenae uersus (nisi forte crebris illis interpolationibus genuini aliquid extrusum est; quod si acciderit, minime mehercle sit mirandum). Neque enim uereor ne laudatores inueniant uersus 976 sq., quorum alter est languidissimus et ineptissimus: qui unde orti sint perspexeris conlatis uu. 814 sq.

Unus etiam restat locus, ubi interpolatorem deprehendisse

---

1) Nec magis latet causa cur, postquam illuc, ubi in libris exstant, delati sunt uu. 935—944, diasceuasta binorum uersuum sedem permutauerit

2) Neque enim ullam fidem habeo dimetro illi clausulae ex nonnullorum sententia instar, ubi minime clauditur sententia: uide infra adn. crit. ad u. 961—969.

mihi uideor, uersus dico 930 sq., quos ut spurios haberem his commotus sum causis: et temporis inaequalitate [1]) et discrepantia, quae intercedit inter uersum 930 et uu. 972. 941. 1071. 1074. Nec latet fraudis fons, cum uix dubitandum sit quin posterior sit glossema uersus 929, prior ad uersuum 927 sq. exemplum insulse confictus.

§ 26. Multis sane opus erat atque adeo fortioribus interdum remediis: quae tamen adhibuisse minime nos paenitebit, si aliquid neruorum Plautinique nitoris huic scaenae longe pessime adfectae redditum esse iudicaueris hac nostra quam iam integram subicimus recensione.

Atrídae duo fratrés cluent fecísse facinus máxumum,
Quom P*é*rami patriam Pérgamum, diuína moenitúm manu,
Armís, equis, exércitu atque exímiis bellatóribus
Mill*í* cum numero náuium decumo ánno post subégerunt.
Non pé*i*us termentu*m* ⟨*hóc*⟩ fuit, praeut égo erum expugnabó meum.

Adnot. crit.:

Priorem scaenae partem a u. 925 ad 934 dimetris iambicis compositam esse Kiesslingius comprobare studuit. Equidem quamquam minime spernenda duco neque quae Bergkius ind. Halens. a. 1862/63 p. X praecipit de discernendis accurate duobus octonariorum iamb. generibus, cum 'modo in duas aequabiles partes dirimantur, modo sollemnem caesurae legem seruent ac dispares uersuum articulos ostentent', neque quas de illorum compositione Kiesslingius Analect. Pl. p. 6—14 obseruauit leges: his tamen nondum diluta esse puto tria illa argumenta, quibus G. Hermannus Elem. doctr. metr. p. 103 (cf. Ritschelii Prolegg. p. 295 et Bentleium in Ter. Eun. II 3, 8, praeterea Hermannum l. l. p. 160) se adductum esse pronuntiauit, ut dubitaret an nunquam Plautus dimetros posuisset continuos. Neque obscurum est fidem illius sententiae minuere quod ipse dimetris suis licentiae concessit Kiesslingius: 'quamquam non tam sibi constans fuit, ut non aliquoties binos synaphiae quodam genere copularet, uelut Bacch. 927.' Quare in hac certe scaena ita potius dixerim: iambicis octonariis totum fere decurrere, ac prioribus quidem illis 925—934 asynartetorum instar constitutis, ceteris de altero illo genere, quod dialogo potissimum conuenit. | 926. Perami *nomen ubique pro* Priami *reposui Fleckeiseno duce: uid. ad u. 933.* | 928. milli cum *Herm.: cf. Lucil. u. 297 Lachm.:* milli nummum . . . uno, *u. 423:* milli passum . . . atque duobus, *conl. Gell. I 16, 11—13 (Macrob. Sat. I 5), et uid. Buechelerum Lin. declin. lat. p. 51.* mille cum *BCD.* cum mille *Kiessl., Uss.* et mille *Ritsch., Fleck.* | 929. non penitus (?) *Kiessl.: alia temptauit Uss.; ceterum cf. Seyffertum Stud. Pl. p. 27.* termentum hoc fuit, *i. e.: 'non perniciosior fuit Troiae interitus, quam . . .' Brn.* tormento fuit *BD.* tormento‿rũit *C.* tormento ruit *Kampmannus de rebus milit. Plaut.*

---

1) Perfecti illa importunitas praeter metricas rationes Kiesslingio quoque in causa fuit, cur horum posteriorem interpolatum notaret: u. l. s. s. p. 8 et 14.

Nunc príus quam huc ⟨*noster*⟩ sénex uenit, lubet lámentari, dum éxeat: 932
O Tróia, o patria, o Pérgamum: o P*é*rame, periistí senex,
Qui mísere male mulcábere quadrigéntis Philippis aúreis. 934

Ílio tria fuísse audiui fáta, quae exitió forent: 953
Sígnum ex arce sí perisset, álterum *aute*mst Tróili mors,
Tértium, quom pórtae Phrygiae límen superum scínderetur: 955
Pária item tria éis tribus sunt fáta nostro huic Ílio.
Nam dúdum primo ut díxeram nostró seni mendácium
Et de hóspite et de auro ét de lembo, ibi sígnum ex arce iam ápstuli.
Iam dúo restabant fáta tunc, nec mágis id ceperam óppidum.
Post úbi tabellas ád senem *t*etuli, íbi ⟨*ego*⟩ occidi Tróilum: 960
Eum ego ádeo uno mendácio deuíci, uno ictu extémpulo 968

p. 40 conl. Trin. 265; quod num possit aequare horum sensum: 'in perniciem ruit' (id quod uoluisse uidetur Kampmannus) dubito. idem editt. Ceterum non neglegendum apud Festum p. 363 Muell. exstare termentum, *non* termento, *nec in glossis, quas adfert G. Loewius Prodrom. corp. gloss. lat. p. 264, ablatiui uel datiui exhiberi formam. Versum pro spurio habebat Guyetus. Post hunc u. in libris et editt. exstant interpolati (cf. supra § 25) hi:*

Sine clásse sineque exércitu et tánto numero mílitum 930
Cepi, éxpugnaui amánti erili fílio aurum ab suó patre.

uersum 931 Kiessl. quoque interpolatum ducit. | 932. prius quam huc noster senex *Brn duce Wilamowitzio (ap. Kiessl.), qui* pr. q. h. sénĕx nostér *proponit; ipse Kiessl. de* húc priúsquam sénex *cogitabat, quod uix ferendum.* prius quam huc senex *libri, Uss.* húc prius quám senéx *Ritsch., Fleck.: de puro iambo in sede paenultima prioris hemistichii u. Kiesslingium.* | 933. Perame *pro* Priame *Fleckeisenus Nou. ann. t. 93 (a. 1866) p. 8 adn., cf. Ritschelium Opusc. II p. 497 adn.* | 934. multabere *cum D Uss.: quod etiam minus credam uerum esse, quam* mulcabere *(BC, editt.), de quo u. Ritschelium ad Stich. 420. Versus 935. 936. 943. 944. 941. 942 hoc ordine pone 969ª reposuit Brn: cf. § 25. uu. 937—40. 949—52 a retractatore, 945—48 ab interpolatore additos u. supra § 24.* | 953. illi forent exitio *BCD, Uss.* ILLIFUERĘEXITIO *A, Ritsch., Fleck.: utrumque glossemate* illi *adscripto (unde A in uersus principio* ILLI *pro* Ilio, *contrario modo Ca* Ilio, *deinde* illo, *cf. libror. scripturam u. 951 et 965 ap. Ritsch.) corruptum esse ex* exitio forent *suspicatus septenarium troch. effeci, quo suauius transiri uidebatur ad octonarios troch. Herm. uu. 953—56 in iambicorum aequalitatem redegit, u. Ritschelii app. crit.* | 954. alterum fuit *Uss.* 960. tetuli ibi occidi *Lachmannus ad Lucr. p. 387, Darnmannus Obseruu. in c. XIV Ritschelii Prolegomenon Plaut. Regimont. 1865 p. 22, Geppertus Diurn. gymnas. Berol. t. 20 p. 213.* detúli ibi occidi *cum libris (sed cf. Ritsch. Proll. p. 126) Uss.:* tetúli ibi occidi *Spengelius T. M. Plautus p 230, qualem accentus prauitatem ne Geppertus quidem tulit: cf. Ritschelii Prolegg. p. 224 sq.* | 961—969. *961—65 a retractatore additos u. supra § 24; deinde libri et editt. interpolatos (cf. § 25) exhibent hos:*

Post cúm magnufico milite, urbis uérbis qui inermús capit, 966
Conflixi atque hominem réppuli. dein púgnam conserui seni.

Post u. 968 Ritsch., Fleck.:

Cepi ⟨áb eo⟩ spolia. is núnc ducentos númmos Philippos militi, 969
Quos dáre se promisit, dabit. * * * * * ;

sine ab eo *nec lacuna indicata integram librorum memoriam tuiti trochaicum sept. subsequente dimetro iamb. discribi iusserunt Studemundus de canticis Pl. p. 76, Spengelius T. M. Plautus p. 139, Uss., Kiessl.; de Hermanni sententia u. Ritschelii app. crit.*

C*e*pi ⟨*áb eo*⟩ spolia. *I*am hás tabellas, ópsignatas quás fero, 969ª. 935
Non súnt tabellae, séd equos, quem misére Achiui lígneum. 936
Atque híc equos non in árcem, uerum in árcam faciet ínpetum: 943
Exítium, excidium, exlécebra fiet híc equos hodie auró senis. 944
Tum quae híc sunt scriptae lítterae, hoc in equo ínsunt ⟨*multi*⟩ mílites 941
Armáti atque animatí probe. ita rés successit mi úsque adhuc. 942

Sed P*é*ramus hic multo ílli praestat: nón quinquagintá modo, 973
Quadrigéntos filiós habet atque équidem lectos síne probro:
Eos égo hodie omnis cóntruncabo duóbus solis íctibus. 975
⟨*Namque*⟩ ís ducentos númmos Philippos dáre promisit míliti: 969ᵇ. 970
Nunc álteris etiám ducentis úsus est, qui díspensentur
  Ílio capto, út sit mulsum, quí triumphent mílites. 972
Sed P*é*ramum adstantem eccum ánte portam uídeo: adibo atque ádloquar. 978

Versibus 969ᵇ et 970 pone 975 repositis cum 969ª uersum 935, quem talem exhibent cum libris editt., Uss., Kiessl.:

Nam ego hás tabellas ópsignatas, cónsignatas quás fero 935

conglutinauit Brn: cf. § 25. De sequentibus uid. ad u. 934. | 941 sq. *una cum 937—40 expunxit Guyetus.* multi *addidit Muellerus Add. Pros. Pl. p. 124, contra* tot *ante* hoc *Uss.* equod *coniecit Ritschelius Nou. Exc. p. 64 (cf. 66), u. Buechelerum Lin. declin. lat. p. 48.* hoc insunt in equo *Guyeto duce editt. Trochaicum sept. praecedente hypermetro iamb. (940) discripsit Kiessl. l. l. p. 11 adn. 2:* gerúntur ‖ Túm quae hic insunt scriptae lit., h. in eq. ins. mil. *Breuiloquentiam apparet esse, sensum hunc: 'praeterea milites in hoc equo, ut olim in Troiano, insunt: litterae scil., quae hic scriptae sunt.' Quod miro errore A. Luchsius Hermae t. VIII p. 123 sq. sic editores praue intellexisse opinatus: 'in his scriptis litteris, i. e. hoc in equo, insunt milites': cum ipse coniecit* Tum quae hic sunt scriptae litterae, hoc in equó ⟨quae⟩ insunt, ⟨sunt⟩ milites, *parum suaues numeros nec suauiorem effecit sententiam. De uu. 945—52 uid. ad u. 934; de ordine uersuum 973 sqq. cf. § 25.* | 974. atque equidem omnis *libri, Uss.* atque quidem omnis *Spengelius T. M. Plautus p. 78 (contra quem disputantem u. Muellerum Pros. Plaut. p. 294), Kiessl.: ego* omnis, *quod ex uersu subsequente huc inrepsit, sustuli; retinuerunt reiecto* equidem *editiones. ceterum cf. Ritschelii Prolegg. p. 78, O. Ribbeckium de particul. lat. p. 40.* | 969ᵇ. 970. namque is *Brn.* is nunc *libri, editt.: uide ad u. 961—69 et cf. § 25.* | 971 sq. *iambicum octon. hypermetrum insequente trochaico septen. (id quod semel Fleckeisenus quoque duce Hermanno Elem. doctr. metr. p. 173 sq. admisit: in Amphitruonis u. 1067 sq.) cum libris discripsit Kiessl. l. l. p. 11 adn. 2 praeeunte Studemundo de canticis Pl. p. 76: idem Uss. Vide quae God. Hermannus contra Bentleium in Heaut. III 3, 13 conl. Phorm. I 4, 10. Andr. III 4, 2. 3, cuius sententiam probare uidetur Ritschelius ad Pseud. I 2 et ad Stich. II 1 conl. Herm. Elem. p. 184 sqq. et 175, in uniuersum uere, ut opinor, de 'continuatione numeri' docuit, inprimis Elem. doctr. metr. p. 170 sq. Non ausus sum tradita sollicitare, in loco quidem, ubi nesciam an poeta uersu quodammodo ad duplum amplitudinem producto adfectarit altius exsultantis significationem simulque adproperantis finem orationis, cum iam foras exiens conspiceretur Nicobulus.* capto Ílio ‖ Qui dispensentur *Acidalius, Ritsch., Fleck.; cf. praeterea Ritschelii Parerg. p. 425 conl. Muelleri Add. Pros. Pl. p. 69. Hermannus quomodo hos uu. cum proximis concinnauerit ex Ritschelii petas app. crit.* | *Ante u.* 978 *libri hos exhibent:*

Nunc Priamo nostro sist quis emptor, comptionalem senem 976
Uendam ego, uenalem quem habeo, extemplo ubi oppidum expugnauero,

quos retinuerunt editt., ego eieci: cf. § 25.

§ 27. Nunc demum ad Kiesslingii reuertor sententiam, cuius quae summa est nondum narraui. Ille enim, etiamsi uersus 945—952 histrico poetae reddit, geminas tamen illorum partes, uersus et 937—940 et 961—965, in Plautinis retinet, nisi quod uersum 961, qui sententiarum ordinem turbet, ex Wilamowitzii sententia expungit p. 17. Quattuor autem qui reliqui facti sunt uersus 962—965 p. 16 iudicat patere, 'quippe quibus Palladii raptus significetur, non suo loco in libris legi, sed pone uersum 958 esse conlocandos'. Chrysalum enim in primo statim mendacio, quod de hospite Ephesio auroque ibi relicto dixisset, quo mendacio signum quasi ex arce iam abstulisse sibi uideretur, detectum et captum esse. Deinde p. 17: cum Troili morte Chrysalum comparare eum dolum, in quo cum ipso milite quasi altero Troilo ei confligendum fuerit. In uersibus autem 960. 966, qui eiecto u. 961 et remotis illis 962—965 sese excipiunt, cum alterum *post* nullo modo tolerari possit, reponit *ibi.*

Hic igitur est ex Kiesslingii recensione genuinorum uersuum in quadripertito, ut illi uidetur, cantico ordo:

I. 925—930. 932—934.
II. 935—944.
III. 953—958. 962—965. 959.
IV. 960. 966—978.

Qui primo obtutu perlegenti haud mirer sane si uehementer adriserit. Equidem uero cognita illius reconcinnandi ratione, quam minime ignoro leniorem mea uideri, cur non adstipulatus illi missa fecerim, quae ipse supra explanaui, in uniuersum iam § 14 significaui: ubi non calidius me de uiri doctissimi lucubrationibus iudicium fecisse spero mox perspectum iri, cum praetermissis leuioribus has indicauero principales causas.

Ac primum frustra exspectatur tertium fatum. Quodsi quis dixerit — Kiesslingius enim silentio hanc rem praeteriit — licuisse poetae huius, praesentis quidem tum maxime, narratione praemissa, scilicet quae uersibus 935—944 contineatur, postulare a spectatoribus, ut posteriore illo loco id recordarentur: restant tamen duo argumenta.

Ulixem enim in raptu palladii ab Helena agnitum esse non 'nota fabula' est, sed Kiesslingii αὐτοσχεδίασμα[1]). Deinde Chrysalus detecto priore illo mendacio nec *dolis e periclo se extulit* nec *senem decepit*[2]), sed Mnesilochi precibus seruatus est. Sequitur euidenter, ut non possint uersus 962—965 ad primum fatum referri. Qua ratiocinatione patet euerti Kiesslingii sententiam.

CAPUT IV.

§ 28. Iam accedamus ad multo uberiorem illorum exemplorum copiam perscrutandam, quae proprio dittographiarum nomine appellanda sunt. Quo in genere aliquanto difficilius interdum est, quam in additamentis, causam cognoscere, qua retractator adductus sit ut Plautina immutaret. Quamquam enim Goetzius non sine magna ueri specie multis in locis cum alias causas tum breuiandi studium demonstrauit[3]) — quae ratio ita nobis comprobata est, ut in exemplis tantum non omnibus quam recensionem propter internas rationes deteriorem esse intellexissemus, breuiorem eandem reppererimus — restant tamen exempla nonnulla, ubi et hoc argumento destituti simus neque uestigium internae cuiusdam mutandi causae indagare potuerimus[4]). In hisce igitur scaenis num credamus subito abiecto illo aliud nescio quod consilium retractatorem secutum esse? Veri profecto non simile. Quid autem obstat quominus coniciamus, quod hic decurtatio illa conspici iam non

---

1) Cf. supra p. 101.

2) Cf. uersum 965, unde patet non posse non spectare haec ad eam scaenam, quae praecedit: id quod non minus dilucide ostendit gemellus uersus 952: *Uinctus sum, sed dolis me exemi.*

3) Vid. Acta Soc. philol. Lips. t. VI p. 267 sqq.

4) Spectant huc ex tractatis a nobis scaenis potissimum II 3 et scaenae IV 9ᵇ nonnullae partes. Nam in sc. III 1 (item in III 3) suspicari licet argumenti dispositionem retractatorem immutasse. Quamquam ne illic quidem hac re, etiamsi uera sit ualde dubia illa suspicio, iusta causa apparet refingendae ipsius orationis; sufficiebat enim inseruisse unum u. 374.

possit, id detrimento demum factum esse longe grauiorum dittographiae partium?[1]) Immo ne per se quidem quicquam habet probabilitatis, ternos quinosue solos ex una scaena retractatorem — nisi forte in locis, ex quibus penderet grauior argumenti consiliique immutatio — sustulisse, ut aut totidem aut quaternos senosue substitueret deteriores; nec magis breuiantem singulorum uersuum eum aucupatum esse compendium: multo fortiores fieri solitas esse contractiones ex earum scaenarum exemplo conligere licet, ubi amplior utriusque recensionis pars etiamnum exstat. Contra hoc credibile ut quod maxime histricum illum quem fingimus poetam, ubi cum expoliendi, ut illi quidem uideretur, tum breuiandi causa scaenam aliquam aggressus esset, saepenumero ne illas quidem partes intactas reliquisse, in quibus neque contrahendo aliquantum profici poterat neque alia nouandi iusta causa apparebat, immo mero noua fingendi gaudio abripi sese passum esse, ut plura luderet. Veluti in festiuissima scaena IV 9^b, quam infra temptabimus, cur illa retractator refinxerit, quae epistulae recitationem praecedunt, nullo modo me adsequi posse libere fateor: non item in ipsa epistula iisque quae sequuntur. Ergo cogitanda est non singularum partium, sed totius scaenae retractatio. Tum uero qui factum sit, ut nonnullis locis tenuissimae tantum retractati exemplaris reliquiae aetatem ferrent, sescenti excogitari possunt modi: uel tam manifestis reliquas partes deformatas fuisse spuriae originis naeuis, ut ipsi conlectiuorum illorum exemplarium auctores confidentissime respuerent[2]).

Omnino locum illum, qui est de compositione insiticiarum illarum partium siue inter se siue cum genuinis eius-

1) Detrimenti suspicionem nonnullis locis argumentis aliunde petitis stabiliuisse nobis uidemur, uelut in sc. III 1.

2) Nonnulla horum iam apud Goetzium adumbrata sunt: cf. p. 267. 269. 276. Ceterum haec omnia de sola Bacchidibus intellegi uolo: num in omnium fabularum dittographiis — nam additamentorum prorsus alia ratio — item princeps quodammodo fuerit breuiandi consilium, futurae est quaestionis.

dem scaenae partibus iungendarum, qualem uoluerit retractator fieri, admodum lubricum esse expertus sum. Quare sicubi uersiculos quosdam ut communes utrique exemplari notauero, nihil aliud significatum esse scito, quam ultra illos retractationis factae nunc quidem neque uestigium neque causam apparere, ita ut traditae scripturae condicio per se spectata adducere nos uideatur, ut credamus intra illos retractatorem constitisse. Etiamsi enim nonnullis locis uniuersa generis illius indoles ac natura uel maxime commendat contrarium illud, latius reuera olim euagatam esse nouandi histricam libidinem: ars tamen in hac minutiore uniuersae quaestionis parte id imponere uidebatur necessitatis, ut indicarentur termini, intra quos contineretur demonstratio illius rei nunc quidem nobis permissa.

Hisce uero quae disputauimus illud cautum esse uoluimus, ne quis, ubi in uersibus quibusdam, quos retractatori tribuendos censeamus, causa consiliumque retractandi nobis quidem non apparuerit, hac re ipsi coniecturae illi fidem abrogari dicat. Vt exemplo fungar iam omnibus probato: in loco illo e Poenulo desumpto, quem Goetzius commentationis suae p. 252 sq. tractauit (IV 2, 95—107), ostendas uelim, qua re permotus retractator a Plautinis uerbis recesserit. Attamen quis audebit illic ipsam de retractatione coniecturam in dubitationem uocare? Itaque nostrum erat tradita acerrime examinare ac notatis iis, quae aut Plauto parum digna esse aut cum reliquis non satis conuenire uiderentur, quaerere, utrum a retractatione scaenica an a glossematis interpolatorisue insulsitate originem illa ducere credibile esset. Sicubi de ipsius retractatoris consilio totiusque scaenae in retractato exemplari compositione coniecturam facere licuit, tamquam corollarii instar hoc accipiendum duximus. Ceterum non ignoramus, quam dubia de hac re plerumque sit suspicio.

§ 29. Iam uero adeamus ad ipsa Bacchidum exempla temptanda. Ex quibus nonnullorum ea est condicio, ut fraus sponte in oculos incurrens non potuerit nostrae aetatis uiros doctos ludificare. Velut in uno et Teuffelius et Seyffertus eo-

dem tempore retractatoris infelicem operam credulamque diasceuastae inscitiam deprehenderunt. De quo loco quid sit statuendum iam accuratius sis mecum reputa.

Bacchidum specimen VII.

Act. I sc. 2.

Versus enim 166 sq. et 161 sq. prorsus aequales uel adeo alteros alterorum uicarios esse rectissime iudicauerunt quos nominaui uiri docti Seyffertus in Studiis Plautinis p. 10 et Teuffelius in Musei Rhenani t. XXX p. 318. Est tamen cur credam multo latius retractationem patere, ut non mirer, si totius scaenae duae olim exstiterint geminae recensiones; quarum quidem alterius nunc fragmenta tantum seruata sunt. Cuius rei indicia quoniam crebris cum mutationibus tum transpositionibus[1]), quas fecerunt editores, obscurata sunt, optimum duxi unde proficisci oporteat quaestionem ostendere ipsa librorum memoria ante oculos posita. Atque haec fere inde a u. 147 in Vetere exstant[2]):

I 2, 39		Omitte lide ac caue malo Lid. quid caue malo	147 R.
40	Pist.	Iam excessit mi aetas ex magisterio tuo	152
	Lid.	O baratrum ubi nunc es ut ego te usurpem lubens	148
		Video nimio iam multo plus quam uolueram	

1) Quod necessarium iam pridem uisum est acerrimis arbitris, nec id temere, inde a u. 147 turbato uersuum ordini uariis consulere transpositionibus, hoc nunc quidem, ut saepius, retractationis suspicionem auget. Ritschelius quomodo ordinauerit uersus ex numeris in dextera parte appictis intelleges; idem uersum 149 (I 2, 42) insequentis esse interpretationem putabat. Plane illum secutus est Fleckeisenus. Aliquanto fortiore medicina olim Acidalius usus erat: u. Ritsch. app. crit. Contra nuper et Fritzschius (ind. Rost. a. 1877/78 p. 5) et Ussingius nec ueram esse retractationis suspicionem nec in uersuum ordine quicquam mutandum iudicauerunt: extremorum quidem quattuor uersuum iustam conlocationem posterius ostendere Veteris exemplum. Unum u. 153 (I 2, 45) uterque expunxit praeeunte Guyeto.

2) Non curaui interpunctionem nec magis e re esse duxi notare pusillas quasque correctiones siue ab eadem manu siue a Bb factas similesue quisquilias.

Vixisse nimio sacius est iam quam uiuere 150
Magistron quemquam discipulum minitarier
Nihil moror discipulos mihi esse iam plenos sanguinis 153
Valens aflictat me uaciuom uirium
Pist. Fiam ut ego opinor ercules tu autem Linus[1]
Lid. Pol metuo magis ne Phoenix tuis factis fuam
Teque ad patrem esse /mortuum renuntiem
Pist. Satis historiarum st Lid. hic uereri perdidit 158
Compendium edepol haud aetati optabile 161
Fecisti cum instanc //////////nactus inpudenciam[2]
Occisus hic homo est ec quid in mentem est tibi 159
Patrem tibi esse Pist. tibi ego aut tu mihi seruus es 160
Lid. Peior magister te istaec docuit non ego 163
Nimio estu ad istas res discipulus docilior
Quam ad illa quae te docui ubi operam perdidi 165
Pist. Istac tenus tibi lide libertas data st 168
Orationis satis est sequere me hac ac tace
Lid. Edepol fecisti furtum in aetate malum 166
Cum istaec flagitia me celauisti & patrem

post uersum autem 175 R. haec:

60 Edepol fecisti furtum inetatem malus 166
Qum istaec flagitia me celauisti & patrem
58 Istec tenus tibi lida & libertas data st 168
Orationis satis est sequere me kac ac tace[3]

Reliqui codices nisi in pusillis quibusdam a Vetere non recedunt praeter hoc unum, quod in his non repetuntur quattuor illi uu. 58—61; ceterum in u. 54 rell. *an* pro *aut*.

Versus igitur 58. 59 non potuisse scaenam non concludere, itaque uersus 60. 61 his olim exceptos esse, sicut factum uideamus in Vetere posteriore illo exemplo, Ritschelius perspexit; nec minus probabiliter coniecit Seyffertus eosdem 58. 59 utriusque recensionis communes fuisse: quod uero hic putat in altera illis praeiisse uu. 51. 52. 55. 56. 57 — Ritschelium enim sequitur uu. 53. 54 ante 51. 52 transponentem — parum mihi adridet. An Pistoclerus superiores paedagogi castigationes, quae leuiores erant, iniquo animo passus minas adeo

1) *hercules* uoluit Bb: u. Ritschelii apparatum.
2) Ante rasuram *inpudentiamactus.*
3) Lineolis subductis hos uersus delendos esse indicauit Bb.

iaetauit: ubi ad maledicta ille progressus impudentiam discipulo obiurgat, silentium tenebit? Vix crediderim. Vide autem quanto melius res se habeat, si uu. 51. 52 eodem modo statim excipiantur uersibus 58. 59, atque ii, qui illorum gemini sunt, 60. 61.

Sed quid fiet interpositis illis 53—57? Ex his priores duos cum proximis male conuenire iam Ritschelius uidit. Tamen non solum carere possumus transpositionis artificio, sed etiam magis concinnum adsequimur sententiarum nexum seruata conlocatione tradita, dummodo ad alteram recensionem illos 53. 54 spectare intellegamus, ita ut non sequantur post uu. 51. 52, sed praecedant uersibus 60. 61. Nam reliqui tres 55—57 neque omnino in hac scaenae parte nisi cum exsangui quadam sententiae tenuitate retineri possunt et pristinam sedem accuratissima uel uerborum in respondendo congruentia satis dilucide ostentant: quos haud facile credam non coniunctos olim fuisse cum uersibus 129—31 et 134 sq., gemellos quidem uersuum 132 sq.: cuius dittographiae minime dubiae[1]), ut opinor, exemplum statim subicio.

Rec. A.

I 2, 21 PIST: Non ómnis aetas, Lýde, ludo cónuenit. 129 R.
Magis únum in mentemst míhi nunc, satis ut cómmode
23 Pro dígnitate opsóni haec concurét coquos.

55 LYD: Peiór magister te ístaec docuit, nón ego: 163
Nimió's tu ad istas rés discipulus dócilior,
57 Quam ad ílla, quae te dócui, ubi operam pérdidi.

26 PIST: Ibidem égo meam operam pérdidi, cubi tú tuam: 134
Tua dísciplina néc mihi prodest néc tibi.

1) Nam quod horum uersuum altera recensio alieno loco exhibetur interiectis triginta fere uersibus, hoc erroris nec incredibile tibi uidebitur rationum recordato, quas de nostrorum exemplarium ortu ac compositione explanauimus, nec desunt huius rei exempla: uelut Curculionis uu. 389 sq. aperte mihi spectare uidentur ad u. 455 et Lyconis esse uerba, extruso quidem uersu, quo Lyconem incedentem conspiciebat Curculio; alia non pauca inuenies apud Seyffertum Stud. Plaut. p. 10 et apud Goetzium de dittogr. p. 261—266.

Rec. B.

I 2, 21 PIST: Non ómnis aetas, Lýde, ludo cónuenit. 129 R.
Magis únum in mente*m*st míhi nunc, satis ut cómmode
23 Pro dígnitate opsóni haec concurét coquos.

24 LYD: Iam pérdidisti te átque me atque operám meam 132
Qui tíbi nequiquam saépe monstrauí bene.

26 PIST: Ibidem égo meam operam pérdidi, *c*ubi tú tuam: 134
Tua dísciplina néc mihi prodest néc tibi.

Adnot. crit.:

130. mentemst *Fleckeisenus in praef. editionis Ritsch. p. XII, cf. Ritschelium ad uersum.* mentest *libri, Herm., Ritsch., Uss. Videtur Plautus in hac uerborum coniugatione semper accusatiuo usus esse: cf. u. 159 (ubi in reliquis libris praeter B, ut hic in omnibus, euanuit uetustior illa locutio) et satis multa exempla apud Holtzium in Syntaxis t. I p. 208.* | *Post u.* 133 *male interrogationis signum ponit Uss.* | 134. cubi *Ritsch. Mus. Rhen. t. XXV (a. 1870) p. 307 = Opusc. III p. 137, cf. Bergkium Symb. ad gr. lat. I p. 119.* ubi *libri, Herm., Spengelius T. M. Plaut. p. 221. 236 (contra quem cf. Muellerum in Pros. Pl. p. 537), A. Luchsius in Studemundi Stud. uol. I p. 23 (qui hiatui patrocinatur in 'diaeresi' ante ultimam dipodiam post omnia uerba uel uerborum coniugationes, quae creticum pedem aequant), Uss.* perdidi ubi *dimetitur Darnmannus Obseruatt. p. 22.* ego *ante* ubi *transponendo hiatum euitabat Ritsch. in edit., Fleck., Muellerus l. l.*

§. 30. Sed redeamus ad scaenae exitum. In quo iam plana et perspicua omnia esse apparet, nisi quod uersus 43 sq. nullo modo cum reliquis conciliari possunt: quorum prior uicarius est eorum, qui praecedunt, 41 sq. [1]), posterior et respondet uersibus 45. 46 neque stare potest, postquam ipse Pistoclerus rem praeuertit uersu 40. [2]) Quae cum ita sint, num dubitabis hos quoque eodem referre, quo uu. 60 sq. a Seyfferto Teuffelioque relati sunt, a nobis praeterea uu. 53 sq. [3]): ad alteram huius loci recensionem?

Hoc igitur habemus inde a u. 147 R. dittographiae specimen:

---

1) Versum 42, a Ritschelio expunctum, Teuffelius ad duplicem recensionem adsciscens deteriorem uersus 41 recensionem esse censet Mus. Rhen. XXX p. 318 conl. 480. 633.

2) Haec sine dubio Acidalio, Bothio, Ritschelio transponendi uersus 40 causa fuit.

3) Contendendi hi quidem sunt cum uersibus 48—50, quibus simili modo Lydus discipulum, qui patris commonefactus nihilo setius obiurgantis uocem aspere repudiat, mortuum planeque perditum esse conqueritur.

Rec. A.

I 2, 39 PIST: Omítte, Lyde, ac cáue malo. LYD: Quid? cáue malo? 147 R.
(Vet.)
40 PIST: Iam excéssit mi aetas éx magisterió tuo. 152
LYD: O bárat*h*rum, ubi es nunc? út ego te usurpém lubens! 148
Uideó iam nimio múlto plus, quam uólueram. 149
45 Nil móror discipulos mí esse plenos sánguinis: 153
Ualéns adflictat mé u*o*ciuom uírium.
PIST: Fiam, út ego opinor, Hércules, tu autém Linus. 155
LYD: Pol métuo magis, ne Phoénix tuis factís fuam
Teque ád patrem esse mórtuom renúntiem.
50 PIST: Satis hístoriarumst. LYD: Híc uereri pérdidit. 158
Compéndium edepol haúd aetati optábile 161
52 Fecísti, quom istanc nánctu's inpudéntiam.

58 PIST: Istáctenus tibi, Lýde, libertás datast 168
Orátionis: sátis est. seque me hac ác tace.

Rec. B.

I 2, 39 PIST: Omítte, Lyde, ac cáue malo. LYD: Quid? cáue malo? 147

43 Uixísse nimio sátiust iam, quam uíuere: 150
Magístron quemquam díscipulum minitárier!

* * * * *

53 LYD: Occísus hic homost. écquid in mentémst tibi 159
Patrém tibi esse? PIST: Tíbi ego an tu mihi séruos es?
60 LYD: Edepól fecisti fúrtum in aetatém malum, 166
Quom istaéc flagitia mé celauisti ét patrem.

58 PIST: Istáctenus tibi, Lýde, libertás datast 168
Orátionis: sátis est. seque me hac ác tace.

Adnot. crit.:

147. aut caue *pro* ac caue *scribendum esse argutiore quadam interpretatione Teuffelius Mus. Rhen. t. XXX p. 317 demonstratum iuit: si uerum esset, eadem lege mutandus esset u. 463.* | 149. uideo iam nimio *Ritsch. Prolegg. p. 223, Uss.* uideo nimio iam *libri.* ˈuiuo nimio iam *Ritsch. in edit., totum uersum ut interpretationem insequentis cancellis includens.* uiuo iam nimio *cancellis circumdatis Fleck.; idem uoluisse uidetur Teuffelius Mus. Rhen. t. XXX p. 318, retractatori uersum tribuens; cf. Brugmanum 'Quemadmodum in iamb. senario etc.' p. 37. Quodsi* uiuo *uerum esset, uersus et insequentis et superioris parallelus esset.* | 153. moror *BFZ.* morũ *C.* mor *D.* moro *Ritsch. conl. u. 1187, Fleck.; cf. Muellerum Pros. Plaut. p. 203.* *praeeunte Guyeto uersum delent Fritzschius ind. Rostoch. a. 1846 p. 4, Ussingius.* | 154. afflictat *cum libris Herm., idem conl. u. 450 Fritzschius ind. Rostoch. a. 1877/78 p. 5, Uss.* adflictet *praeeuntibus Acidalio et Bentleio Ritsch., Fleck.* uociuom *Fleck., cf. Ritschelii Nou. Exc. Pl. p. 59 sq.* uaciuom *B, Herm., Ritsch., Uss.* | 156 sq. *cf. Ladewigii Analecta scaenica p. 11.* | 169. seque *H. A. Kochius Mus. Rhen. t. XXV p. 617 prouocans ad Priscian. VIII p. 799 P., cf. Neue doctr. form.*[2] *uol. II p. 320 sq.* sequere *libri, editt., Uss.* me hac *cum libris Kochius.* hac me *Ritsch., Fleck.* me (*deleto* hac) *Herm., Uss.*

Dissutis igitur tantummodo duarum recensionum particulis intra discretae utriusque continuitatem tralaticium ordinem integrum — scil. si recedis a tribus illis post u. 131 R. reponendis — tutati sumus. Quid uero? num mirum uidetur eum, quem uetustissimum huius fabulae exemplar grammaticorum in usum composuisse fingendum est, quas ex alio quodam uolumine histrico haustas adderet partes minutatim[1]) uel subiecisse uel praefixisse similis argumenti uersibus in primario suo exemplari exaratis? Ceterum in recensione B inter uu. 151 et 159 R. unum tantum excidisse opinor uersiculum, cuius haec fortasse fuit sententia:

Em tíbi: magisterii hánc habeto grátiam[2]);

breuiasse enim uidetur retractator.

§ 31. Insunt autem in principio quoque huius scaenae quae non debemus praetermittere. Versus enim 125 sq. alieno exstare loco constat[3]). Atque hos quo Ladewigius Philologi t. XVII p. 269 rettulit, pone uersum 131, non satis aptos ibi esse. G. Goetzius de dittogr. p. 320 adn. arguit, uerissime suspicatus ad principium scaenae eos pertinere: nec tamen ante u. 113, ubi idem conlocari eos uoluit, ferendos esse crediderim. Nam ne uu. 111. 112 quidem pristino suo loco nunc legi contendo. An habes quo referatur *hic* illud? Num Athenas in-

---

1) Non semper hanc rationem grammaticos illos instituisse exempla ostendunt continuatarum separatim satis amplarum utriusque recensionis partium: cf. Goetzii dissertationem p. 249—256. Tertium genus, ubi uarie inter se disiecta sine ullius consilii specie inueniuntur genuini et retractati exemplaris membra, non dubito quin aut librariorum socordiae aut uecordiae debeatur diasceuastae: qui etiam plura conturbasset, nisi felici casu aliquantum exemplorum effugisset illius manus fraudulentas simul atque oculos.

2) Cf. adn. crit. u. 154.

3) Ussingio ut largiamur extorqueri posse ex Pistocleri uerbis, quae continentur uersibus 125. 126, *argutias* uersu 127 a Lydo defensas — quamquam uix ac ne uix quidem extorsit —: apparet tamen ad argutias, quae insunt apertissime in uersibus 121—124, hanc obiurgationem tam exquisite respondere, ut pro explorato haberi possit illuc poetam, cum uersum 127 scriberet, respexisse.

tellegit, scilicet ubi a puero educatus erat Pistoclerus? an forte putas plateam, qua ambulabant? Haerebat in his uersibus etiam Ussingius: qui cum *hisce* pro *hic* scriptum ad apparatum luxuriosum referri iussit, effecit aliquid aptius aliquanto, quam illud est quod in libris legitur, aptum tamen ne ipsum quidem.

Neque uero ita difficilis res est. Aduerbium *hic* non possumus interpretari nisi de conciliabulo amatorio, quo tendentem Pistoclerum conspiciunt spectatores. Neque igitur prius paedagogus locum illum intellegens *hic* dicere potest, quam et ipse ex Pistoclero quaesiuerit: *quo nunc capessis ted?* (u. 113) et responderit ille praecise primum *huc* (u. 114), explanatius deinde iterum interrogatus uersibus 115 sq. Iam commodissime integri uersus 111 sq. locum obtinent post u. 117. Neque quicquam concedes desiderari ad horum, quae infra ante oculos posui, integritatem:

I 2, 1 LYD: Iamdúdum, Pistoclére, tacitus té sequor, 109 R.
*Ex*spéctans, quas tu rés hoc ornatú geras.
5 Quo núnc capessis té*d* hinc auorsá uia 113
Cum tánta pompa*d*? PIST: Húc. LYD: Quid huc? quis istíc habet?
PIST: Amór, Voluptas, Vénus, Venustas, Gaúdium, 115
Iocus, Lúdus, Sermo, Suáuisauiátio.
9 LYD: Quid tíbi commercist cúm dis damnosíssumis?
3 Namque íta me di ament, út Lycurgus míhi quidem 111
Vidétur posse hic ád nequitiam addúcier.
10 PIST: Malí sunt homines, quí bonis dicúnt male: 118
Tu dís nec recte dícis: non aequóm facis.

Adnot. crit.:

110. exspectans *Fritzschius ind. Rostoch. a. 1846 p. 4 et a. 1877/78 p. 4: idem Bergkius ind. Halens. a. 1858/59 p. 12.* spectans *libri.* inspectans *editt., Uss. Ceterum cf. Lachmanni in Lucr. comment. p. 232.* | 113. te hinc aduersa uia *libri, quod a sententia stare non posse sensit Ussingius, coniciens* te hinc aliouorsa uia, *i. e.* '*a nostris aedibus auersus*', *conl. Aul. II 4, 8: qui locus nihil probat nec* aliouorsum *siue* aliorsum *usurpatur nisi aduerbialiter.* ted hinc auorsa uia *Brn recepta Ussingii interpretatione: cf. Curt. Ruf. V, 3:* auersum ab urbe iter *conl. Plaut. Rud. u. 176. 165.* de auersa uia *cogitauit iam Gulielmius Verisimilium lib. I c. 22, uerum ut probaret* teted hinc aduersa aui. ted hinc aduorsa uia *Ritsch., Fleck.* te istinc aduorsa uia *cum mira interpretatione Umpfenbachius Meletem. p. 29.* | 114. pompad *Ritschelius Nou. Exc. Plaut. p. 78. cf. Muellerum Pros. Pl. p. 503. 644.* | *Versus* 116 *iisdem uerbis redit Pseud. 65: ubi tamen eum expellendum esse euincit contiguorum uersuum indoles Pseud. 64. 66—68, qui singularem numerum respuunt: locus parallelus est ex hac fabula illuc conlatus.* | 111. *de Lycurgo u. Excursum II.* | 112. hisce *pro* his *Uss., uersus cum editt. tradito loco retinens: de transpositione supra dictum.*

Quodsi quis dicat insuauem interstitionem fieri orationis post u. 110: non aegre idem eos tulisse puto, quibus non legendae, sed spectandae in theatro huius scaenae copia facta esset. Pergit uidelicet loqui Lydus, quoniam pergit Pistoclerus institutam uiam tenere, neque quicquam ad priora respondens neque consistens, ubi ad paternas aedes peruentum est[1]). Apparet autem, si hoc loco, ante u. 113, inserantur uersus illi 125 sq.:

Non híc placet mi ornátus. PIST: Nemo ergó tibi
Hoc ápparauit: míhi paratumst, quoí placet,

quod uoluit Goetzius: iam aegerrime percipi ex uersu antecedente repetitum uocabulum *ornatus*, praesertim cum statim u. 114 eadem res iterum tangatur. Accedit quod post insolens illud acerbumque responsum consentaneum est non placide aliquid quaerere paedagogum, sed stomachosa castigatione discipulum conripere.

Quid? nonne uersus illi, qui frustra in hac qualis nobis tradita est scaena satis aptum sibi requirunt locum, fragmentum esse uerius existimabuntur ex paulo adstrictiore similis argumenti sermone seruatum, quem non incredibile sit genuini loco eum in huius scaenae capite reposuisse, quem reliquas eiusdem partes constet ualde immutasse neque ueri dissimile sit breuiandi consilio retractauisse?

Nam causa non est cur dubitemus quin quae integra nobis seruata est huius principii recensio ab ipso Plauto profecta sit. De ceteris autem si quaerimus: quod ad extremam scaenam attinet, acquiescendum est in ratione acute ex ipso argumento petita, qua Seyffertus eam recensionem, cuius essent uu. 166 sq. R., (angustiorem igitur, quam B littera signauimus) comprobauit non posse Plautinam esse. Ille enim *satis inepte* ait *Pistoclero probro dari potius quod flagitia sua paedagogum et patrem celauerit, quam quod commiserit.* Quae eadem est Teuffelii sententia. In media denique scaena quae ex fine repetita post u. 131 reposuimus tam arte cum confinibus ab utra-

1) Vid. adnot. crit. ad u. 113.

qne parte uersibus cohaerent, ut retractatorem demum ueri similius sit sublatis tribus uersibus 163—165 R. duos de suo addidisse 132. 133.

Bacchidum specimen VIII.

Act. III sc. 1.

§ 32. Sequitur manifestissimum dittographiae exemplum saepius ab hominibus eruditis temptatum, pedetemptim simul succrescente uersuum, quos spectare ad duplicem recensionem cognosceretur, multitudine. De uetere autem quodam poeta fabulam retractante [1]) Ritschelius primus cogitasse uidetur, hac ad uu. 377. 378 in editione notula adiecta: *non possunt ab eodem positi esse, qui uersus 380. 381 scriberet: quamquam iam a Nonio lecti* [2]), *qui priorem affert.* Contra Guyetus uersus 379—381 exturbauerat; eosdemque tres geminam esse recensionem duorum 377. 378 Teuffelius autumauit Mus. Rhen. t. XXX p. 318. Versum 382 quoque sententiae aequalitate conuenire cum 383 Bergkius perspexit Diurn. antiq. stud. a. 1850 p. 330, hac simul proposita utriusque recensionis discriptione:

I. u. 375. 76. 79. 80. 81. 83. 84.
II. u. 375. 76. 79. 77. 78. 82. 84;

quo duce Fleckeisenus uncis circumscripsit et uersus 377. 378 et uersum 382. Ultra etiam progressus Goetzius de dittogr. Plaut. p. 259 sq. uu. 379—82 genuinam huius loci recensionem esse statuit, conlocatam eam quidem in medio retractati exemplaris specimine: ad quod pertinere et uu. 375—378 et 383. 384. Cuius uerba non satis considerauit Ussingius, qui Goetzii se amplecti sententiam professus uu. 379—382 uncis notauit ut retractationem uersuum 375—378 [3]).

---

1) Cf. quam idem de uersibus 393—403 sententiam tulit.

2) Cf. supra § 3.

3) Totam rem rursus in dubium uocare conatus est is, qui omnino aut nondum satis respexisse uidetur aut parum circumspecte considerauisse uniuersam quae est de fabularum retractationibus coniecturam, F. V. Fritzschius: u. ind. Rostoch. a. 1877/78 p. 6 sq.

Nobis uero ex his, quae proposita sunt, nihil plane satisfacit. Ac Bergkii quidem in conglutinandis uersibus licentia cur minus commendetur in uniuersum supra § 7 indicaui: qua hoc in loco me iudice ne nexum quidem sententiarum probabilem adsecutus est. Hoc tamen uere eundem sensisse censeo, uersum 383 coniungendum esse cum 381, adnectendum 382 uersui 378, ratione ductus potissimum hac, quod non temere uideantur et uu. 377. 378 et 382 ualere ad futurum aliquod malum, rursus et 380. 381 et 383 ad damnum quoddam iam inlatum. Praeterea non habeo cur negem uersum 384, quo tota scaena terminatur, utriusque recensionis communem fuisse.

Ergo, si sustinere uolumus legem illam, ut intra utramque recensionem tueamur traditum uersuum ordinem, non aliter hanc dittographiam discribere possumus, quam sic ut infra factum uides:

Rec. A.

Néque mei neque té tui intus púditumst factis, quaé facis, 379
Quíbus tuum patrém meque una, amícos, adfinís tuos
Tuá*d* infamiá fecisti gérulifigulos flágiti. 381
Dé me hanc culpam démolibor iam, ét seni faciám palam, 383

Út *gnat*um ex lutulénto caeno própere hinc eliciát foras. 384

Rec. B.

Égone ut haec conclúsa gestem clánculum? ut celém patrem, 375
Pístoclere, túa flagitia aut dámna aut desidiábula?
Quíbus patrem et me téque amicosque ómnis adfectás tuos
Ád probrum, damnúm, flagitium adpéllere una et pérdere. 378
Núnc, prius quam malum ístoc addis, cértumst iam dicám patri, 382

Út *gnat*um ex lutulénto caeno própere hinc eliciát foras. 384

Adnot. crit.:

379. tui ted *Bergkius Diurn. ant. stud. a. 1850 p. 332, Fleck.: praepositum tamen et intentum ex librorum auctoritate pronomen* te *praestare mihi uidetur et similitudine quadam eorum exemplorum, quae Ritschelius Prolegg. p. 263 sq. tractauit, et rationibus grammaticis.* | 380. *Hunc u. solum in suspicionem uocari Fritzschius uoluit ind. Rostoch. a. 1877/78 p. 6 sq., meram dittographiam esse ratus genuini uersus 377, librariorum incogitantia ortam, non sine ridicula menda* adfines *pro* adflictas *uel* adfectas. | 381. tuad *Ritschelius Nou. Exc. p. 68.* tua *libri, Herm., Lachmannus in Lucr. p. 200, Darnmannus Obseruatt. p. 25, Spengelius T. M. Plaut. p. 204. 207, Uss.:*

cf. Ritschelii Proll. p. 203. tua tu *Ritschelius in edit., Fleck., Muellerus Pros. Pl. p. 707.* quos tua *Fritzschius l. s., totum uersum post 378 conlocans.* gerulifigulos *inauditam formam usque eo retinebo, dum aperta erit probabilior emendandi uia, quam in qua Bergkius acquieuit l. s. s.,* feruligerulos *uocabulum a se conformatum satis probauisse sibi uisus adiecta interpretatione* ναρϑηκοφόρους μοχϑηρίας. | 384. ut eum ex *libri.* ut ille eum ex *Fleck., Uss.* ut te una ex, *h. e.* '*una mecum*', *Fritzschius l. l.; alia proposuit Britzelmayr progr. Landshut. a. 1867/68 p. 7.* | 377. me tecum *conl. adulterino ut ei uidetur, u. 380 Fritzschius l. s. s. Ceterum cf. Epidic. 220.* | 382. malum istoc *Herm.,* málum istoc *Ritsch., Fleck.*

De priore ortu si quaeris: plurimum ad hanc rem ualere mihi uidetur sententiae praestantia, qua contentis uersibus 377. 378 cum 380. 381 commendatur Plautinae non dissimilis rec. A.

§ 33. Sed accedit aliud quiddam. Neque enim priores adhuc de totius scaenae compositione quaestionem aut absoluerunt aut omnino mouerunt. Attamen apertum est uu. 379—81 non posse excipere uersum 374: cui si continuarentur, desideraretur Pistocleri appellatio. Huic autem rei si ita consulere uelis, ut cum Bergkio conicias etiam uu. 375. 376 utriusque recensionis communes esse: uide ne tum in rec. A inter uu. 376 et 380 molestus sit u. 379. Itaque cum causa nulla sit cur inter uu. 374 et 375 aliquid excidisse credamus, haud scio an magis rationi conueniat suspicari qui exstant ante 375 uersus solius rec. B fuisse.

Quae quidem sententia alio praeterea fulcitur argumento. Versum enim 374, quippe quem euidentissime ipsi rei aduersari testibus conuincatur spectatorum oculis [1]), probabilius est credere retractatoris deberi aut neglegentiae aut, quod per se praestare uidetur, diuerso aliquantum ab ea forma, quae in reliqua fabula cernitur, uniuersae compositionis consilio [2]), quam

---

1) Repugnantiam notauit iam K. H. Weisius in libello cui est titulus 'Die Komödien des Pl.' Ceterum cf. Ladewigium Philol. XVII p. 264 conl. Goetzio de ditt. p. 319.

2) Hoc si uerum sit, conicere liceat dispositionis ordinisque scaenarum mutationem, quam faceret retractator, ipsam in causa illi fuisse, cur omnino recoquere hunc locum aggrederetur. Ceterum una cum his reputanda sunt quae mox ad u. 486 disputabimus: utrumque spectat ad latius illud retractationis genus.

ab ipso auctore huius argumenti dispositionis [1]) incuriose admissum esse illud uitii.

Neque enim argumenti loco proferre par est similitudinem, quae intercedit inter uu. 371. 372 et 53. 471, quamuis recte Fleckeisenus usu doctus Nou. ann. t. 103 (a. 1871) p. 810 ad Truc. II 6, 35 sq. moneat 'dass Plautus keineswegs so verlegen um den Ausdruck zu sein pflegt, dass er in ähnlichen Situationen sich ganz derselben Phrasen bediente', nisi ubi in formulae stabilitatem locutio concreuerit. Etenim arte et consilio poeta illud paedagogi finxisse uidetur ingenium, ut easdem identidem expromeret sententias, simili tenuitate ac Sceledri in Milite Gl.: cf. u. 485 conl. 157 sq., u. 498 conl. 380 sq. Quodsi inde posterioribus illis uersibus (372 conl. 471) praesidium paratum est, ne in priorum quidem (371 conl. 53) propinquitate offendendum, cum appareat Pistoclerum in prima scaena proferre quae a Lydo dictitata teneat; cf. Goetzium p. 318. Ceterum sponte intellegitur his non magis demonstrari Plauti esse uu. 371. 372, quam non esse: minime enim abhorret similitudo illa ab imitatoris ingenio.

Quae cum ita sint, tantum pro certo adfirmare licet: in genuina recensione quae olim exstarent ante u. 379 intercidisse inlatis retractatoris uersibus. Neque tamen quanta fuerint illa amissa adsequi coniectura possumus, neque num forte seruatum sit caput saltem scaenae pristinum, quale Plautus composuerit. Elegantissimi sane sunt primi tres uersus; quibus ut adnexi fuerint inde a principio ambigui illi 371. 372: iam nihil ex his prioribus a retractatore oriundum uideatur praeter uu. 373. 374 — nisi fortasse mutila exstet retractata quoque recensio, abscisso illa quidem capite. Quae quidem ex dubiis apta ipsa iam uides magis dubia esse et, cum concisum abruptumque loquendi genus nullam praebeat diuinationi ansam, incertiora, quam ut is, qui de talibus rebus longius disputationem ducat, non ludere uerius uideri possit quam litteris studere.

1) Hunc Plautum fuisse, non retractatorem, in praesens certe sumere et licet et oportet, quoniam nemodum contrariam sententiam probauit. Utrumque enim per se cogitari potest: cf. Goetzium p. 277 sqq.

Bacchidum specimen IX.

Act. III sc. 3 u. 73—84.

§ 34. Accedamus nunc ad eam scaenam, in qua conspici duplicis recensionis uestigia primum obseruasse nuperum editorem supra commemorauimus. Versibus enim 486—488 spuriorum signo notatis ita **Ussingius** in commentario sententiam tulit: '*quid opust uerbis*: repetitio horum uerborum additamenti et retractationis indicium uidetur. Quod si *pudere* infinitiuus historicus in enuntiatione secundaria et sine subiecto ferri possit, spurios habeam uersus 486—488; si non possit, uersus 483—485 una cum 487; nam hic quidem et ineptus et uitiosus.'

Iam uero, cum ab editionibus in hac scaena proficisci et longum sit et integrae rei existimationi obesse uideatur, statim subicimus quae in **Ambrosiano** libro G. **Loewio** apparuerunt integra, additis discrepantibus lectionibus et recensionis Ritschelianae et Veteris codicis omnibus, reliquorum librorum insignioribus:

p. 239
u. 2 ITANEOPORTETREMMANDATAMGEREREAMICISEDULO 477 R.

???
UTIPSUSDEOSCULANTEMINGREMIOMULIEREMTENEATSEDENS

???
NULLOPACTORESMANDATAPOTESTAGINISIIDENTIDEM

5 MANUSFERAT · · · · · · PAPILLASLABRAALABRISNUSQUAMAUFERAT 480

NAMALIAMEMORAREQUAEILLUMFACEREUIDIDISPUDET

?????
CUMMANUSUBUESTIMENTAADCORPUSTETULITBACCKIDI

????
MEPRAESENTENEQ·PUDEREQUICQUAMQUIDUERBISOPUS—

MIKIDISCIPULUSTIBISODALISPERIITKUICFILIUS

477. agere *pro* gerere *B.* | 478. deosculantem *ualde dubium.* in gremio osculantem *Palatini, Ritsch.* | 479. nullo *etiam Ba.* nullon *BbD, Ritsch.* | 480. ad papillas *Pall., Ritsch.* *post* labra *lacuna circa 5 litterar. radendo orta in B.* aut *ante* labra *inseruit Ritsch.* *Loewius adnotat: inter* ferat *et* pap. *plus scriptum fuit, quam* ad; *spatium commode adaequat* contra: *aperte dimetiendum est* manus fe|rat [con|tra] pa|pillas ‖ labra ab la|bris nus|quam auf. | 482. Cum manu *etiam D.* Qum manum *B.* Quom manum *Ritsch.* tetulit *etiam C.* detulit *BD.* | 483. presente *B.* opust *B, Ritsch.*: *in A dubium utrum* opust *scriptum fuerit an* opus est. | 484. dispulus *B.* huice *praeter*

I
10 NAMEGOILLUMPERISSEDICOCUIEQUIDEMPERIITPUDOR 485

??????
QUIDOPUSTUERBISSIOPERIRIUELLEMPAULISPERMODO

UTOPINORILLIUSINSPECTANDIMIKIESSETMAIORCOPIA

13 PLUSUIDISSEMQUAMDECERETQUAMMEATQ·ILLOAEQUOMFORET 488

libros Ritsch. | 485. quoi *Ritsch.* quidem *cum Pall. Ritsch.* | 486. uelbis *Ba, correx. man. ead.* opperiri *CD, Ritsch.* | 487 sq. mi *B.* equm *Ba,* ęqum *man. rec.* *Loewius: fortasse haec olim in margine adscripta erant:* ut opinor 'illius inspectandi mihi esset maior copia.' *Ritschelius sic hos uersiculos conformauit:*

Út illi illius inspectandi mi ésset maior cópia, 487
Plús uidissem opínor, quam med átque illoc aequóm foret.

(*Fleckeisenus priore a Ritschelio recepto posteriorem ita:*
Plús uidissem míser opinor quám me atque illo aequóm foret.
Hermannus traditam scripturam retinuit nisi quod in priore uersu si illum *scripsit pro* illius.)

Atque infinitiui quidem *pudere* (u. 483) indolem Ussingius non satis intellexit: neque enim est infinitiuus historicus [1]), sed ex *uidi* uerbo finito aptus structuram excipit uersus 481, interruptam illam quidem subsequente uersu ad infinitiuum *facere* [2]) explicatiua coniunctione *quom* applicato. Qua in re quid insit quod insolentius uideatur intellegere sane non possum. Recte tamen idem iudicauit uersum 487 certissime spurium esse. Quem ut ego praeeunte Loewio ex interpretamentis conflatum esse censeam, non metri uitio adducor [3]), sed sensus constructionisque enuntiatorum rationibus, quas fieri non potest quin pessum des, si illum seruaueris [4]): qua quidem de causa

---

1) Huic quidem nullo modo hic locum esse confidentissime contendi poterat. Facilius aliquis de inf. exclamationis cogitare possit conl. Ter. Phorm. 1042 *nil pudere*: quo tamen loco *pudesne* scribendum esse duco; neque locorum uelut Phorm. 233 cognata cum hoc est condicio.

2) Quae constructionis forma apud Plautum usitatissima est: cf. Luebberti Studia gramm. uol. II p. 238 sq.

3) Cf. Ussingii commentarios: notum enim est *illius* similesque pronominum genetiuorum formas duas posse aequare syllabas.

4) Nullo pacto stare posse Spengelii (T. M. Plautus p. 64 sq.) explicationem euidentissime Ritschelius euicit Opusc. uol. II p. 699: ipse autem et qui ex parte eum secutus est Fleckeisenus, cum tradita non leniter commutarent, sententiam effecerunt tolerabilem quidem, neque tamen nimis comptam neque concinnitate gratam, sed prorsus redundantem. Dubitare

non par erat in eandem copulam cum retractatoris uersibus eum conicere. Atqui more suo distinguere accurate utrumque genus Ussingius neglexit. Omnino dittographiae rationes non ita occultae, ut opinor, quae tamen latens adhuc in errorem induxit homines doctos, ne illi quidem perspectas esse apparet.

Quodsi praeter interpolati uersus 487 importunitatem omnis difficultas consisteret in repetitione uerborum *quid opust uerbis*, equidem ad retractatorem profecto non recurrerem, sed uno remedio fortiter sublatis mendis omnibus persanatum esse locum censerem, si nihil retineretur nisi unus hic uersus ex glossematum turba expiscandus:

Plús uidissem, si ópperiri uéllem paulispér modo,

qui haud inepte statim excipere poterat uersum 485. Neque insolens esset exemplum trium uersuum ex uariis interpretamentis ad explicandum unum genuinum sensim conlatis a diasceuasta confabricatorum.

§. 35. Quid uero? quae u. 477 et quae u. 479 leguntur qualia esse existimabis? Qui una tamquam uoce eandem sententiam pronuntiare uidentur. V. 480 autem *labra a labris nusquam auferre* num aliud est, quam *osculari*, quod est in u. 478? quae exstant u. 482, quam illa, quae continentur uersus 480 priore parte? Quae omnia si deliberaueris, facile concedes nihil certius esse, quam non cohaesisse antiquitus has eiusdem argumenti geminas partes:

Rec. A.

LYD: Ítane oportet rém mandatam gérere amici sédulo, 477
Út ipsus in gremio aúsculantem múlierem teneát sedens?
Nám alia memoráre, quae illum fácere uidi, díspudet, 481
Quóm manum sub uéstimenta ad córpus tetulit Bácchidi
Mé praesente, néque pudere quícquam. quid uerbís opust?

---

praeterea licet num Plautus *inspectandi maior copia* dixerit pro *copia diutius inspectandi*; facultas enim uidendi aderat, neque illa ipsa aut maior aut minor proprie dici poterat, cum tempus longius breuiusue significandum esset.

Míhi discipulus, tíbi sodalis périit, huic ⟨*suos*⟩ fílius:
Nám ego illum perísse dico, quoí quidem periít pudor. 485

Rec. B.

LYD: Núllon pacto rés mandata pót*is* agi, nisi idéntidem 479
Mánus ferat ⟨*contrá*⟩ papillas, lábra a*b* labris nusquam aúferat?
Quíd opust uerbis? si ópperiri uéllem paulispér modo, 486
Plús uidissem quám deceret, quám me atque illo aequóm foret. 488

Adnot. crit.:

A Ritscheliano exemplo ubi recesserim, e notis Ambrosiani specimini subiectis requiras. | **478.** ausculantem *Fleck.* | **483.** *deletis* quid uerbis opust? *lacunam indicauit Fleckeisenus duce Ritschelio in adnotatione, qui e u. 486 illa huc inrepsisse ac tale quid loco mouisse suspicatus erat:* neque pudere quicquam factis prodidit. | **484.** huic suos *Muellerus Add. Pros. Pl. p. 131, Uss.* hoice *Buechelerus Lin. declin. lat. p. 60: cf. Schmidtium Quaestt. de pronom. dem. formis Plaut. p. 48 sq. et 57.* | **479.** potis *scripsi suadente Muellero Pros. Plaut. p. 131, cf. Ritschelii ed. Trin.² u. 80. 352. 730.* | **480.** *ita uersum suppleuit G. Loewius duce Ambros.* nisi itém manus || Ád papillas ádferat *Herm.* Manus ferat ad papillas *cum Palatinis Christius Mus. Rhen. t. XXIII p. 674, S. Buggius Philol. t. XXX p. 652, Uss.* Ad papillas manus ferat *Weisius, Brixius Emend. Plaut. a. 1841 p. 37, Fleck., cf. Ritschelii Prolegg. p. 142.* Manum ad papillas adferat (?) *Muellerus Pros. Pl. p. 200 conl. 246, languidis sane et insuauibus numeris.* labra á labrís nusquam aúferát *cum libris Fleck., Muellerus, Herm.* a labéllis lábra n. au. *conl. Pseud. 1259 Buggius.* nisi labra á labrís n. au. *Uss.*

Hoc specimine duplicis recensionis considerate examinato ne tantillum quidem, ut confido, dubii relictum erit quin Plautina sit prior illa. Alterius enim uersum extremum legens non immerito quaeret unusquisque, quantulum tandem illarum rerum, quae in superioribus dicantur, facere Pistoclerum decuerit aequomue fuerit. Simili igitur modo atque in uersibus 166. 167 factum esse uidimus retractator Lydum sententiam fecit pronuntiantem humilem ac subturpem et qualis ab acerrimo eiusdem calore, parum quidem efficaci, quem in praecipiendo honesta ostentare adsuetus risum in aliis locis mouet, ridicule abhorreat. Ac uero in sententiae tanto uitio formae molestiam fastidire non consentaneum esse arbitratus uersum 488 intactum reliqui[1]).

Sat memorabile autem est, sicut in illa scaena, quam ante hanc explanauimus, ita in hoc quoque loco argumentis aliunde

1) Cf. Ritschelium Opusc. uol. II p. 698. Ceterum simile loquendi genus habemus in u. 551, ad retractatorem illo quoque referendo.

petitis effici ut, quae repugnent aperte ipsi fabulae argumento, scilicet Lydum simulare inde continuo sese egredi, unde eum post CC fere uersuum interuallum exeuntem demum conspexerint spectatores, non ipsi Plauto illa, sed retractatori tribuenda esse pateat.

CAPUT V.

§ 36. Exhausta omni exemplorum copia, in quibus indagandis retractationis uestigiis praeiit uirorum doctorum acumen, iam proprio Marte ad reliqua nobis progrediendum est. Nam, sicut in illis quae absoluimus non deerant, quibus uel augeri uel confirmari priorum possent inuenta: ita eorum locorum reliqua facta est non exigua copia qui, quamquam pertinent ut qui maxime ad hoc corruptelae genus, latentes tamen adhuc intacti iacent.

Veluti — placet enim ut a leuioribus capiamus initium — nullius adhuc coniectura in retractationis suspicionem incidit in festiuissima ea scaena, in qua Chrysalus ficta illa de Archidemidis hospitis fraude et de auro in aede Dianae Ephesiae deposito narratione erum decipit.

Bacchidum specimen X.

Act. II sc. 3.

Hac in scaena prae ceteris illud teneamus oportet, quod felicissime seruus, quo certius fidem commentis suis paret, ad narrandi quoddam genus sese applicat ab illis maxime in cotidianae uitae usu adhiberi solitum, qui, quod ipsi breui ante aut experti sint aut gesserint, cum iactatione quadam grauitatisque specie exponunt. Itaque, cum simplicissimae cuiusque rei pusillis rationibus diligenter explicatis accuratissime ut quidque actum sit describit crebrisque repetitionibus amplificata oratione totum illum ad accipiendam rei summam intendit, subaudire quodammodo risum ipsius nobis uidemur, gau-

dentis, quod hac ipsa loquacitate effecerit, ut senex, simul iacturae formidine plane captus, uel ab umbra suspicionis longissime absit.

Unde apparet, si quis resecare uelit quaecunque superuacanea uideantur, uerendum esse ne simul propemodum omnem huic scaenae abstergeat urbanissimum quo exsplendescit candorem. Itaque in illa narrationis parte quae continetur uersibus 286—293 etiamsi cum multo latiore quam opus erat Chrysalus utitur uerborum circuitu, tum dubitationem sane adferre possunt uerba *quae res gereretur* (u. 291) insolentius paulo e u. 287 repetita: tollere tamen uu. 287 sq. uix ausus sim. Aegrius fero inutiles uersuum 315—24 ambages, cum nihil sit et facilius et lenius, quam in unum contrahere uu. 319 et 320 hoc exemplo:

Nec quoíquam uoluit: uérum haud permultum áttulit,

uersum autem 323 minime sane inepte pridem expunxerit Guyetus. Quamquam confidenter contendere insiticios esse ne hos quidem uersiculos audeo.

§ 37. Verum, ut adsolet, quod modice arteque temperatum poeta instituerat, cum idem effrenata libidine posteriores augerent: non solum oppressos absona uerbositate non paucos locos, sed etiam difficultate necessarii sententiarum nexus impeditos reddiderunt. Quos tamen si quis purgare conetur pannis aliena industria adsutis, cauendum est ne, quae aut interpolatoris cuiusdam impudentiae aut insulsae credulitati diasceuastae debeantur, eorum culpam conferat in retractatorem.

Veluti, cum uix dubitandum sit quin u. 299 supra quam ferri possit languide claudicet post ea, quae et plenius et nitidius dicta erant uersibus 297 sq., quo accedit quod illa *eo animatus fui* [1]) incommode seiunguntur a u. 300 *capimus con-*

1) Sic enim uersum 298 et aptius scribi duco (*animatus* non tantum cum aduerbiis, uelut *probe* Bacch. 942, coniunctum, sed etiam solum aequare notionem *fortiter animatus* exempla comprobant Accius 427. 308,

silium continuo hoc, cum nihil aliud Chrysalus dicere uideatur quam hoc: *ideo audaci quodam consilio continuo praedam illis praeripiendam esse intellexi*: in hoc quidem loco neminem spero de retractatione scaenica suspicionem moturum.

Haud secus res comparata est in u. 307, in quo quidem iam offenderunt et Bothius et Bergkius (Diurn. antiq. stud. a. 1850 p. 331). Illi enim cum perspexissent Nicobulum, ubi comperisset sacerdotem esse Theotimum Dianae Ephesiae, satis inepte u. 308 generali uti quaerendi formula hac: *Quis istic Theotimust?* [1]), utriusque uersiculi sedem commutauerunt. Atqui tarda hoc modo euadit duarum enuntiationum relatiuarum coniugatio. Quid igitur? Num ueri dissimile est hiantem illum uersum manasse ex huiusmodi adnotatiuncula: *sacerdos est Dianae Ephesiae*? Quam quidem ad interpretandum nomen *Megalobyzi* [2]) in margine adicere litterato nescio cui homini uideri sane poterat non abs re esse. Quo nisi falsi sumus, eximendus rursus ille est ex numero eorum uersuum, quos Ritschelius Nou. Exc. p. 114 sq. tractauit.

Sed restant alia. Negari enim non potest uu. 337 sqq. e uersibus 331—334 [3]) potius, quam ex duobus illis, qui in libris praecedunt, nectendos fuisse. Ergo uersus 335. 336, cum et

---

cf. 319 Ribb.), quam, quod Bothius et Hermanno et Ritschelio probauit, ut ipse *exanimum* se pauisse narret Chrysalus, et lenissima medela emendatum, si tradita scriptura *eo exanimatus* (*eo ex animatus* B) e dittographia uoculae *eo* orIunda a longe usitatissimo librariis peccandi genere repetatur. Ceterum cf. Fleckeisenum Nou. annal. t. 61 (a. 1851) p. 47 conl. Miscell. crit. p. 6 ad Cas. III 5, 10 et Muellerum Pros. Pl. p. 313. Guyetus totum uersum expunxerat, non sine graui sententiae detrimento.

1) *quis* pro *qui* (libr., Ritsch., Fleck.) praeclara iudicii subtilitate usus substituit Hermannus: unice illud conuenire usui Plautino postmodum exemplis confirmauit Seyffertus Stud. Pl. p. 27 adn. 20.

2) De hoc uid. Ritschelii Parerga p. 406 sqq. conl. Opusc. III p. 323 et Fritzschio ind. Rostoch. a. 1845/46 p. 5: librorum scripturae *Megalobuli* patrocinium suscepit Bergkius l. s. Anceps Ussingii est sententia.

3) Fatendum est etiam aptius aliquanto illos statim excepturos esse uersum 332. Ac ne uu. 333. 334 quidem magnopere desideraremus, nisi luculentum illis praesidium paratum esset a rationibus ex historia petitis, quas docte exposuit Ladewigius Philol. t. XVII p. 267.

turbent iustum sententiarum ordinem neque ipsi quicquam adferant noui — nisi forte aliam rem esse censes, quam supra u. 313 attigerat — uereor ne interpolationis crimen non effugiant.

Iam uero loquacem illam sermonis ubertatem etiam eo interpolator contulit, ubi ex ipsa actionis natura prorsus nihil excusationis nasci poterat: in extremam scaenae partem. Ac res quidem euidentissima. Nam cui crederes adridere potuisse tales uersiculos, quales post u. 357 uno tenore continuatos uenditant libri:

Sed quíd futurumst, quom hóc senex rescíuerit? 358
Quom se éxcucurrisse íllue frustra scíuerit
Nosque aúrum abusos, quíd mihi fiet póstea?

In quibus cum sententiae molestia iunctum est grammaticum uitium, cum in secundo uersu pro *sciuerit* forma requiratur aut *scibit* uel *sciet* aut illud ipsum, quod in priore u. legitur, *resciuerit.* Itaque totam illam quae continetur posterioribus duobus uersibus simplicis pronominis *hoc* explicationem non dubito inutili imputare scioli nescio cuius subtilitati: quibus sublatis euidens quanto neruosius procedat oratio. Praeterea impedit mutuas sententiarum rationes u. 364. Confinium enim utrimque uersuum (quos infra attuli) cum hoc sit argumentum: *Si domi me quaeritabit iratus erus, rus aufugero: si ruri, iam domum rediero*: apparet alienissimam esse ab his medii sententiam:

Si eró reprehensus, mácto ego illum infortúnio. 364

Quem recordatum fortasse similis nescio cuius loci grammaticum quendam adscripsisse puto.

§ 38. Hos omnes igitur uersus, qui additicii uidebantur, aut interpolatoris fraudi deberi aut, si minus fraude ortos, inscitia diasceuastae librariorumue in Plautinorum uersuum contextum receptos esse suspicor: confidenter adfirmare non audeo, quandoquidem nemo demonstrabit non posse ex his nonnullos dispersas esse reliquias ex retractati exemplaris naufragio seruatas. Expertam enim esse hanc quoque scaenam retractatoris manum, hoc sine ulla dubitatione contendo.

Documento est hic ipse quem modo tractabamus scaenae exitus. Ubi etiamsi duplicis quaestionis quae inerat in uersibus 358—360 incommodum remouimus, restat tamen ipsius quod consequitur uu. 361—365 responsi anceps natura: cuius utraque pars quanto aptius per se sola consistat, uel extrinsecus indicatur bis posita interiectione *hercle*, qua effertur ex se sola apta et prior et posterior enuntiatio. Attamen utriusque ea est uirtus, ut ualde ambigi possit, utra potius ipsum Plautum auctorem habere credenda sit: de interpolatore igitur in his prorsus abicienda est suspicio. Quare ad retractatorem scaenicum uerius alterutrum uersuum par referentes sic discribemus extremos huius scaenae uersus:

Recc. A et B.

Senéx in Ephesum *bítet* aurum arcéssere: 354
Hic nóstra agetur aétas in malacúm modum,
Siquidem híc relinquet néque secum abducét se*mul*
Med ét Mnesilochum. quás ego hic turbás dabo.
Sed quíd futurumst, quom hóc senex rescíuerit? 358

Rec. A.

Credo hércle, adueniens nómen mutabít mihi 361
Faciétque extemplo Crúcisalum me ex Chrýsalo.

Rec. B.

Aufúgero hercle, sí magis usus uénerit: 363
Si illí sunt uirgae rúri, at mihi tergúm domist. 365

Recc. A et B.

Nunc íbo: erili fílio hanc fabricám dabo 366
Super aúro amicaque eíus inuenta Bácchide.

Adnot. crit.:

354. bitet *G. Loewius in Analectis Plaut. p. 215.* ibit *libri, Spengelius T. M. Plaut. p. 190, Uss.* hinc ibit *Camerario duce editt., Muellerus Add. Pros. Pl. p. 110.* | 356. semul *Brn.* senex *libri, editt.* | 357. med et *cum libris Ritsch. (uid. Nou. Exc. p. 28), Fleck., Buechelerus de decl. p. 25: cf. Umpfenbachii Meletem. Pl. p. 32, Muelleri Pros. Pl. p. 732.* | 359. 360 *et* 364 *interpolatos uid. § 37.* | 361 sq. *cf. Poen. IV 2, 64.* | 366 sq. *Hos uu. uncis circumdatis suspectos notauit Ussingius, cum neque zeugmatis figuram (quid sit significatum, uu. declarant 391 sq.; similem breuiloquentiam poeta saepius ausus est, uelut Mil. 340) satis perspectam haberet neque locutionem* fabricam dabo

(dare *h. l. idem fere ualet ac* subicere *Phorm. 387: cf. ibid. u. 877, Mil. Gl. 770 sqq.*) *nec denique uniuersam sententiam. Decepto enim credulo sene aurum tamen nondum comparatum erat, neque perfici fabrica ullo modo poterat nisi adsumpta ipsius Mnesilochi opera: id quod euidentissime res ipsa, ut euenit postmodo, demonstrat.*

Ceterum, si quis segregatis uersibus 363. 365 in rec. A aliquid lenimenti existimet desiderari, quod proposita uu. 361 sq. crudelissimae poenae exspectátione ad confirmationem animi ualeat: hac re non sollicitabitur qui pernorit seruulorum Plautinorum ingenia et sermones; e. c. confer simillimum locum qui est in Epidico u. 310 sqq.

Ut in huius scaenae exitu, ita in primis eiusdem uersibus satis tenues, at certissimae eaedem nouatae recensionis reliquiae residere mihi uidentur. An habes qui ad hanc rem pertinere neges apertissimam hanc dittographiam:

Adíbo hunc, quem quidem ego hódie faciam hic árietem 241
Phrixi: íta *de*tondebo aúro usque ad uiuám cutem.

Extéxam ego illum púlcre iam, si dì uolunt. 239
Hau dórmitandumst: ópus est chryso Chrýsalo.

Quo in loco grauissimae offensioni hoc mihi est, quod et uersus 239 et 241 natura unice eius condicioni apta esse uidetur, qui, ubi conspexerit accedentem Nicobulum, tum primum incipiat de illo loqui. E quo efficitur neque ab eodem poeta utrumque posse scriptum esse et, qui in scaena Chrysali partes ageret, facere eum non potuisse quin suscepto altero alterum auersaretur [1]).

De priore ortu iterum difficilis quaestio. Quodsi supra recte uu. 361 sq. ut Plautinos littera A notauimus, ueri similius hoc loco retractatorem nominis *Chrysali* ueriloquio ludere. Accedit quod res mythologicae parcius a posterioribus poetis usurpatae uidentur, de quo dictum in Excursu priore. Ceterum tangebatur Phrixi fabula in Ennii *Medea exsule* (cf. fr. I 6 u. 210 Ribb.), unde cogitari potest aurei uelleris memoriam hausisse Plautum.

---

1) Tali quadam ratione adductum esse Guyetum suspicor ut uirgula censoria uersum 239 notaret.

Bacchidum specimen XI.

Act. IV sc. 9^b.

§ 39. Iam sequatur huic cognata ea scaena, in qua iterum exsultat δὶς ἐξαπατῶντος callida perfidia. Quae tamen ita ab illius indole distat, ut etiamnum latissime pateant passim uicariae recensionis reliquiae.

Ac primum quidem qui exstant post 988 uersus, ut in libris leguntur, etiamsi recedas a metri corrupta specie, ob sententiarum grauissimas turbas nullo modo concoqui posse uerissimo sensu pridem Ritschelius perspexit. Quam rem luce clariorem non defuit tamen qui membranarum rursus patrocinatus auctoritati in dubium uocaret, hac quidem usus explicatione, quasi bis de integro seruus a Nicobulo secedere conaretur [1]). Quod si significare uoluisset Plautus, qua erat inexhausta fere sermonis ubertate, certissime non bis iisdem usus esset sententiarum confirmationibus loquendiue adeo cumulatis simillimis figuris. Ex quibus indiciis ubicunque usu ueniunt (nisi forte singularis quaedam facetia inest in ipsa repetitione) facili nec fallaci coniectura efficias aut impudenti interpolatione locum deformatum tradi aut in retractatoris fraude nos uersari.

In hunc autem locum quin posterius illud cadat iam non dubitabis, si comparaueris inter se Veteris exemplum in Ritscheliana editione expositum [2]) et quam ipse probauit horum uersuum recensionem: qui glossematum turbam expellere sibi uisus ita contempsit librorum auctoritatem, ut ipse refinxisse potius totum locum quam emendatione expoliuisse uideatur. Tamen, qualem ille et qui eum secutus est Fleckeisenus effecerunt machinis istis sermonis simplicitatem, ei mirum quantum praestat propemodum integra eorum sinceritas, quae ipsi libri suppeditabant, bifariam nimirum digerenda in geminae recensionis specimen. Nempe uersu 5 illorum, quos ex Vetere

1) Ussingius probare uidetur, quae olim Studemundus de cantic. Pl. p. 77 disseruit, primi tamen uersus altera parte Ritschelio duce expuncta.

2) Ab hoc commode proficiscetur uniuersa nostra disputatio.

repraesentauit Ritschelius, iam ad finem res perducta est: quae sequuntur omnia auctore posteriore quodam poeta ruminantur Plautinas sententias.

Plana et aperta res est, ac ne in secundo quidem uersiculo, qui et insuauiter producit primi enuntiationem neque, si de transpositione forte cogites, per se consistere potest, iudicium haerebit. Quos cum in hanc speciem perscripserit Veteris librarius:

CRI Quid me tibi ad esse opus est? NIC̃ Volo ut quod iubebo facias·
Vt scias quae hic scipta sient.

habesne quod magis conueniat isti conformationi, quam pro duobus accipiendos esse integris septenariis [1]), pariter nimirum incipientibus a uerbis *Quid me tibi adesse opus est?* :: *Volo*; a quorum quidem altero in altera recensione initium fiat totius altercationis? Quid? quod hac ratiocinatione extrinsecus quodammodo petita quas consecuti sumus uersuum consociationes, easdem uel suo nomine requirit ipsius retractati speciminis indoles. Quod non potuisse exordiri a u. 6 euidenter comprobat *inquam* uocula uerbis *nolo* et *uolo* adiecta: cuius ea est notio, ut repetitae alicuius uel uocis uel sententiae uis efferatur [2])
Ceterum, quod in primo uersu solus Vetus seruauit *quod iubebo facias* (reliqui et Bc reposuerunt iteratum deinde *iubeo*), ne repeti idem aegre feras statim u. 6 *id quod te iubeo facias*: prius illud ad futurum aliquod mandatum spectat, quod seruo se imperaturum dicit Nicobulus, ubi litteras perlegerit; posterius praesentem poscit oboedientiam, scilicet ut maneat Chrysalus. Quamquam etiam cogitari potest glossemate ex sequentibus inlato uerum extrusum esse. Elegantior sane eloquendi uarietas est, qua alter ille ornatur uersus, quem recensionis A principem esse uoluimus. Quae quidem iam una cum retractatoris opere in conspectu ponenda quanto omnino sit illo prae-

1) Vel potius redintegrandis: qua potissimum ratione, post uidebimus.
2) Velut Mil. Glor. 218 conl. 215, Capt. 572. 838. 1017 Fl., ut in his subsistam.

stantior non puto reconditum latere. Praecedunt autem haec, quorum prima Chrysali:

Recc. A et B.

Nósce signum: estne éius? NIC: Noui: lúbet perlegere has.
CHR: Pérlege. 986 R.
Nunc súperum limen scínditur, nunc ⟨*própe*⟩ adest exitium Ílio:
Turbát equos lepide lígneus. NIC: Chrysále, ades dum ego has pérlego.

Adnot. crit.:
Hunc locum quia liberius tractauit Ritschelius, ego non ubi ab illius recensione, sed ubi a tradita in B scriptura recesserim, testatus sum: uide Ritschelii exemplum. De metri discriptione infra exponetur. 987. *Ussingius hiare uersum mauult: quodsi intercidisse* prope *uoculam Acidalio Ritschelioque credere nolebat, at fidem habere fas erat librorum scriptorum auctoritati in simillimis uu. Pseud. 60, Aul. II 2, 8.*

Rec. A.

1. 2 B (exempl. Ritsch.) CHR: Quíd me tibi adesse ópus est? NIC: Volo ⟨*ego*⟩ ut sciás,
hic scripta quaé sient. 989 R.
3 CHR: Níl moror neque scíre uolo ⟨*ego*⟩. NIC: Támen ades.
CHR: Quid ópus est? NIC: Taceas: 990
4 Quód ⟨*te*⟩ iubeo, id fácias. CHR: Adero.
NIC: Eúge litterás minutas. CHR: Quí quidem uideát parum; 995
5 Vérum qui satis uídeat, grandes sátis sunt. NIC: Animum
aduórtito. 996

1. 2. *in libris scriptis quae tradita sint supra narratum est.* ego *addid. Brn.* quae *in libr. ante* hic *exstat.* Nic: ⟨Tute⟩ ut scias, hic scripta quaé sient *dubitanter Muellerus Add. Pros. Pl. p. 28.* ⟨quaeso⟩? Nic: Vt scias, quae scripta sint hic *Ritsch., Fleck.* | 3. ego *addid. Ritsch., Fleck.* | 4. *duos uersiculos in unum contraxit B.* te *insertum in editt.* Euge *B, editt.* Eu *cum CD Uss.: cf. Bacch. 1105. Truc. II 6, 22. Rud. 164. Mil. Glor. 213. Cas. II 6, 34. Most. 686. Ter. Andr. 345; omnino accuratius examinato particularum* eu *et* euge *apud comicos usu prorsus commenticiam esse intelleges eam quam Ussingius in comment. statuit interesse differentiam.* oculis *post* parum, *ut octonarium explerent, addiderunt editt.* | 5. igitur *in libr. et editt. exstat post* aduortito: *deleuit Brn.*

Rec. B.

1 B CHR: Quíd me tibi adesse ópus est? NIC: † Volo ut quod
iubebo facias.
6 CHR: Nólo, inquam. NIC: Át uolo, ínquam. CHR: Quid
opust? NIC: Át enim id quod te iúbeo facias. 991 R.
7 CHR: Iústumst, tuos tibi séruos ⟨*ut*⟩ tuo árbitratu séruiat. 992
8 NIC: Hoc áge sis nunciam. CHR: Vbi lubet recita: óperam tibi
dico aúrium. 994
9 NIC: Cerae équidem haud parsit néque stilo: *at* perlégere certumst, quícquid est. 993

1. iubeo *BcCDFZ, Herm.* *Mancum uersum supplere licet hoc exemplo:* Volo ⟨ego⟩ ut fácias quod ⟨ego túm⟩ iubebo. opus ést adesse? Nic: Vólo ⟨ego⟩ ut quod ⟨te⟩ iúbeo facias *Herm.* *Glossema alterum hemistichium ducunt Ritsch., Fleck., Uss.* | 6. id *non abest a libris: erratum in Ritschelii ex.* | 7. ut *addidit Brn duce Hermanno, qui inseruit illam uoculam post* est *transposito simul* seruiat *ante* tuo: *cf. Rud. 1230. Bacch. 142. Ter. Hec. II 2, 1 al., uid. Votschium de infin. usu Pl. p. 18. Repudiatis additamentis septenarium troch. discribere sibi uisi sunt Studemundus de cantic. Pl. p. 77, Uss.: cf. Brixium in Nou. annal. t. 91 (a. 1865) p. 66. Ceterum cf. Muelleri Add. Pros. Pl. p. 62.* | 8 sq. *Nostrae discriptionis rationes infra inuenies expositas.* iam nunc *CDFZ.* equidem *F, Lindemannus Nou. ann. t. 19 (a. 1837) p. 155, Gertzius, Uss.* quidem *libri ceteri, Studemundus l. l.: deleuerunt uocem editt.* at perlegere certumst, quicquid est *Brn.* sed quicquid est pellegere certumst *libri, editt.* *Licebat praeterea ad uersus 7 similitudinem duos efficere troch. sept. sic conformatis uersuum principiis:* Hóc age sis nunc. :: Ýbi .... *et* Cérae haud parsit néque ...., *seruatis ceteris, ut supra scripta sunt.*

§ 40. Addenda pauca sunt de **metri discriptione**. Ac septenario quidem trochaico 986 ab octonariis transitus fit ad iambicum rhythmum. Inde a u. 989 autem octonarios rursus trochaicos continuauit Hermannus[1]): quem ita secutus est Ritschelius, ut unum uersum 994 *ut bonum per se octonarium iambicum interim seruaret*[2]), probans tamen praefat. p. XIII quam Fleckeisenus paulo post proposuerat troch. octonarii conformationem:

Hóc age nunc ïam. :: Ýbi lubet, recitá sis: tibi dico aúrium operam.[3])

Nos uero ne in hoc quidem genere adeo spernendam esse arbitrati Veteris fidem, ut uisum sit editoribus, memores tamen eorum, quae de iambicorum trochaicorumque uersuum uicissitudinibus certis quibusdam legibus temperatis et Ric. Bentleius compluribus commentariorum suorum in Terentii comoedias locis et God. Hermannus Elementorum doctr. metr. libri II cap. XVIII docuerunt[4]), **metrum modica uarietate distinctum** ita

---

1) Ceterum ille et retinuit traditum uersuum ordinem neque de glossematis expellendis suspicionem mouit.

2) Eundem nos, sicut in libris exstat, retinuimus.

3) Trochaicos numeros si efficere uis, praestabit cum Herm. *iam* delere, quam uoculam post *nunc* B, reliqui ante *nunc* exhibent. Praeterea autem quicquam nouare non opus erat: nec fauet siue Hermannianae siue Fleckeisenianae emendationi, quod eundem in quem hic u. desinit uerborum ordinem *operam tibi dico* in cognati quoque habemus uersus Ter. Phorm. 62 exitu.

4) Nuperus editor uel uitiosos uersus librorum auctoritate tutatus

discripsimus, ut interrupta aptissime in utraque recensione post uersum 988 dipodiarum perpetuitate retractator uideatur ilico per totum locum uno tenore numeros usque ad senariorum exordium continuauisse; contra recensionis A primo uersui, qui est septenarius troch., eiusdem generis adnecti uersum Nicobulus, ut erat stomachosus animoque commoto, non patiebatur, sed concitatius uerbis emissis plenum tetrametrum effecit subsequente clausula trochaica, mox quidem extremis uersibus ad septenariorum sedatius profluentem rhythmum reuersus. Neque enim causam uideo cur respuamus clausulam illam, quam, ut saepius, propter breuitatem praefixit proximo uersui librarius [1]; tuetur enim, ut fas est, utrimque continuationem rhythmi [2]. Quod autem u. 5 delere *igitur* malui quam cum Ritschelio praecedenti adfigere *oculis*, id secutus sum consilii, ut ante senariorum seriem in arsim desinat uersus [3]. Eadem de causa

est. De iis, quae Studemundus de cant. Pl. p. 76 sq. olim autumauerat u. Brixium Nou. ann. t. 91 (a. 1865) p. 66.

1) Cf. Studemundianae dissertationis saepius laudatae p. 5.

2) Vid. Carolum Conradt de metrica compositione fabularum Terentian. p. 15—22 conl. Ric. Bentleii Schediasmate de metris Terentian. p. X sq. edit. Lips. et God. Hermanni Elem. doctr. metr. p. 181—84. Ceterum uocabulum *euge* Hinckio auctore in B incipit a grandiuscula littera (quod ubique fere factum est in hac pericopa post personarum mutationem), ut ne ab hac quidem parte quicquam obstet, quominus a uoce illa initium fiat noui uersiculi; cf. Ritschelii Prolegg. p. 29 conl. Parerg. p. 439.

3) Verissime enim me iudice Bentleius ad Ter. Andr. II 1, 7 (cf. Eun. II 1, 12. Ad. II 1, 11) obseruauit: octonario troch. pleno iambicum subici uersum esse 'prorsus contra artem et, si aurem quis consulat, ipsius rhythmi et musices rationes. Octonarios semper excipit trochaicus, nunquam iambicus.' Cf. Conradtium de metr. comp. fab. Ter. p. 106 conl. Hermanno Elem. p. 169 sq. Quodsi qui reperiuntur uersus proposita lege non comprehensi, confidenter imputa aut librariis aut editoribus. Nec sunt sane multi. Velut in omnibus fabulis a Fleckeiseno editis exempla hoc in genere peccantia non inueni nisi haec: Rud. 218. Pseud. 169. 185. Stich. 278. 282. 303 et ex Bacchidibus hunc ipsum in quo uersatur nostra disputatio locum: u. 997; ex Terentianis praeterea Eun. 558. Haut. 575. Hec. 769. Nam uersui Rud. 938 excusatio parata est a nouae scaenae initio; Stichi autem uersus 3 ut uitio careat efficitur Reiziani metri, quod per complures uersus continuatur, indole ac natura, cuius constans est et legitima a ce-

noni uersus, qui in libris est hypermetrus[1]), exitum in iambicum flectere rhythmum satius uidebatur quam expellere *quidem*; retineri hoc modo potuit iambicus u. 8 optime continuato superioris uersus numero[2]).

Simillimam igitur habemus in utraque recensione sententiarum rationem ordinemque: bis quominus remaneat recusat Chrysalus, postremo officii admonitus obsistere desinit; senex dein queritur longitudinem epistulae. Nam illud quoque idem est, quod legitur uu. 4 et 9: nempe apertum est, qui multa in tabella cerata scribere uelit, opus esse litteris eum uti minutioribus.

§ 41. Quodsi cuius religioni nondum plane superiore disputatione satisfactum sit: respiciamus proxima; ipsius enim

---

teris trochaeorum iamborumque schematibus abhorrens licentia. (Ceterum Ritschelius hoc loco primos quoque duos uersus Reizianos discripsit, in ceteris quidem, quos et ex hac fabula et ex Pseudulo Bacchidibusque attuli, una cum Fleckeiseno contra legem peccans.) Atque uniuersus ille locus, qui continetur iambicorum trochaicorumque uersuum, quos non temere profecto miscuerunt poetae, uicissitudinibus, uehementer desiderat accuratam subtilemque disputationem. Nam qui fundamenta iecerunt Ric. Bentleius (spectant illuc praeterea adnotationes ad Haut. I 2, 13. Andr. I 3, 20. Haut. III 3, 13, al.) et Godofredus Hermannus (Elem. d. m. libr. II cap. XVIII conl. p. 91), diuinitus uterque aure callens, ab altera alter parte ad quaestionem aggressus mancam tamen quodammodo et incohatam rem reliquerunt; Ritschelius autem, quem nusquam inuenio de hoc loco sententiam pronuntiantem (ceterum cf. § 26 adn. crit. ad u. 971 sq.), in hoc quidem genere non satis sibi constans aut, si constans, at parum seuerus fuit. Studemundus denique quae de cantic. Pl. cap. III, V § 1 (u. inprimis p. 73 et 75 sq.) disputauit, et nimis parca sunt — id quod ipse non ignorabat, u. p. 76 — et qua in re totius quaestionis quasi cardo uertitur, eo animum illum non intendisse produnt: aut continuationem dico perpetuam dipodiarum trochaicarum aut certis legibus adstrictam interruptionem siue constantem siue semel admissam. — Ceterum cum epistula recitatur a septenariis troch. ad senarios iamb. transitur etiam Pseud. 998 et Persa 520: cf. Ritschelium Opusc. uol. III p. 16 adn. 34 conl. p. 45.

1) Cf. Hermanniana Elementa p. 169—171 conl. Bentleio in Ter. Haut. III 3, 13. Phorm. I 4, 10. Andr. III 4, 2. 3.

2) Aliam eamque elegantiorem fortasse metri restituendi uiam in adnot. crit. aperuimus, ut ad recensionis A similitudinem in altera quoque extremi uersus troch. fierent septenarii.

epistulae duplicem exstare magnam partem contendo. De quo facile, puto, inter nos conueniet, ubi inter sese comparaueris uu. 997—1006 et 1025—1027. Versu enim 1025 uel praeparari intendique uidetur lectoris animus ad noui aliquid accipiendum: sequitur nihilominus idem, quod iam in ipso epistulae principio oratum erat: ut ducentos Philippos pater det. Quid? quod Chrysalus quoque, ubi illud audiuit, eodem modo quo priore loco legentem interpellat uehementer rem dissuadens, senex iterum tacere eum iubet, dum perlegerit. Atque etiam uu. 1007—1012 et 1013—1018 parallelae partes uidentur esse: concludentes certe utrumque colon uersiculi plus habent adfinitatis, quam quos eundem credas ita posuisse poetam. Contra haud longe a uero nos aberraturos puto, si ita ut infra in rec. A factum uides Plautina elegantia dignum existimemus recuperari in hac priore epistulae parte sententiarum ordinem.

Rec. A.

IV 9, 74 'Patér, ducentos Phílippos, quaeso, Chrýsalo —' 997 R.
77 CHR: Non príus salutem scrípsit? NIC: Nusquam séntio. 1000
75 'Da, sí esse saluom uís me aut uitalém tibi.' 998
83 CHR: Inde á principio iam ínpudens epístulast. 1001
76 NIC: Malúm quidem hercle mágnum. CHR: Tibi dicó.
NIC: Quid est? 999
78 CHR: Non dábis, si sapies. uérum. si das máxume, 1002
Ne ille álium gerulum quaéret, si sapiét, sibi:
Nam ego nón laturus súm, si iubeas máxume.
Sat síc suspectus súm, quom careo nóxia.
82 NIC: Auscúlta porro, dum hóc, quod scriptumst, pérlego. 1006
90 'Stulté fecisse fáteor: sed quaesó, pater, 1013
'Ne me, ín stultitia sí deliqui, déseras.
'Ego ánimo cupido atque óculis indomitís fui: 1015
'Persuásumst facere, quoíus me nunc factí pudet.'
Prius cáuisse ergo quám pudere aequóm fuit.
95 CHR: Eadem ístaec uerba dúdum dixi illi ómnia.
NIC: 'Quaeso, út sat habeas íd, pater, quod Chrýsalus
'Me obiúrigauit plúrumis uerbís malis 1020
'Et mé meliorem fécit praeceptís suis,
'Vt te éi habere grátiam aequom sít bonam.'
CHR: Estne ístuc istic scríptum? NIC: Em specta, túm scies.
101 CHR: Vt, quí deliquit, súpplex est ultro ómnibus! 1024

Rec. B.

IV 9, 84. ‘Pudét prodire me ád te in conspectúm, pater, 1007 R.
‘Tantúm flagitium té scire audiuí meum,
‘Quod cúm peregrini cúbui uxore mílitis.’
Pol haú derides: nám ducentis aúreis 1010
Philippís redemi uítam ex flagitió tuam.
89. CHR: Nihil ést illorum, quín ego illi díxerim. 1012

102. NIC: ‘Nunc, sí me fas est *hóc precari* aps té, pater, 1025
‘Da míhi ducentos númmos Philippos, te ópsecro.’
104. CHR: Ne unúm quidem hercle, sí sapis. NIC: Sine pérlegam. 1027

Adnot. critic.:

A Ritscheliana rursus, ut solemus, profecti sumus recensione. De transpositione uersuum IV 9, 77 et 83 infra dictum. Quam ordinandi rationem praeeunte Acidalio Ritschelius et Fleckeisenus instituerint, intellegitur ex additis uersuum numeris. Vulgatae numeri indicant traditum in libris ordinem. 999. *Etiam priorem uersus partem cum interpol. libr. et Vulg. Chrysalo tribuunt edd.: nos cum Ussingio CD secuti sumus. B haec praebet:* NIC̃ (*praemissa enim erat uersui 74 nota* EPL̃A) Malum quidem hercle magnum .... Tibi dico. CRI Quid est, *ubi grandiuscula littera mutationis personae in archetypo ante* Tibi *significatae indicium: pleniores solitis personarum notas in ipso Vetere passim librarius exarauit, uelut uu. 235. 275. 276. 536. 627. De locutionis* tibi dico *usu cf. Ussingii comment.* | 1003. quaeret *Brn, ut u. 1002* non dabis si sapies, *cf. Rud. 1391. Pers. 365 sq. Trin. 559 conl. Ter. Haut. 748; licuit praeterea dicere aut* quaerat si sapiat, *cf. Capt. 596 sq. Fl. Men. 603. Rud. 96. Amph. 904 sqq. Merc. 376. 801, conl. Poen. I 2, 138 et Truc. II 1, 21 sq., aut* quaeret si sapit, *cf. Cas. IV 2, 1. Men. 122. Mil. Gl. 476 sq. Poen. III 3, 62, conl. Pers. 367 sq.: nullo modo illud, quod est in libris, probatum ab editoribus omnibus:* quaerat si sapiet. | 1017. té caûisse érgo *cum libr. Spengelius T. M. Plaut. p. 95.* cauisse (= causse) te ergo *H. A. Kochius Nou.-ann. t. 103 (a. 1871) p. 828.* ergo *quam* te *delere mauult Uss.: cf. Amph. 944.* | 1018. illi dixi *cum libr. Uss., cf. Muellerum Pros. Pl. p. 340.* | 1020. me obiurigauit *Ritsch. Opusc. uol. II p. 428 sq., Muellerus Pros. Pl. p. 728.* med obiurgauit *Ritsch. ed., Fleck.* me obiurgauit *cum librariis Uss.* | 1022. te ei *cum libr. Fleck., Uss.* ei te *Herm., Ritsch.: illud defendi posse docet Ritsch. Opusc. II p. 420 et Lachmannus in Lucr. p. 164, postulari rationibus grammaticis locorum comparatio, quos tractauit Mahlerus de pron. pers. ap. Pl. conlocatione cap. II B 1.* | 1023. em *ex B reposuit O. Ribbeckius de particul. p. 32.* en *Ritsch., Fleck.* | 1025. hoc precari *Gertzius apud Ussingium.* obsecrare *ex u. seq. libri; defendunt Bergkius Symb. ad gramm. lat. p. 43, Uss.* orare etiam *Ritsch., Fleck.*

In hoc exemplo quod uersibus 77 et 83 transpositis traditum ordinem disrupi, tantum moneo hoc audaciae tum non minus admittendum esse, si ab uniuersae coniecturae modo propositae audacia abhorreas; quorum quidem uersuum posteriorem alieno loco in libris exstare iam Acidalius senserat: priorem item docebit uersus 76 consideratio. Ceterum quod uersum 83 cognoui multo plenius conuenire cum uersuum 74. 75 argumento quam, pone quem Acidalius et Ritschelius illum reposuerant, cum

u. 77: debeo hoc O. Ribbeckii comitati. Praeterea ex illorum ratione coniunctis uersibus 77 et 83 apparet perincommode interrumpi multo grauiorem de auro dando quaestionem, ut alia omittam. Pristinum uersuum ordinem consulto puto a correctore quodam mutatum esse.

Retractator num tam fortem contractionem instituerit, ut in nouem illis uersiculis acquiesceret, an auxerit recensionem suam interpositis inter uersus 89 et 102 aliis quibusdam, uersibus fortasse 96—101 uel 90 sq. e genuino exemplo receptis, haud facile diiudicabis.

De reliqua si quaeris epistulae parte: apparet ad retractatum tantum exemplar illam accomodatam esse. Quodsi conicias post u. 101 haec fere Plautum posuisse:

Ego iúsiurandum uérbis conceptís dedi
Datúrum me hodie múlieri ante uésperum
Ducéntos Philippos. núnc, pater, ne périerem e. q. s.:

in propatulo sane sit et qua de causa retractator paululum hos uersus immutauerit et fieri uix potuisse, ut duplex in grammaticorum exemplaribus epistulae finis seruaretur. Certi apparet nihil nos adsequi posse, quoniam argumentis hac in re destituti sumus.

§ 42. Iam quae consequuntur epistulae recitationem, ne illa quidem uacant retractationis uestigiis. Quae ut in lucem protrahantur, disputatio aptissime exordium capiet a uersibus 1045 sq.:

Si plús perdundum sít, perisse suáuiust
Quam illúd flagitium uólgo dispaléscere.

quos Nicobulo tribuendos esse persuasissimum habeo. Pecuniae enim iacturam deplorare eius erat, qui possidebat; neque uersus 1046 sententia colorue cum serui persona satis apte conuenit: patris prodit curam de sua filiique fama sollicitі. Nicobulus uidelicet his uersibus rem secum deliberat iamque animum inducit ad faciendum id, quod orauerat filius.

Qua re nisi falsi sumus, iam apparet post hos uersus

enuntiatorum nexus aut pessimos aut nullos esse [1]. Quid? quod etiam uu. 1041—1043 male se habent post 1036—1040, quibus paulo plenius eaedem fere sententiae iam propositae sunt. Ne diutius disseram: ueri non dissimile uidetur uersus 1041—1046 retractatorem reposuisse pro uersibus 1036—40 et 1047—49; deteriores illos quidem cum aliis rebus tum numerorum languore, quo laborantes aegre decurrunt uersus 1041 et 1045 [2]. Utrosque infra discretos habeto:

Recc. A et B.

(NIC:) 'Vale átque haec cura.' Quíd nunc censes, Chrýsale? 1035

Rec. A.

CHR: Nihil égo tibi hodie cónsili quicquám dabo, 1036
Neque ego haúd committam, ut, sí quid peccatúm siet,
Fecísse dicas dé mea senténtia.
Verum, út ego opinor, égo si in istoc sím loco,
Dem pótius aurum, quám illum corrumpí sinam. 1040
NIC: Ne ille édepol Ephesi múlto mauellém foret, 1047
Dum sáluos esset, quám reuenissét domum.
Qui*n* égo, istic quod perdúndumst, properem pérdere? 1049

Rec. B.

CHR: Duae cóndiciones súnt: tu utram accipiás uide: 1041
Vel ut aúrum perdas, uél ut amator pér*i*eret.
Ego néque te iubeo néque uoto neque suádeo.
NIC: Miserét me illius. CHR: Túus est, non mirúm facis.
NIC: Si plús perdundum sít, perisse suáuiust
Quam illúd flagitium uólgo dispaléscere. 1046

Recc. A et B.

Binós ducentos Phílippos iam intus écferam. 1050

Adnot. crit.:
1038. te de mea *dubitanter Muellerus Add. Pros. Pl. p. 124.* | 1039. si ego *cum libr. Uss.: cf. Ritschelii Prolegg. p. 256.* | 1049. Quid istic? ⟨ut⟩ quod per-

1) Chrysalo relictos uu. 1045 sq. tamen propter sententiae importunitatem pone 1048 conlocauit Uss.

2) Vide Ritschelii Prolegg. p. 285.

dúndumst properem pérdere, ‖ Binos ..... ecferam *H. A. Kochius Emend. Pl. p. VIII.* Quid ergo istic? Quod perdundumst properem perdere *sine interrogationis significatione Decurtatum secutus Uss., cf. quae Fleckeisenus proposuit in praef. ed. Ritschelianae p. XIII, in ed. ille quidem reuersus ad Ritschelii sententiam.* | 1041. tu utram *Acidalius, Muellerus Pros. Pl. p. 176, Uss.* utram tu *libri.* tu *deleuere praeeunte Guyeto edd.* | 1042. perieret *Usenerus Nou. ann. t. 91 (a. 1865) p. 227, cf. Corssenium 'Aussprache etc.' uol. I p. 648. uol. II p. 203. 515. 423; ceterum uid. Ritschelium in Trin.*[2] *201 et G. Loewium Anal. Plaut. p. 171. 214.* periuret *libri.* peieret *edd.* | 1045 sq. *uersus Chrysalo dant et libri et editt.: u. supra.* suauiust *libri; quod num iure editt. in* satius est *conuerterint dubito: cf. Pers. 540. Asin. 640 sqq. conl. Capt. 498.*

Cui sententiae mirum quantum fauet non latens, ut uidetur, ipsius r e t r a c t a t o r i s r a t i o c o n s i l i u m q u e. Qui, praeterquam quod breuitati studuit, inconstantiam, nisi fallor, fastidiuit, qua deformata illi uidebatur Chrysali oratio u. 1036—1040; qua in re quantum inesset uel urbanissimae facetiae ille non sentiebat [1]).

§ 43. Cum i n t e r p o l a t o r e quam cum retractatore rem nobis esse multo probabilius est in u. 1054:

Sciui égo iamdudum fóre me exitium Pérgamo [2]);

qui ut redundat praecedente hoc:

Fit uásta Troia, scíndunt proceres Pérgamum,

ita aures respuunt absone repetitum in uersus exitu nomen Pergami.

Confidentius iudico r e t r a c t a t o r i s operam prodere hanc manifestam dittographiam:

---

1) Tamen haec huius loci discriptio nondum plane mihi adridet; quae quidem res nihil attinet ad uersuum 1041—1046 a ceteris seiunctionem. Haereo enim in uersibus 1048 et 1049, inter quos hiare quodammodo uidetur sententia. Aptissima esset breuis serui interlocutio ad similitudinem uersus 1044 hoc loco interposita: qualis quaedam haud scio an casu intercideri t. Ceterum si quis suspicetur ex Veteris memoriae singularitate quamuis inepta erui tamen coniectura posse, qualis fuerit in codicis illius archetypo personarum distributio: ille ex portentorum illorum accuratiore consideratione nihil quicquam fructus percipiet nisi ut intellegat praeter consuetudinem inter perpetuas fere oscitationes hunc locum transscripsisse optimi libri librarium: uid. Ritschelii app. crit. u. 1039. 1042 (ubi Hinckio auctore *perdā* man. ead. ex *perdas*) 1043. 1044. 1046. 1047 sq.

2) Misellum uersum qui procudit respexit ad uu. 987. 944. 947.

Rec. A.

CHR: Non équidem capiam. NIC: At quaéso. CHR: dico, ut rés se habet. 1063
NIC: Moráre. CHR: Nolo, inquam, aúrum concredí mihi;
Vel, mé qui seruet, da áliquem. NIC: Ohe, odiosé facis.

Rec. B.

CHR: Non équidem accipiam, proín tu quaeras, quí ferat: 1061
Nolo égo mi credi. NIC: Cápe uero, odiosé facis.

Recc. A et B.

CHR: Cedo, sí necessest. NIC: Cúra hoc: iam ego huc reuénero. 1066

Adnot. crit.:
1065. Vel me qui seruet da aliquem *Muellerus Pros. Pl. p. 65, quae uerborum conlocatio optime conuenit cum probabili interpretatione, quam idem proposuit Nou. ann. t. 83 (a. 1861) p. 268.* Vel da aliquem qui me seruet *B (a ceteris libris haec uerba prorsus absunt): idem Ritsch., Fleck., deleta interiectione* ohe, *quam uix crediderim interpolatam esse; cf. Ussingium in comment. (qui quidem recepit transpositionem* seruét me. : : Ohe *ab Hermanno olim propositam, ignorans, ut uidetur, pridem illam a Ritschelio reiectam esse Prolegg. p. 219 conl. 222.)* | 1062. nolo ego mi *Fleck.* nolo ego mihi *libri omnes cum B, in quo omissam primo uoculam* ego *addidit man. ead.* nolo mihi *Herm., Ritsch., Uss.* | 1066. iam ego huc reuenero *cum libr. Fleck., cf. Nou. ann. t. 61 (a. 1851) p. 36, et dubitanter Uss.* ego *delebat Ritsch.,* huc *Bergkius Diurn. antiq. stud. a. 1850 p. 332; cf. praeterea Muellerum Pros. Pl. p. 399.*

Quod exemplum aperte docet non in singulis nos uersari dittographiis, sed totius scaenae duplicem compositam fuisse recensionem; quoniam quae in altera hoc loco leguntur *proin tu quaeras qui ferat* (u. 1061), paulo uberius in altera eadem supra dicta erant uersibus 1003—1005 [1]).

Valde incertum rursus uidetur num uersus 1070 sq.:

Salúte nostra atque úrbe capta pér dolum
Domúm reduco ⟨*iam*⟩ íntegrum omnem exércitum.

ego *inter* reduco *et* integrum *inseruit Herm.; hiatum (qui seruandus uidebatur Darnmanno Obseruatt. p. 29, Spengelio T. M. Plaut. p. 191, Ussingio) transponendo tollere malebat Fleck. Nou. ann. t. 61 (a. 1851) p. 37* exercitum int. omn. reduco domum *scribens. alia diuersa coniecit Muellerus Pros. Pl. p. 497.* | *Vu. 1068 ad 1075, qua erat audacia, cunctos expulit Guyetus. Ceterum cf. Pers. 753 sqq. Men. 134.*

1) Hanc ob causam probabilitate aut nulla aut satis infirma altera commendatur quae cui in mentem uenire potest emendandi uia haec, ut seruatis reliquis pro interpolato expungatur uersus 1062 posterior pars cum sequentis priore.

pro retractatione habendi sint uersuum 1068 sq.:

Hoc ést incepta efficere pulcre: uél mi uti
Ouáns incedam praéda onustus éuenit.

Ita optime utrique uersui consuli iudico: libri ueluti mihi ‖ Euenit ut ouans praeda onustus incederem. *Coniunctionem* uti *in uersus fine ponere (ut exstat Trin. 120. Amph. 214. Mil. Gl. 768) in hac certe enuntiati consecutiui conlocatione non reformidaui; uid. Ritsch. Prolegg. p. 295 sq. Recte Hermannum* ueluti ⟨nunc⟩ mihi *scripsisse deleto* pulcre *C. Fuhrmannus Nou. ann. t. 101 (a. 1870) p. 687 comprobasse sibi uisus est exemplorum auctoritate horum: Aul. III 4, 3. Curc. 682. Most. 159. Merc. 227 sq. Pseud. 771 sq. conl. Poen. IV 2, 2. Rud. 595 sq. Truc. II 1, 35 sq. 7, 19 sqq.: quae tamen ad unum omnia euincunt particulae* ueluti *hic non locum esse; neque enim, ut in illis, a sententia generaliter et absolute proposita transitur ad singulare unum exemplum, quo illa comprobetur confirmeturque. Contra ad enuntiati conformationem quam h. l. habemus* (Hoc est inc. p. eff.) *praeclare aptam esse particulam* uel *subtilis docet C. F. G. Muelleri quaestio de huius uoculae usu Plaut., quae inest in Nou. ann. t. 83 (a. 1861) p. 262—271: ex exemplorum quae congessit p. 269 sq. multitudine attulisse satis habeo Men. 872 sq. Rud. 565 sq. Mil. 58 sqq.* pulcre *seruato* uel uti mihi (= mi) *retinuit Uss.;* uel mihi *Bothius, Ritsch., Fleck.* uti mihi *Bentleius in Hor. Epist. II 1, 67.*

In seq. u. seruatis celeris cederem *pro* incederem *scripserunt Scaliger, Bentleius, Herm., Ritsch.: cum pro historico tempore praesens requireretur, seruata simul composita uerbi forma (uerbum simplex aptius esse neque Goellerus probauit ed. Trin. p. 131 neque Kampmannus de reb. mil. Pl. p. 41: defendi posse non nego) Fleckeisenus Nou. ann. t. 61 (a. 1851) p. 37 uerba* incedam éuĕnit *exitum uersus constituere uoluit: sed u. Spengelii adnotationem T. M. Plautus p. 157. Coniunctionem* ut *omnes illi in posteriore uersu retinuerunt. Praeterea cf. Muellerum Pros. Pl. p. 76 sq.*

Commodius sane alterutro pari uersuum caremus.

Bacchidum specimen XII.

Act. V sc. 2.

§ 44. Ad scaenam peruenimus omnium, quae in hac fabula exstant, longe turbatissimam, totius fabulae ultimam, quae qualis in libris traditur conscissam laceratamque, tristem ac re uera miserabilem prae se fert speciem. Quocirca haud sane mirandum, quod iis, qui restituendae huic scaenae operam nauarunt, saepissime longius a librorum memoria recedendum pauloque audacius nouandum fuit.

Tota autem scaena tripartita est. In prima parte senes a Bacchidibus inluduntur: quo irati minitantes postulant, ut et filii et seruus emittantur (u. 1120—1148). Altera pars complectitur duplex et sororum et senum secretum conloquium (1149—1165). In tertia Nicobulus et Philoxenus Bacchidum

blanditiis ad turpitudinem adducti ipsi intro inliciuntur (1166—1206).

Ac prima quidem pars manifesta deformata est dittographia. Cuius rei grauissimum indicium hoc est, quod inter u. 1133 eosque qui cum illo cohaerent et uu. 1149—1153 tam mira intercedit discrepantia, ut dubitari prorsus nequeat quin ab alio poeta aliud consilium secuto hi, ab alio illi compositi sint. De qua quidem re paulo post accuratius dicendum erit. Apertius etiam patet alterum argumentum in ipsis illud quidem exordii uersibus positum. Earum enim rerum, quarum similitudine ludibriosa illa senum cum ouibus comparatio probatur, bis nonnullae, nec tamen quasi iteratae posteriore loco adferuntur, sed ut nouae. Velut aperte hoc uitium inhaeret Sororis uerbis *non uides, ut palantes grassentur?* e. q. s. (u. 1136 sqq.) conlatis, quae u. 1123 dixerat: *quom eunt sic a pecu palitantes*. Versu autem 1134 *quae nec lacte nec lanam habent* et quae sequuntur num aliud sunt quam amplior quaedam circumscriptio et uelut interpretatio rarioris illius uocis, quam sagacissima eademque certissima coniectura ex absurdo quod in libris exstat *thimiame* Colerus elicuit: *Vetulae sunt minae ambae?* Unde iam conligi potest, utram credibile sit recensionem priorem fuisse.

Atque haec similiaque alia, quae enumerare longum, ne quis aut casui aut neglegentiae cuidam tribuere animum inducat satis cautum est duabus rebus. Primum, quod omnia[1])

1) Calidius enim quam uerius iudicauerit, qui offendat in frequentata uu. 1125—1128 uerbi *tondendi* repetitione: qua in re aliquid inest uel delicatissimi leporis. Altera enim Bacchis dixerat ideo sordidas illas oues uideri, quod attonsae essent. Iam respondet altera in hanc fere sententiam: *Tum sane miserrime apparet illas detonderi solitas esse, nec credendum est semel uel bis in anno hoc factum esse, sed ter: ita foedus illarum est adspectus.* Quod statim excipiens illa: *Ter in anno, inquit, tune dicis? Pol in hoc uno die altera iam bis detonsa est*, suauissimo iocandi genere binos illos significans ducentos Philippos, quibus Nicobulus emunctus erat; quae quidem res etiam uu. 242 et 1095 non inlepide ex tondendo nomen inuenit. Absolutissima igitur est maximeque concinna sententiarum ratio.

illa paucorum eorum uersuum finibus continentur, quos infra littera B signauimus. Quo accedit hoc, quod plane absurdum esse apparet illud, quod Soror dicit u. 1138: *aetate credo esse mutas,* siquidem quater in prioribus ab illis uerba facta sint. Quibus de causis haud cunctanter sic tradita dispono:

Rec. A et B.

BAC: Quis sónitu ac tumúltu tantó nominát me? 1120
⟨*Quis hás*⟩ pultat aédis? NIC: Ego átque hic. BAC: Quid hóc est
Negóti? ⟨*SOR:*⟩ Quis hás*ce* huc nam amábo ouis adégit? 1121

Adnot. crit.:

1120. 1121. *Tres tetrametros bacchiacos constituit Hermannus, duos hexametros bacchiacos Ritsch., Fleck.* quis has pultat aedis *Herm.* atque pultat aedes *libri.* atque tam pultat aedis *Ritsch.* atque pultat hasce aedis *Fleck.* Negoti? SOR: Quis hasce huc nam amabo ouis adegit? *Brn conl. Schmidtii dissert. de pron. dem. formis Pl. p. 37;* ouis *cum editoribus (cf. Muellerum Pros. Pl. p. 205 et Add. p. 23) monosyllabum esse uolui, item* oues *u. 1140.* negotii? ‖ Nam amabo quis has huc ouis adegit? *pro tradita scriptura habendum est: quod Schmidtii causa moneo, qui l. l. p. 33* quis hasce ouis *librorum memoriam suadere dicit.* Negóti nam, amábo? quis ouis huc adégit? *Herm., Fleck.: idem Ritsch., nisi quod deleto* huc *uel* hás ouis *uel* ouis has *scribi iubet. Et* has *et* huc *seruari usui Plautino maxime conuenit.*

Rec. A.

NIC: Ouís nos uocánt pessumaé. *BAC:* Pastor hárum 1122
Dormít, quom eunt síc a pecú *p*alitántes.
SOR: At haúd pol nitént, sordidae ámbae uidéntur.
BAC: Attónsae quidem ámbae usque súnt. PHIL: Vt uidéntur 1125
Derídere nós. NIC: Suo sine úsque arbitrátu.
SOR: ⟨*Hem,*⟩ rérin tu in ánno ter hás tonsitári?
BAC: Pol hódie alterá iam bis détonsa cértost.
⟨*SOR:*⟩ Vetulaé sunt *minae ámbae*. BAC: At bonás fuisse crédo.
SOR: Vidén limulís, opsecro, út *co*ntuéntur? 1130
⟨*BAC:*⟩ Ecástor sine ómni arbitrór malitia ésse.
PHIL: Merito hóc nobis fít, qui quidem húc uenerímus. 1132
SOR: Reuórtamur íntro, sorór. NIC: Ilico ámbae
Manéte: hae*c* oués uolúnt uos. 1140

1122. *Bacchidis notam ex CDFZ reposui: Sororis cum B exhibent edd.* | 1123. haec *ante* eunt *seruato* sic *deleuit ad Charisii testimonium prouocans Uss.: aut utrumque retineri contracto quidem in unam syll.* eunt, *aut* sic *potius quam* haec *omitti Schmidtius uoluit l. l. p. 42; cf. Fleckeisenum Nou. ann. t. 61 (a. 1851) p. 49 et quae nos infra de hoc uersu disputabimus.* | 1124. SOR: *pro* BAC: *Brn.* haud *cum libr. ante* sordidae *conlocatum Uss. exhibet praeeunte Studemundo de cantic. Pl. p. 28.* | 1125. BAC: *pro* SOR: *Brn.* hae, *quod post* attonsae *exhibent libri, deleri aegre tulit Schmidtius l. l. p. 44.* | 1126. sine suo *libri, edd., Uss.* suo sine *Seyffertus de bacch. uers.*

us. Pl. p. 21; cf. Muellerum Pros. Pl. p. 311 adn. 1. | 1127. SOR: *pro* BAC: *Brn ceteris ab Hermanno sumptis.* ter in anno tu has *libri, Studemundus l. l. p. 50, Uss.* tute in anno ter has *Schmidtius l. l. p. 35 sq.* ter tu in anno has ouis *Ritsch., Fleck.* | 1128. BAC: *pro* SOR: *Brn.* alterā *seruaui cum Buechelero de declin. p. 9, Brixio Nou. ann. t. 91 (a. 1865) p. 63, Uss.; uid. Fleckeiseni Miscella crit. p. 11 sqq.* alteras: — certo, *quod iam Herm. proposuerat, Plautum praetulisse putat Muellerus Pros. Pl. p. 9, cf. eundem in Diurn. gymnas. Berol. nou. ser. uol. I (a. 1867) p. 559. Ritschelius et Fleck. in ed.* haec *post* altera *inserebant.* | 1129. SOR: *addidit Brn,* BAC: *cum interpolatis libr. edd.* nimis ambae *e tradito* thimiame *eruisse sibi uidetur Uss.*

BAC̃ At *B.* SOR: At *edd., Uss.* | 1130. SOROR *B.* BAC: *edd., Uss.* intuentur *seruant Stud. de cant. p. 45, Seyffertus de bacch. p. 46, Uss.; cf. Spengelium T. M. Plaut. p. 232 et Lachmanni commentar. in Lucr. p. 387.* | 1131. BAC: *cum Z addidit Brn,* SOR: *edd.* | 1140. *Vetere duce tetrametrum bacch. cum subsequente clausula iamb. effeci cum Lomano, Spengelio de cretic. uers. usu Pl. p. 23 sq. adn., Studemundo de cant. p. 34, Muellero Add. Pr. Pl. p. 23, Christio doct. metr. p. 455, Seyfferto de bacch. p. 36 · in tetrametri integritatem alterum u. suppleuit Herm., unum hexam. bacch. constituit Ritsch. probante Fleckeiseno.* SOR: *pro* BAC: *Brn.* haec *Schmidtius l. l. p. 42 et ante eum Lomanus, Muellerusque in Add. Pr. Pl. p. 23.* hae *libri, edd.* oues *delebant Ritsch., Fleck.; cf. ad u. 1120. 1121.*

Rec. B.

BAC: Cogántur quidem íntro. SOR: Hausció, quid eo opús sit, 1133
Quae néc lacte néc lanam habént: sic sine ádstent.
Exóluere, quánti fuére: omnis frúctus
Iam illís decidít. Non uidés, ut *p*alántes 1136
*G*rasséntur? Quin aétate crédo esse mútas: 1138
Ne bálant quidém, quom a pecú cetero ábsunt.
Stultae átque hau málae uidéntur. 1139

1135. exsoluere *cum BCDa Uss. ad Lambini prouocans interpretationem.* | 1137. Solaé libére grasséntur *seruato glossemate Seyffertus de bacch. uers. usu Pl. p. 25 et 40, dimetrum anapaesticum (subsequente trimetro bacch.) efficiens.* | 1139. *Recepta Veteris discriptione tetrametrum bacch. cum clausula iambica constituerunt Lomanus, Spengelius de cret. uers. usu Pl. p. 23 sq., Seyff. de bacch. p. 36, Christius doctr. metric. p. 455, Muellerus Pros. Pl. p. 195, Wagnerus ed. Aulul. introd. p. 25 adn. 4, Uss.: tetrametro seruato reliqua ex interpretatione orta esse Herm. putabat: hexametrum bacch. discripserunt Ritsch., Fleck.* atque hau malae *ex B, ubi* haud *in mrg. additum post* atque *inseri iussit prima manus, reposui:* atque malae *libri rell., Spengelius, Christius, Uss.* ac malae *Lomanus, Ritsch., Fleck., Muellerus.*

§ 45. Harum recensionum utra sit Plautina in propatulo est. Longe alteram uincit rec. A faceta ludendi proteruitate concinnoque nitore ac multo suauior est sermonum uarietate: ut altera uerbis, ita haec uberior est argumento. Accedit, quod in recensione B paene nihil inest, quod non uel nitidius dictum sit in illa.

Metri si requiris rationem: diuersissima atque eadem pleraque peruersissima a uu. dd. proposita sunt; quae enumerare

in superiore adnotatione longum erat[1]). Equidem totum locum tetrametris bacchiacis conscriptum esse persuasissimum habeo. Bacchiacum enim rhythmum uerborum sonus manifestissime prodit: eiusmodi autem exempla, qualia olim conformauerunt Studemundus et Seyffertus, nuper Ussingius, ex diuersissimi generis metris mixta, praesertim in dialogo nullo modo probari possunt, nisi cui religio sit non pulcherrima Plautoque dignissima ducere, quae eum scripsisse conclament librarii. De hoc uno dubitari poterat, num primi scaenae uersus ita disponendi essent, ut duobus tetrametris bacch. singulis subicerentur clausulae iambicae: neque tamen recipiunt tradita uerba iambicum numerum[2]). Itaque, cum hexametris bacchiacis aut nunquam aut rarissime Plautum usum esse uere obseruasse uiderentur Seyffertus de bacch. uers. us. Plaut. p. 34—36 et Studemundus de cant. Plaut. p. 34, Hermanno duce tres tetrametros quam cum Ritschelio Fleckeisenoque duos hexametros constituere malui. Optime autem in utraque recensione bacchiacorum series in iambicam desinit clausulam, quibus in locis hexametros bacch. iterum Ritschelius et Fleckeisenus discripserunt: quamquam, prout e u. 1140^b Hermannus supplementis additis tetrametrum effecit, ita non magni erat operis in rec. B uel hoc exemplo tetrametros continuare:

Stultae écastor átque hau malae ésse haec uidéntur.

Quo quidem in uersiculo, qui est 1139^b, quidquid de metro statuis, temeritatis crimen uix effugies, si omittere uelis *haud* illud, quod in Vetere Hinckio auctore manus eadem addidit: quae uocula ut retineatur suadere uidetur cum usus Plautinus

1) Si quis harum rerum habeat usum, ipse inspiciat Studemundi libellum de cantic. Pl. p. 85. 34. 44. 28. 33. 50. 45, Seyffertum de bacch. uers. usu Pl. p. 32. 36. 45. 46. 25. 40, Spengelium de cret. uers. us. Pl. p. 23 sq. et T. M. Plautus p. 119 sq., conl. iis, quae Muellerus in Pros. Pl. p. 205. 195 et Add. p. 23 et Christius in libro de doctr. metric. p. 455 sq. disputauerunt, Ussingii denique commentarios.

2) Cf. Spengelium et Christium ll. ll. conl. Schmidtio de pronom. dem. form. Pl. p. 25; parum placebant quae Lindemannus proposuit Nou. ann. t. 19 (a. 1837) p. 158.

— saepissime enim *malus* uocabulorum *astutus*, *callidus*, *uersutus* uim aequat — tum uersus 1131 analogia.

Aliquantum licentiae nobis sumpsimus in eo genere, quod continetur sermonis partibus inter dialogi personas distribuendis: eam tamen, quam unusquisque ultro nobis concedet, qui quantula sit hac in re uel Veteris fides incredibili peccatorum frequentia doctus pernouerit[1]). Quo magis id uidendum erat, ut firmum aliquod fundamentum nobis pararemus, unde proficisceretur disputatio.

Ac uersu quidem 1131, quem libri omnes (scilicet si recedis a correctrici manu Db) ei continuant, cuius erat u. 1130, multo aptius ad hunc responderi iam Ritschelius perspexit; similique de causa idem ante u. 1129 personarum mutationem significauit. Quod si iure factum esse concedis: quale illud esse censebimus, quod u. 1131 ineunte ceteri libri sine dubio recte *Ecastor* exhibent, solus B *Haec-castor*? Nonne credibile est olim haec scripta fuisse: *BACECASTOR*? Quod quidem quam facile in *HAECCASTOR* transire potuerit nemo non uidet: ut iam euanescentis pristinae scripturae corrupta uestigia, sed eadem non mutila Vetus tradere uideatur, cum in reliquorum archetypo plane iam exstincta fuerit personae significatio, ipso quidem orationis principio fidelius seruato. Hoc si probabiliter suspicati sumus, inueteratum illud uitium iam exoptatissimam suppeditat nostrae quaestioni ansam: in uetustissimo enim quodam libro — scilicet quem grandiusculis litteris conscriptum fuisse apparet — uersus ille Bacchidi tribuebatur. Ab hoc igitur uersu profecti cetera et quae antecedunt et quae sequuntur in rec. A omnia disposuimus. Atque in tertio ab initio uersu (1121[b]) ut Sororis quoque aliqua

1) Nec neglegendum quantum in hac potissimum scaena ipsi libri inter se differant. Accedit, quod plerasque notas prorsus omiserunt C et Da: quas peruersissimas saepe addiderunt F et Z, longe ineptissimas ubique fere Db. Unde conligere licet iam archetypum Palatinorum satis graues in hoc genere turbas passum esse. Quae quidem fieri non potuisse quin uel plurimae ex ipsa nascerentur duarum recensionum confusione tam apparere sua sponte puto, ut non uerendum sit ne, qui modeste iudicare didicerit, temeritatem nobis obiciat.

fiat oratio admirationisque significatio, ipsa sententia si non flagitare, at certe commendare uidebatur: quo loco cum omissa esset notula, quae sequerentur deinceps omnes a rubricatore permutari consequens fuit, quoad u. 1129 inuito sane librario, qui oscitans iterum notam exarare neglexit, error errore sublatus pristinusque ordo restitutus est.

Quae quidem nostra distributio praeterea apta est ex interna quadam ratione atque ea quidem aliquanto grauiore: quae posita est cum in ipso alternorum sermonum argumento necessariisque successionibus, tum in ingenii diuersitate, qua duae inter se differunt sorores. Quae qualis sit satis perspicue ex prima huius fabulae scaena cognoscitur: eodem autem modo in hac extrema sororum partes inter se distingui et consentaneum erat neque hoc in genere peccauit retractatae recensionis auctor. Bacchis enim mirum quanto alacrior est et agilior: huius est arripere quamque occasionem atque etiam quae aduersa primo obtutu uideantur in suum conuertere usum. Difficiliore quadam natura tardioreque ingenio Soror praedita cunctatur grauaturque: huic conuenit, cum nondum sentiat quam luculenta ultro sese offerat lucri faciendi occasio, abnuere primo consilium a Bacchide propositum neque quicquam prae se ferre nisi taedium fastidiumque [1]). Quae si consideraueris, iam intelleges unice ad Sororis personam apta esse quae leguntur u. 1124, nec minus uersuum 1129 et 1140 priores partes.

Ceterum excidisse personae notam etiam in medio uersu 1123 ipsa Veteris scriptura ostendere uideri potest, quae hanc habet speciem:

Dormit quom hae /// eunt sic a pecu balitantes ;

unde haud inepte conicias in archetypo exstitisse tale quid:

BAC: Pastor harum
Dormit. SOR: qdum? BAC: eunt a pecu sic palantes ;

quod per uarias deprauationis gradus abiisse in illud, quod B exhibet. Maxime enim est e comicorum consuetudine eiusmodi iocos aliasque sententias absolute primo proponere: postea de-

1) Similiter animatam illa se ostendit u. 1152.

mum addere explicationem interposita quidem alterius personae breuicula interrogatione, quales sunt: *quidum? qui, amabo? quor tandem? dic quomodo?* similesque audientis admirationem exprimentes [1]). Potest tamen, ut rasuram illam trium litterarum a dittographia uoculae *hae* repetendam esse ueri non dissimile est, ita spatium ante *hae* uacuum a librario relictum mero casu ortum simulare tantum detrimenti accepti speciem.

§ 46. His absolutis transeamus ad difficillimam tertiam huius scaenae partem. Quae quidem qua in exemplari Ritcheliano legitur facili concinnitate aliquantum sane abest a turbatissima forma, quam libri praebent. Quare, cum eas potissimum offensiones, quae hac in quaestione ad calculos uocandae sint, Ritschelius mutando aut sustulerit aut ab oculis remouerit: ut firmum nostrae disputationi subiciamus fundamentum, neque operae neque chartae parcendum esse iudicauimus quin integram hanc partem, qualis exstet in Vetere Codice, secundum Hinckii testimonium [2]) diligenter perscriptam ante oculos ponamus. Accedit, quod ipsa mira quae tradita est uersuum discriptio non spernendam nonnullis locis praebere uidebatur restituendi ansam. Numeros adscripsimus et huius scaenae ipsius quidem Veteris numerantes uersiculos et editionis Ritschelianae. Additae sunt ceterorum librorum discrepantes scripturae quae quidem insigniores uidebantur e Ritschelii apparatu critico delectae.

---

1) Ex. c. cf. Men. 161. Most. 733. Ter. Hec. 319; saepius respondentis oratio incipit a coniunctione *quia*, uelut Mil. Gl. 325. Amph. 1032. Trin. 166. Ceterum simile est loquendi genus, quod habemus in Bacch. u. 317: ubi cum Bothio scribendum uidetur *Qui nescis?* :: *Quia*... seu potius, ut seruetur tradita uetustior ablatiui forma, *Quid nescis?*, non cum Ritsch. et Fleck. *Quid? nescis?*

2) Pusillas quaslibet res non anxius hoc loco curaui quam supra § 29; nonnulla praeterea in hoc genere ex conlatione illa dilucide cognosci nequibant. Sed sciendum, ubi interpunctionem significauerim, ibi Hinckii me uti auctoritate; contrario modo non interpunxisse librarium reliquis locis ex silentio conligere non licet. Similiter grandiusculae litterae initiales in hoc exemplo non expressae nisi ubi in membrana exaratae sunt; neque tamen contenderim uel *philippis* u. 68 uel *mel* u. 84 similiaue a minuscula incipere littera.

Vetus Codex Camerarii fol. 86r.

BAC̃ Sequere hac NIC̃ Eunt eccas tandem probri perlecebrę et persuastrices 1166b. 1167a R.
Vet.
Quid nunc? etiam redditis nobis filios et seruum. an ego
Experior tecum uim maiorem? PHIL Abin hinc
Non homo tu quidem es qui istoc pacto tam lepidam inlepide appelles
BAC̃ Senex optime quantu st interra sine hoc exorare abste 1170
Vt istu/c delictum desistas tanto opere ire oppugnatum
NIC̃ Ni ab eas quamquam tu bella es·
Malum tibi magnum dabo iam BAC̃ Patiar
Non metuo /nequid mihi doleat quod ferias NIC̃ Vt blandiloqua st
Ei mihi metuo SOROR kic magis tranquillust
I i hac mecum intro atque abi siquid uis filium c̃castigato 1175
NIC̃ Abin ame scelus BAC̃ sine mea pietas exorem NIC̃ exores tu me
BAC̃ Ego quidem abhoc certe exorabo PHIL immo ego te oro ut me intro abducas
SOR̃ Lepidum te PHIL at scin quo pacto me ad te intro ab ducas mecum ut sis
BAC̃ Omnia quę cupio: c̃omemoras NIC̃ Vidi/ ego nequam
Hominem uerum te neminem deteriorem PHIL Ita sum 1180
BAC̃ I i hac mecum intro ubi tibi sit lepide uictibus uino atque unguentis
NIC̃ Satis satis iam uostri st conuiuii me nihil penitet ut sim acceptus
Quadringentis philippis filius // me et Chrisalus circumduxerunt
Quem quidem ego ut non excruciem·
Alterum tantum auri non meream
BAC̃ Quid tandem 'si dimidium auri redditur / isne in hac mecum intro? 1185
Atque ut eis delicta ignoscas PHIL̃ Faciet
NIC̃ Minime nolo nil moror sine sic malo illos ulcisci ambo
PHIL̃ Etiam tu homo nihil dii dant boni caue culpa tua amissis
Dimidium auri datur accipias potesque et scurtum accumbas
NIC̃ Egon_ubi filius corrumpatur meus ibi potem? PHIL̃ Potandum st 1190
NIC̃ Age iam idut ut est etsi est dedecorum patiar facere inducam animum 1201

52. uim maiore *D.* uim maior *C.* | 53. tu *omis. C.* | 54. quantus est (*uel* quant' ẽ) *CDF.* | 55. *erasum* n. | 60. *prius* i *om. CD.* habi *Da.* abi *Dc cum rell.* c̃ *addid. Bb.* | 64. cõ *superscr. m. ead.* *ante* Vidi *spatium.* Vi *e corr. Bb.* | 66. I hac *D.* E hac *C.* | 67. conuiui *C.* | 68. quadrigentis *C.* *erasum* &. | 69. ergo *C.* | 70. A^{l}terum *Ba.* meȷear *superscripto* r *rubricator.* | 71. isne *om. CD.* | 73. sint *D.* ill *in ras. Bb.* | 74. *post* nihil *superne* ꝗ *adscrips. Bb.* nihili quod *CD.* | 76. Ergo nubi *C.* potest *C.* | 77. iã aduteſt *C.*

Egon cum haec cum illo accumbet inspectem? BAC̃ Immo equi-
dem pol tecum accumbam 1191
Te amabo et te amplexabor NIC̃ Caput prurit perii uix negito
1199^{b}. 1192^{a}
BAC̃ Nontibi uenit inmentem amabo· si dum uiuas tibi bene facias
Iam pol id quidem esse haud plonginqum
Neque si hoc hodie amiseris post in morte id euenturum esse
unquam
NIC̃ Quid ago PHIL quid agas rogitas etiam NIC̃ libet et metuo PHIL̃
quid metuis 1195
NIC̃ Ne obnoxius filio sim et seruo BAC̃ mel meum amabo istęc fiunt
Tuus est unde illum censes sumere nisi quod tu͵te illi dederis
Hanc ueniam illis sine te exorem NIC̃ Vt terebrat satin offir-
matum
Quod mihi erat? id me exorat 1199^{a}
Tua sum opera et propter te improbior BAC̃ Ne is qũa mea ma-
uellem 1200
Satin ego istuc habeo offirmatum Quod semel dixi
1202. 1203^{a}
Haut mutabo BAC̃ It dies ite intro accubitum
Filii uos ecspectant intus NIC̃ quam quidem actutum emoriamur
BAC̃ Vesper hic est sequimini NIC̃ Ducite nos quo lubet tãquã quidẽ
addictos 1205
BAC̃ Lepide ipsi hi sunt capti suis qui filis fecere insidias; Ite

84. ob *addid. Bb.* | 88. neisquã Meã uellẽ *CD.* | 92. *incipit fol. 86v.* quidem tamquam addict' *C.* | 93. ipsi *omis. C.* fili^i^f *Bb.*

Ac primum quidem, ut rudem hanc inconditamque molem aliquatenus digeramus, uersiculis illis quid faciendum sit uideamus, qui miro modo aut mutili aut dimidiati exstant. E quo numero aliorum simplicissima est condicio: uersum enim 56 una cum sequenti itemque 69 cum sequenti aut aequare aut aequare debere septenarios anapaesticos librarii modo quodam lusu inutili dispestos nemo non uidet: alii quomodo in septenariorum numerum ordinemque redigendi sint adhuc disceptatur, nonnullis in locis ut uerum nondum uideatur perspectum esse. Nam hoc in dubitationem uocari omnino non potest, num totam scaenam inde a u. 1149 anapaestico metro decurrere poeta uoluerit, neque de breuioribus uersiculis inter

septenarios insertis cogitandum est, nisi forte de clausulis item anapaesticis [1]). Quod quidem genus cur respuamus in uu. 64. 65, quippe ad quorum integritatem nihil desideretur, si agnoscas dimetrum anapaesticum catalecticum continuatione numeri cum octonario nexum, equidem non uideo, praesertim cum ad sententiae conclusionem clausula metrica percommode hoc loco se applicare uideatur; quamquam Ritschelio Fleckeisenoque lacunam a se significatam Hermannus probauit [2]). Dubito tamen num praeter hunc uersum futurum sit ubi ista metri conformatio probabiliter reuocari uideatur [3]).

---

1) Spengelius (T. M. Plautus p. 133 sq.) cum sibi persuasisset ad libidinem Plautum septenariorum continuitatem singulis dimetris anapaesticis tum plenis tum catalecticis interrupisse, librariorum nugas magis quam sententiarum incisiones continuandique numeri qua coercetur clausularum licentia, legem curans dimetros catalecticos esse uoluit hos: u. 79ᵃ, 87 (?), 90ᵇ; acatalectos: u. 59, 64ᵃ, et, si cui magis probetur quam tradita discriptio uersus 87 cum antecedentis posteriore parte copulatio, 86ᵃ. Aliquanto etiam religiosius anno ante Studemundus (cantic. p. 53 sq.) Veteris fidei patrocinatus erat, qui binos ternosque catalexi adeo inter se differentes dimetros continuabat. Velut u. 56 sq. catalectico subiecit acatalectum (quod probari uidetur Muellero Pros. Pl. p. 122 adn. 2) eodemque modo 69 sq., acatalecto rursus catalecticorum par u. 89 sq.; singulos autem dimetros hos, quos etiam Spengelius, constituit: 59 (duce Weisio), 64ᵃ, 87. Octonarios praeterea nonnullos admiscuit; atque illos quidem non solum ea lege, ut clausula subsequente sine interuallo exciperetur dipodiarum tenor — id quod haud inepte u. 51 sq. effecit — sed praeter hanc condicionem uersibus 1152. 1153 R. acatalectorum tetrametrorum integritatem concessit: qua quidem in re praeierat Bergkius Philol. t. XVII p. 53, adscito adeo in illorum societatem proximo uersu superiore. Octonarii accesserunt postea auctore Spengelio (T. M. Plaut. p. 232 et 90) uu. 1192 et 1193 R. (79 sqq. B): cui, quod ad metri genus attinet, adsentire uidentur et Muellerus Pros. Pl. p. 91 sq. et Seyffertus Stud. Plaut. p. 14. Ussingius uero Veteris exemplum tantum non integrum formis exprimendum operariis tradidit. Unde prodierunt uersiculi uelut 90: nempe 'quinque anapaesti uel potius dimeter cum clausula trium breuium syllabarum'.

2) Lacunam etiam Studemundus Spengeliusque aspernati dimetrum acat. septenario praemiserunt.

3) Etiam in uu. 51. 52, quos Studemundus l. l. ita disposuit:

Quid núnc? etiam reddítis nobis filiós et seruum? an ego éxperior
Tecúm uim maiorem? :: Ábin hinc?

Difficillima autem extremae scaenae est tractatio. Ubi qui integros uersus orationemque neque mutilam neque turbatam tradi censebant[1]) procul a uero aberrauerunt. Immo uel externa scripturae species, in qua ipsius librarii quodammodo angustiae et haesitationes conspiciuntur, docere poterat luxata disiectaque uu. 87—90 iacere et uersuum et sermonum membra. Quae ut reconcinnarentur et leniorem facile et probabiliorem per se, quam Ritschelium, Hermannum iudico uiam iniisse, qui hos quattuor constituit uersus:

1 Hanc uéniam illis sine te éxorem. NIC: Vt terebrát. satis offirmátum 86 B.
2 Quod mi érat, id me exorát. tua ⟨iam⟩ sum opera ét propter te impróbior. 87. 88^{a}
3 BAC: Nae tís quam mea uellém. satin' ergo istúc habeo offirmátum? 88^{b}. 89^{a}
4 NIC: Quod díxi semel, haud mútabo. BAC: It dies, íte ⟨huc⟩ intro accúbitum. 89^{b}. 90

———

acquiescerem in hac ratione, si sanum sensum elicere possem e uerbís *experiŏr tecum uim maiorem.* Apparet enim alienam esse ab hoc loco eam notionem, qua inuenitur *uis maior* apud Plinium n. h. XVIII 28 et apud Cic. pro Planc. 42, 101, ubi de fato casibusque improuisis dicitur; neque quicquam proficimus eorum locorum comparatione, quibus Gulielmius Quaestt. in Bacch. cap. 3 et Dousa Explan. lib. II c. 25 scripturam *ui maiore* probabant: Cic. pr. Quinct. 11, 38. Plaut. Cist. II 1, 11. I. Langlaei autem quis laudabit interpretationem, quam adferunt Taubmannus et Gronouius: accipiendum esse de ui aut uindicta publica, quam maiorem esse priuata iurisconsulti doceant? Cui non praestat sententia nouissimo commentatori probata, qui de aedilibus aduocandis cogitari uoluit. Equidem confidenter negandum puto aliud quicquam posse aut intellegi aut significatum fuisse istis uerbis nisi minari Nicobulum statim se uim et manus Bacchidibus inlaturum esse; rectissime igitur Taubmannus: uersuum 1147 sq. recordatione rem explicari. Atqui desidero tam insolitae breuiloquentiae exempla. Ergo excidisse aliquid suspicatus duos redintegrandos duco septenarios hoc exemplo:

Eho, quíd uos? nunc etiám nobis reddítis filios et séruom,
An ego éxperiar tecum, úter habeat pugnís uim maiorem? :: Ábin hinc?

cf. Stich. 311 conl. Amph. 390. 396. Nam coniunctiuum reponere uulgati adhuc *experior* loco quin necesse sit uix dubitabitur: cf. Ter. Adelph. 128. Eun. 603 sqq. Plaut. Trin. 968. — Ceterum ad clausularum locum pertinent praeterea quae mox de uu. 1158 sq. disputanda erunt.

1) Vid. Spengelium et Studemundum ll. s. ss. conl. Muellero Pros. Pl. p. 140.

Ex his Ritschelius exteriores quidem recepit in suam recensionem, nisi quod et in primo retinuit *satin'* neque inseruit in quarto *huc*: medios ita immutauit, ut ad supplenda haec *Quod míhi erat, ⟨nunc⟩ id me éxorat* uersus 79 huc adscisceret priorem partem: *BAC: Te amábo et te amplexábor*; dein post uersum 88 neque dispestum illum quidem et plane ex Schneideri coniectura scriptum, a qua Hermannus eo recesserat, quod *uellem* substituit pro *mauellem* — pone hunc conlocatum totum insereret uersum 77; postremo lacunosum scilicet uersum 89 talem quem olim fuisse suspicaretur:

⟨BAC:⟩ Satin' égo istuc habeo offirmatum, ⟨ut illís iratus né sis⟩?

Cuius quidem sententiam plane amplexus est Fleckeisenus.

Atque omnes illi, et qui septenarios continuauerunt et qui talis aequalitatis curam deposuerunt [1]), quae supra sunt uersus 3 posteriora uerba Bacchidis esse existimabant: quae sequerentur, Nicobuli ad illa respondentis. Quod tamen quominus probemus impedimur uerbi *offirmare* ui et usu. Cuius quae sit propria notio apertissime ostendunt haec quae leguntur apud Apuleium [2]): *pertica offirmare stabuli fores*: est igitur *occludere et aduersus omnia, quae extrinsecus inuadant, stabilire.* Unde satis facile fluxit locutio *animum offirmare*, quam habes Merc. prol. 82. Amph. 646. Pacuu. 293 Ribb., cf. Cic. Att. I 11; a qua non multum differt *se offirmare*, quod exstat Ter. Haut. 1052. Accius 372 Ribb. Iam cum infinitiuo coniunctum *offirmare* significat *aduersus omnia quae deterreant detrahantue (preces potissimum alicuius) constanter tenere propositum consilium aut faciendae alicuius rei aut non faciendae*: uelut legitur Pers. 222 *offirmastin' occultare*, quod eodem fere redit ac in u. qui praecedit *certumnest celare*; cf. Ter. Eun. 217. Hec. 454 (quo loco Donatus interpretatur *aduersus omnia obstinate agere*). Simili ratione in Sticho u. 68 dicitur *si offirmabit pater*

---

1) Ad eos, quos supra nominaui, adde Ussingium, qui u. 89 supplet *offirmatum ⟨quod dixti? NIC:⟩ Quod semel dixi* ||.

2) Metam. VII cap. 28 p. 200 Elm.

aduorsum nos, ubi animo supplendum (cf. uersum seq.) *istuc facere* [1]).

Optime igitur u. 86 sq. se habent haec: *satin' offirmatum quod mihi erat id me exorat?*: offirmatum enim Nicobulo erat non intro sequi; tamen exorasse iam uidebatur Bacchis idem illud ut sequeretur. Nam de uenia danda haec non dicta esse satis dilucide declarare mihi uidentur quae statim sequuntur: alienam uidelicet sedem obtinent, quae metrum eadem insequentium uersuum conturbant, priora uersus 86 uerba. Iam uero uideamus de posteriore illo, num satis apte ipsa Bacchis dicere uideatur *Satin' ego istuc habeo offirmatum?* Quorum duplex fingi potest interpretatio: aut in talem sententiam: *satisne certum illud est, quod modo impetraui, scilicet ut illis ignoscas?* aut quod in eandem fere partem ualet: *satisne diu in constantia ego perseueraui perstitique in orando, ut nunc omne iam depulsum sit ab illis periculum?* Nam aliam sententiam hic quidem intellegere uix possumus, quae est in recensionibus et Hermanniana et Ritscheliana enuntiationum cohaerentia, ut possit Nicobolus non inepte ad illa respondere: *Quod dixi semel, haud mutabo*: quae si eo referre uelis, quod ipse Nicobulus in corruptelam conlapsus intro sequi animum induxerit, mirum quantum tenuis et ieiunitate frigida euadat sententia. Atque ex his quidem rationibus etsi iterum cognoscitur uix ac ne uix quidem consistere haec uno tenore cum prioribus illis coniuncta: istae tamen interpretationis subtilitates nihil ad nostram rem: nunc quaerimus hoc, num omnino offirmandi uerbum ad rem possit ualere, quae utrum fiat necne apud aliam quandam personam sit arbitrium. Quodsi in omnibus exemplis is est constans huius uerbi usus, ut rei aut faciendae aut non faciendae penes ipsum offirmantem sit potestas [2]): cum accedat, quod hoc ipsum unice in uocis illius propria ui ac notione positum est: num quis dubitabit negare uerba illa, de quibus

1) Tamen hoc in loco nescio an propius ad uerum accedamus, si suspicemur excidisse *se* ante *aduorsum.*

2) Etiam in Stichi exemplo ne umbram quidem dubii relinquit qui sequitur u. 69.

quaerimus, Bacchidi tribui posse. Sunt igitur eiusdem personae eandemque habent uim et significationem ac priora illa, quae exstant u. 86b. 87; nec possunt coniungi cum iis, quae amplae quidem lacunae intercessu in ipso Vetere segregata consequuntur: *Quod semel dixi, haud mutabo*: quibus exemptis percommode cum reliqua uersus 90 parte in unius septenarii integritatem coalescunt. Illa autem ipsa, quae turbabant sanam sermonum rationem, quid tandem inuenietur quod aut lenius sit aut magis ex ipsa rei natura aptum, quam ut conglutinentur cum hemistichio illo uersus 86 priore, quod et ipsum tollere uidebatur sincerum et necessarium sententiarum nexum, hoc quidem exemplo:

⟨BAC:⟩ Hanc uéniam illis sine te éxorem. ⟨*NIC:*⟩ Quod sémel dixi, haut mutábo.

Quem uersum ab huius loci argumento prorsus abhorrere apertum est: ubi pristinam suam sedem recuperare uideatur, nunc non curamus. —

Atque hoc quidem in loco satis comptam consequi licuit septenariorum integritatem, neque opus erat cum Ritschelio ad ultimum illud et extremum recurrere, ut lacuna statueretur: non pari lenitate alii loci castigandi sunt. Etenim, cum uel magis quam librorum auctoritas respicienda esset ipsius Plauti ars et consuetudo, quem quidem quantum fieri posset, singula enuntiata singulorum uersuum finibus comprehendere solitum esse non opus est exemplis probare: aegre tuli dispesci hunc elegantissimum septenarium:

BAC: Immo équidem pol tecum áccumbam, te amábo et te amplexábor. 78b. 79a

Accedebat, quod quae sequerentur in principio uersus conlocanda esse et uerborum rhythmus docebat neque alio pacto uu. 80 sq. septenariorum, ut par erat, mensurae conciliari poterant: contra quae praecedunt (uersus 78 dico principium) aequo iure prius ac posterius septenarii membrum constituere uidebantur. Itaque ante haec dimidiam uersus partem exci-

disse notaui [1]): cui suspicioni num conueniant sententiae rationes posterioris erit disputationis.

Haud multo secus res se habet u. 50 sqq.: ante quos excidisse unum hemistichium mihi quidem Hermannus non probauit [2]). Retinendum potius duxi quem integrum B exhibet septenarium 50: [3]) ergo sequentes duos uersus, quorum quidem exitus uerbis *filios et seruom* et *maiorem. PHIL: Abin hinc?* constitui uidebantur, ut potui suppleui [4]). Supplendi item erunt soli coniecturae confiso quicunque etiam restant mutili septenarii: scilicet praeter uersus 78 priorem illam partem nostra distributione posteriorem factam uersus 59 et 72 [5]). Ex quibus de prioribus illis tum demum iudicare licebit, cum mutuas sententiarum rationes perpensauerimus: tertii (u. 72) cognata cum u. 52 ea est indoles, ut manca appareat ipsa orationis species. Etenim, quamquam illius generis enuntiationes coniunctione *ut* praemissa absolute positae cum in optandi tum in exsecrandi formulis passim inueniuntur: desidero tamen exemplum secundae personae ita usurpatae. Cum in hac igitur re ab Hermanno dissentiam, ne Ritschelio [6]) quidem adstipulatus intactum relinquendum duco sanum huius uersus prius hemistichium: itaque tale quid intercidisse conicio:

Atque út eis delicta ígnoscas ⟨potin' ánimum inducere?⟩ PHIL: Fáciet.

Ceterum in his omnibus quae addiderim exempli tantum causa

---

1) Eandem de coniungendis hemistichiis 78^b et 79^a rationem Hermannus iniit, longe diuersam de redintegrandis iis quae praecedunt (u. infra adnot. crit.): quo quidem in negotio parum feliciter illi rem cessisse haud immerito Ritschelius iudicat. Quamquam non multo felicius, nisi fallor, ipsi Ritschelio: qui non dispesto u. 78, ut lacunae importunitatem euitaret, sustulit et sequentis uersus caput et totum superiorem reponenda scil. in extrema illa particula, in quam paululo ante inquisiuimus. Audaculam coniecturam probauit Fleckeiseno.

2) Probatum est Ritschelio Fleckeisenoque.

3) Seruarunt hunc etiam Studemundus Spengeliusque, opinati quidem sequentia quoque sana esse.

4) Qua in re quas secutus sim rationes supra aperui.

5) Mancum esse utrumque et Vetus ostendit et consentiunt editores.

6) De horum coniecturis u. adn. crit.

addita esse, quo facilius cognoscatur quamnam censeam olim fuisse sententiarum sese excipientium integritatem, non opus est disertis uerbis monere.

§ 47. Iam cum restet grauissima huius disputationis pars, cuius sit inquirere in argumentum scaenae ac compositionem: quo expeditior reddatur loci illius explanatio, proponemus eiusdem tertiae scaenae partis, quam ex Veteris fide supra perscripsimus, exemplum emendatius tale, a quali proficiscendum nobis uideatur, i. e. quod nihil sit nisi uestigiorum pristinae scripturae temporum iniquitate multis modis turbatorum tamquam interpretatio. Quo quidem exemplo et comprehendetur uno conspectu quidquid effecerimus superiore disputatione et ratio reddetur uariarum quae de ipsa scriptura propositae sint, coniecturarum; ut legentibus ipsis potestas sit iudicandi, et satisne conuenienter artis criticae rationibus nos instituerimus ipsius traditae scripturae emendationem, et num fieri possit, ut sententiarum argumentique rationibus reputatis in tali exemplo acquiescamus, denique existimandi num forte in iis offensionibus difficultatibusque, in quas inquiret posterior nostra disputatio, sint quae iam satis apte dilutae esse uideantur alius cuiuspiam coniectura.

Librorum memoria emendatior.

50 *Vet.* BAC: Sequere hác. NIC.: Eunt eccas tándem probriperlécebrae et persuastríces. 1166^b. 1167^a R.
⟨*Eho,*⟩ quíd ⟨*uos*⟩? nunc etiám nobis reddítis filios et séruom, 1167^b. 1168^a
An ego éxperi*ar* tecum ⟨*úter habeat pugnís*⟩ uim maiorem? PHIL: Ábin hinc? 1168^b
Non hómo tu quidem es, qui istóc pacto tam lépidam inlepide appélles.
BAC: Senex óptume, quantu*m*st ín terra, sine ⟨*me*⟩ hóc exorare áps te, 1170

Adnot. crit.:

In hac adnotatione sciendum non a Ritschelii recensione, sed a libris me profectum esse: ille tamen qualem probauerit uersuum dispositionem ex numeris quos addidi cognoscere licet. | I. probriperlecebrae *cum editt. uno uerbo comprehendi, ne soluta quarta arsi diaeresis fiat; sed cf. Ussingii commentarios.* | II sq. *De his uu. in § 46 uberius dictum est.* quid núnc? iam redditis nóbis ‖ Filiós *edd.* | V. me *inser.*

55 Vt istúc delictum désistas tanto ópere ire oppugnátum.
56. 57 NIC: Ni abeás, quamquam tu's bélla, malum tibi mágnum dabo iam. BAC: Pátiar: 1172
Non métuo ne quid míhi doleat quod férias. NIC: Vt blandíloquast:
Ei, míhi metuo. SOR: Hic magis tránquillust * * * 1174a
60 ⟨*BAC:*⟩ I hac mécum intro atque *i*bi, sí quid uis, filiúm concastigáto. 1175
NIC: Abin á me, scelus? BAC: Sine, méa pietas, te exórem. NIC: Exores tú me?
***SOR:* Ego quídem ab hoc certe exórabo. PHIL: Immo ego te óro, ut me intro abdúcas.**
SOR: Lepidúm te. PHIL: At scin quo pácto me ad te intro ábducas? ⟨*SOR:*⟩ Mecum út sis.
64. 65a *PHIL:* Omnía quae cupio cómmemoras. NIC: Vidi égo nequam homine*s*, uérum te 1179a. 1180a
65b Nemĭnem deteriorem. PHIL: Íta sum. 1180b
BAC: I hac mécum intro, ubi tibi sít lepide uictíbus, uino atque unguéntis.
NIC: Satis, sátis iam uostrist cónuiui: nil paénitet, ut sim accéptus.
Quadrigéntis Philippis fílius me et Chrysálus circumduxérunt:
69. 70 Quem quídem ego ut non ⟨*hodie*⟩ éxcruciem, tantum áltrum auri non méream. 1184
BAC: Quid tándem, si dimídium auri reddítur: in' hac mecum íntro?

Ritsch., Fleck. | **VII.** bella's *Ritsch., Fleck.: transposui cum Hermanno, ne soluatur arsis ante diaeresim; cf. Muellerum Pros. Pl. p. 122 adn. 2.* | **IX.** Hei *edd.* *Bacchidis nota, quam exhibet Db, reposita orationis alteram partem excidisse* (*fortasse tale quid:* tu quóque tranquillus síto *Herm.*) *significant edd. · retinuerunt Sororis notam prima quidem huius uersus uerba Bacchidi tribuentes Acidalius, Ussingius.* | **X.** *Bacchidis esse uerba editores consentiunt.* ibi *pro* abi *Pylades.* | **XII.** *Sororis notam reposuit Acidalius.* | **XIII.** SOR: *ante* Mecum *Acidalius.* | **XIV** sq. *de metro § 46 dictum.* PHIL: Omnia *Vulg., edd.* *post* commemoras *intercidisse hemistichium edd. significant; supplet Ritsch.:* SOR: Omnía quae cupis euénient *uel* SOR: Lepide áput me tu eris accéptus. homines *Lambinus, Ritsch., Fleck.* nemĭnem, *ut elidatur* i, *Fleck., cf. Christium metr. p. 270 et Hasperum de dupl. exitu Poenuli Pl. p. 22: quod si quis fieri posse negabit, ei cum Herm., Ritsch., Spengelio l. l.* nullum *substituendum erit.* neminem *Studemundus l. s.* nĕminém *Muellerus Pros. Pl. p. 411.* | **XVI.** *Duplex* i, *quod et u. 66 et 60 solus exhibet B, non dubito quin ortum sit ex antiqua scriptura* ei (*unde fortasse C h. l.* E hac), *quam librarii permutauerint pronominis demonstr. forma* ii. | **XVII.** nil *pro* me nihil *edd.* | **XIX.** hodie *addid. edd.* alterum tantum auri *seruauit Fleck.* auri *om. Ritsch.* bis tantum auri *Herm.* tantum altrum auri *Brn, cf. Ribbeckium fr. comic. lat. praef. p. X, Ritschelium Opusc. II p. 458. Ceterum cf. Men. 217 R.* | **XX.** in'] *uide Ritschelii adn.* | **XXI** sq. *Ritschelius hoc exemplo uersum XXI suppleuit:* Atque ⟨induces animum, haéc⟩ ut eis delicta ignoscas. :: Fáciét, *quod praeter Fleck. probauit Uss.; Herm. uersus exi-*

Atque út eis delicta ígnoscas ⟨*potin' ánimum inducere?*⟩ PHIL: Fáciet. 1186
NIC: Minumé, nolo, nil móror, sine sic: malo íllos ulcisci ámbo.
PHIL: Etiám tu, homo nihili, quód di dant boni, cáue culpa tua amíssis.
Dimídium auri datur: áccipias potésque et scortum accúmbas.
NIC: Egon, úbi filius corrúmpatur meus, íbi potem? PHIL: Potándumst. 1190
NIC: Age iam, útut est, etsist dédecor*i*, patiár: facere inducam ánimum. 1201
78ᵃ * * * ⟨NIC:⟩ Egon, quom haec cum illó*c* accubet, inspéctem? 1191ᵃ
78ᵇ. 79ᵃ BAC: Immo équidem pol tecum áccumbam: te amábo et te amplexábor. 1191ᵇ. 1199ᵇ
79ᵇ. 80ᵃ NIC: Caput prúrit. perii. uíx negito. BAC: Non tíbi in mentem⟨*st, te*⟩ amábo, 1192
80ᵇ. 81 Si dúm uiuas tibi béne facias, pol id quídem esse haud perlongínquom, 1193
Neque, si hódie amis*s*is, póstid in morte hoc éuenturum esse úmquam?
NIC: Quid agó? PHIL: Quid agas rogitás etiam? NIC: Lubet ét metuo. *BAC:* Quid métuis? 1195

tum abscissum esse ratus post ignoscas *haec exhibet:* PHIL: Faciét. NIC: Minime. PHIL: * * *, *adscito huc* minime *ex u. seq., quem* istuc *post* moror *inserto supplet: u. § 46.* moro *Ritsch., Fleck.* | XXIII. tua culpa *Muellerus Pros. Pl. p. 417 et 458.* | XXIV. *Veteris scripturam* scurtum *cum Fr. Schoellio Anal. Plaut. p. 46 et hoc loco seruare et sine librorum praesidio restituere u. huius fabulae 72 cur neque necessarium neque probabile sit docebit G. Goetzius in iisdem Analectis p. 114 adn. 15.* | XXVI sq. id utut est *cum libr. Uss.* id *deleuerunt Ritsch., Fleck.* dedecori *Ritsch., Fleck., Uss.* dedecŏrum *Muellerus Pros. Pl. p. 406 et, ut uidetur, Herm.* illoc *Brn.* accubet *FZ, edd. Versum XXVI a Ritschelio transpositum huc reduxit Uss., continuata Philoxeni oratione et ab initio* Ego *pro* Age *substituto. Hermannus hos conformauit septenarios:* NIC: Age iám id, ut ut est, etsi ⟨satis⟩ est ⟨hodié⟩ dedecorum, pátiar? ‖ Facere inducam⟨ue⟩ animúm ⟨meum⟩ ego ⟨ut⟩, quom haec cum íllo accubet inspéctem? | XXIX sq. *uersus praeclare restituit Fleck., nisi quod Ritschelio duce cum FZ Philoxeno tribuit quae Bacchidis esse (ut est in B: idem Vulg., Herm. et postea Uss.) comprobauit Seyffertus Stud. Pl. p. 1 sq.* num in mentem uenit amabo *Herm.* non iam tibi uenit in mentem *deleto* amabo *Ritsch.; cf. praeterea Spengelium T. M. Plaut. p. 232 et Muellerum Pros. Pl. 91, qui octonarios constituunt.* iam pol id quidem *cum libr. Spengelius ibid. p. 90, Muellerus l. l.* pol id *Herm., Ritsch.* tam (*i. e.* tamen, *quod scripsit Weisius*) *pro* iam *coni. Stich. 44 substitutum Ussingio probauit Seyffertus Stud. Pl. p. 14.* | XXXI. hoc *ante* hodie *retinuerunt edd., Uss.* hoc *pone* morte *conlocato* id, *quod illic exstabat, cum* post *coniunxit Brn.* amissis *edd.* amiserīs *seruat Uss.* id post in morte euenturum *sine* esse *Herm.* post in morte euenturum esse *sine* id *Uss.* id post mortem euenturum esse *Ritsch., Fleck.* | XXXII. sed metuo, BAC: *Uss., sensu iubente, ut illi quidem uidetur; sed cf. Ballas de partic.*

NIC: Ne obnóxius filio sim ét seruo. BAC: Mel méum, amabo, istaec *sinito*.
85 Tuost: únde illum sumére censes, nisi quód tute illi déderis?
XXXV 86^{a}. 89^{b}. 90^{a} — ⟨BAC:⟩ Hanc uéniam illis sine te éxorem. ⟨*NIC:*⟩ Quod sémel dixi, hau mutábo. — 1198^{a}. 1203^{a}
86^{b}. 87 NIC: Vt térebrat: satin' offirmatum quod míhi erat, id me exórat? 1198^{b}. 1199^{a}
88 Tua sum ópera et propter te ínprobior. BAC: Ne *tís* quam mea mauéllem. 1200
89^{a}. 90^{b} ⟨*NIC:*⟩ Satin' égo istuc habeo offírmatum? BAC: It diés, ite intro accúbitum: 1202^{a}. 1203^{b}
Filií uos expectánt intus. NIC: Quam quídem actutum emoriámur. 1204
XL BAC: Vespér hic est: sequi*te* ⟨*hac*⟩. NIC: Dúcite nos, quo lúbet, tamquam quidem addíctos.
93 *SOR:* Lepide hí sunt capti, filiis qui fecére insidias. ⟨*BAC:*⟩ Íte. 1206

copulat. p. 11. BAC: *pro* PHIL: *uulgatur, haud inepte meo iudicio: idem edd., qua in re Veteris dissensus Ritschelium praeteriit; de prioribus item Philoxeno eripiendis in adnot. Ritschelius cogitans mihi suspicionem illam non probauit.* | XXXIII. *pro uulgato adhuc* fiunt, *quod certissime corruptum, ad sensum quidem satis apte* mitte *coniecit Seyffertus Stud. Pl. p. 14:* sinito *dubitanter Brn. frustra est Uss. adscito u. Curc. 673 scripturam* fiant *comprobasse sibi uisus.* | XXXIV. sumere censes *edd.; traditam conlocationem seruat Uss.* | *De uersibus* XXXV *ad* XXXVIII *satis copiose supra disputauimus.* | XXXVII. tis *C. E. Ch. Schneidero auctore Ritsch., Fleck.; qua coniectura num sanatus u. sit dubito:* eius, *i. e. Philoxeni, quem intuitus priora Nicobulus locutus sit, mira quadam et contorta interpretatione addita Uss.* | XXXIX. *Non interrogare Nicobulum, quod significauerant Ritsch. et Fleck., recte monet Uss.* | XL. iam *praemis. Ritsch.* sequite hac *Brn: cf. adn. crit. u. 169 § 30.* séquimini *c. libr. Muellerus Pros. Pl. p. 119 conl. 416, Uss.* ite sequimini (ite *ex seq. u.*) *editores, cum in altera uersus parte alius alia deleret.* NIC: *cum BF Brn.* PHIL: *DbZ, Vulg., edd., Uss.* | XLI. *sublato* ite *et* ipsi hi *et* suis qui filiis *retinuerunt edd., Uss.* hi (*cum C*) *et* filiis qui *seruato* ite *Bothius. Priorem notam mutauit, alteram addid. Brn, personarum mutationem ante* Ite *olim significatam fuisse colligens ex grandiuscula littera, a qua in B illa uox incipit: Bacchidi uersum cum libris tribuunt edd. omnes.*

Hoc huius scaenae exemplo accurate perlustrato unusquisque sentiet quae nunc tradantur ab ea sententiarum sermonumque sana et necessaria concinnitate, ab argumenti potissimum actionisque expedito illo eodemque constanti progressu, in quo uel mediocris acquieuerit poeta, longissime abesse.

Ac u. IX quidem iam Acidalio dubitationem iniecerat: qui Diuin. p. 218 de uerbis *Ei, mihi metuo* 'Diutiuscule, inquit, constat adhuc in suo rigore. Magis credam meretricis ipsius ea uerba: quae cum minas senis et uerbera nihil se me-

tuere dixisset, ad sororem iam conuersa tamen metuere fateatur, siue ne ab irato sene uapulet, siue ne frustra conetur eum labefactare. Cui opportunissime subiunxerit altera mox: *hic magis tranquillus est.*' Atque ille quidem quod non uacare offensione ista uerba putauit, rectissime; qua emendatione offensionem remoueri sibi persuasit, parum feliciter meo quidem iudicio. Eandem autem et uitii comprobationem et de medela adferenda coniecturam nuper prompsit Ussingius. Addit tamen: 'Bacchis haec dicit Nicobulum aut pugno aut sublato baculo sibi minantem timere se simulans; sed uerisimile est ante haec excidisse minax aliquod Nicobuli uerbum.' Sed ut largiamur per se ferri posse aliquo modo uel tale uersus IX supplementum:

⟨*Iam cáput hoc faxo ego sénserit. BAC:*⟩ Ei, mihi métuo. SOR: Hic magis tranquíllust:

qui conuenient haec cum eiusdem Nicobuli iis uerbis, quae praecedunt: *Ut blandiloquast?* Itaque et haec et temptata illa a criticis uerba *Ei mihi metuo* Philoxeno tribuo, cui coniecturae etiam illud fauere uidetur, quod statim Soror nudo *hic* pronomine Philoxenum significat. Post illius autem uerba excidisse puto Bacchidis responsum, cuius haec fere fuisse potest sententia: *Iam ego illum aéque placidum réddam*; quibus dictis percommode statim ad ipsum Nicobulum conuersa pergit[1]) blandiri atque orare: *I hac mecum intro e. q. s.* Ceterum, si quis obiciat illa *Ei mihi metuo* modestius dicta esse pro eius adfectu, qui u. 1155—1165 ultro sese turpissimo amore plane captum esse fassus sit, mox nihil se magis cupere, quam ut Soror amori suo morem gerat, sine ullo pudore pronuntiet: equidem, cum in scaena haec agerentur, talia nemini in mentem uenisse puto; ubi Philoxenum ad spectatores uerba illa non sine uehementi aliquo gestus motu dixisse suspicor.

Omnino dici nequit quantum ad intellegendas eas potissimum scaenas, in quibus non sedata narratio aut deliberatio,

1) Ita apparet cur non exstet ante u. X Bacchidis nota.

sed concitatior quidam inest motus et dialogi et actionis, contulerit gestus uocisque artificiosa uarietas. Quae qualis fuerit nos quidem suspicari tantum possumus [1]). Veluti frustra sit qui offendat in uersuum X. XVI. XX aequalitate, quam consulto nec sine arte adfectasse uidetur poeta. Quodsi iterum iterumque illud *i hac mecum intro*, in quo summa posita est totius scaenae, iisdem fere uerbis elatum cum suaui quadam uocis gestusque uariatione ex cuiusque loci condicione apta recitabatur, in hac ipsa re uel summa actoris ars conspici poterat. Simili de causa ille locus, quem modo tractauimus, uersusque qui utrimque proximi sunt (V—XII), etsi tam multis uerbis non opus erat, tardioris tamen ubertatis uitio carere uidentur: cumulantur enim cum gradatione quadam ut meretricum preces ac blanditiae, ita abnuentis senis minae fastidiosique horrores.

Sed uereor ut omnes offensiones, quae inter legendum suboriuntur, ab his rationibus satis aptam inueniant explicationem. Uelut haeremus in u. XXXVIII: non quin cogitari possit senem, ubi obsistere inlecebris desierit uictusque iam manus dederit, statim tamen huius rei paenitere atque denuo pungere subnatis haesitationibus aculeos: at ineptissimum esse concedes, quam modo abiecerit ipse rem (u. XXXVI), totidem uerbis eandem uno uersiculo intermisso iterum renouare. Quo accedit, quod altera quoque huius uersus pars inutilis est,

1) Quam quidem rem in canticis potissimum, quae mutatis modis composita sint, obseruandam esse a Goetzio Ribbeckioque monitus sum: quae credendum esse comparationem aliquatenus recipere cum illis fabularum partibus, quae in nostris theatris inter crebras saepe iterationes cantari ab actoribus soleant. Qua de causa, ut exemplo fungar, in ea scaena, quae huic praemissa est, etiamsi subtilis singularum enuntiationum consideratio rationumque reputatio earum, quae intercedunt inter illius et inter superioris scaenae exitum, suadere potest uideri, ut uu. 1108—1111 uersuum 1112—1115 loco a retractatore confictos esse credamus: poetam tamen subtiliores logices rationes rhythmicae cuidam qua sermonum cola distinguerentur responsioni eorumque, quae alternis uicibus inter similes gestus species miserrimi senes uociferarentur, aequalitati postposuisse puto. Ad spectandum enim, non ad legendum compositae sunt Plauti comoediae.

quoniam eadem inest in u. XL[a] sententia. Quid? uersus ille XXXV, quem apparebat non suam obtinere sedem, cum satis idoneum locum inuenire nequeat nisi in uersibus alicubi XX—XXII — praecedere enim oportet, quibus definite ueniam illam deneget Nicobulus — illic tamen ubiuis eum conlocaueris, uide ne molestior euadat sententiae cum uicino u. XXI adfinitas.

Atqui suspicetur forte quispiam interpolatum esse et u. XXXV et XXXVI eorumque in loco reponendos esse XXXVIII sq. Audacula uidetur talis in his uersibus suspicio. Tamen ista missa faciamus et transeamus ad examinanda alia.

Grauissimas enim dubitationes adfert totius loci XXIII —XXXVII condicio. Ubi ut ab offensione satis defensam esse concedamus uersuum XXIII sq. et XXIX—XXXI propinquitatem, quibus bis idem illud, ut diem carpat, Nicobulo suadetur: ut id, quod potest sane suspicionem mouere, ferendum iudices, quod in uersibus XXV et XXVII ad sententiarum similitudinem summa accedit formae aequalitas: quam tandem censes esse in toto loco rerum sententiarumque cohaerentiam? Nonne Nicobulus, cum labefactus paulatim Bacchidis inlecebris tum amici cohortationibus fractus, iam deposita omni religione descenderat ad turpissimum obsequium disertisque uerbis u. XXVI id pronuntiauerat? Nihilominus continuo u. XXVII pergit aspernari, abnuere, cunctari. Attamen, si ipse experrecta quodammodo uirtute a turpitudine subito animum reuocauerat: at ab iis, qui in permulcendis redintegratis illius scrupulis operam consumunt, animaduerti certe oportebat miram illam uoluntatis mutationem: cuius quidem rei nullum usquam apparet uestigium. Mehercle, cum haec legimus, non solum crebris interstitionibus testudineo gradu procedere, sed quasi pede retracto nostra iterum premere uestigia nobis uidemur.

At fortasse aliquis dixerit ex hac ipsa re intellegi quam bene Ritschelius turbatum apertissime sententiarum ordinem restituerit: multum enim abesse, ut iam inclinatus fractusque sit Nicobuli animus; itaque unius uersus XXVI transpositione sublatam esse omnem difficultatem. — Age uero uideamus

num uere salutaris Ritschelius [1]) huic causae exstiterit patronus. Omitto, quod etiam aegrius sic accipitur simillima sententiarum in uu. XXV et XXVII conformatio: omitto illud quoque, quod ipse u. XXVI etiam in exitu scaenae, quo eum rettulit Ritschelius, redundat: respice sis mecum reconditiores ipsorum enuntiatorum rationes; quae quidem, si a Plauto ita composita sint, credendum est non fortuito externoue contineri uinculo, sed arte et consilio intimaque quadam sententiae necessitate inter se nexa esse atque ita ex alio aliud aptum, ut nihil inutile dictum, nihil non suo loco positum uideatur.

Quodsi uidemus in iis, quae antecedunt, plurimum ualere rerum inopinatarum cum multitudinem tum celeritatem, qua opprimatur imprudentis animus ipsaque praeoccupetur quodammodo cogitatio, cum undique praeter exspectationem omnia in eum inuadere uideantur: suauissimae Bacchidis blanditiae, quibus obtunduntur ipsius minae; amici uixdum ad proelium sese expedientis turpissimum transfugium, quo percellitur animus; auri recuperandi iucundissima spés, qua ad ceteros indulgentiae suasores in ipsius pectore adsciscitur auaritia: quid? cum his omnibus paratus et iam paene captus sit eius animus, abhorreat tamen quod pudoris in eo relictum sit [2]) a filii cum scorto accubantis adspectu: num temere credis ita rem institutam esse, ut subito totus consternatur fucata atque impudentissima meretricis simplicitate, cum de filio iam non agi dicat, immo cum ipso sene sese accubituram esse? Ita ille, dum quasi ad propugnacula se parat defendenda, iam de ipso oppido miserrimus certamen esse uidet. Atqui hanc uel Plautinissimam uersuum XXVII sq. festiuitatem nonne apparet misere detrahi seu potius plane exstingui, si praepropere Philoxenus eandem illam rem quasi praeripiat u. XXIV?

Ergo Ritschelium censeo iniuria uersum XXVI ex eorum

---

1) Nam qualia sint et Hermanni et Ussingii commenta, quae attuli in adn. crit., unusquisque facile iudicabit.

2) Praeclare ad ultimum certamen enixe omnis uires corripientis adfectum exprimit concitata abruptorum membrorum cumulatio, quae inest in u. XXII.

qui praecedunt consortio exemisse, quippe in quibus non lenius lateat offensum, quam quod manifestum in oculos incurrit in illo; nec aut transpositione aut interpolationis forte indagatione, si quid superiore disputatione effecimus, huic certe loco patet consulendum esse, sed cum retractatoris rem nobis esse industria: hunc uidelicet, fortiter quidem contrahentem, quae Plautus composuisset, uersus XXIII—XXVI substituisse eorum loco, qui essent in germano exemplari XXVII—XXXVII. Qua certe coniectura apparet et plenissime nec non, ut nobis quidem uidetur, praesertim in scaena, quàm passam esse retractatoris operam aliunde demonstratum sit, lenissime tolli omnem de qua quaesiuimus difficultatem.

Hac uero opinione nisi falsi sumus: quoniam aliis praeterea haec scaenae pars deformata uidebatur compositionis uitiis atque iis quidem, quibuscum coniuncta esset molesta earundem sententiarum locutionumque iteratio: num quibus istae tollantur offensiones alia circumspiciemus artificia, quam eandem illam et simplicissimam et efficacissimam explicationem, quae posita est in duarum recensionum confusione? Ergo retractatori tribuentur praeter illos XXIII—XXVI uersus XXXV et XXXVIII, quorum quidem cum posteriore coniunctissimus tollendus simul uidetur qui sequitur u. XXXIX.

§ 48. Iam his remotis satis apte conueniunt inter se quae reliquae factae sunt partes, neque quicquam disputationem etiam requirere uideo, nisi mancum adhuc uersum XXVII.[1]) Cuius quae seruata sunt Nicobulum ad Philoxenum conuersum dicere, illius igitur fuisse, quae praecederent, nunc amissa, intellegitur e tertiae personae usurpatione *haec accubet.* Quae quidem possunt accessisse ad huius sententiae similitudinem: *uiden ut scit fastidire?* nimirum ut eodem modo ac u. XXI ad Bacchidem pergens dicere ludibrio haberet sua aliquantulum

1) Sicubi in ipsis potissimum duarum recensionum praue mixtarum commissuris cum grauiora uitia inrepserunt tum intercidit aliquid: hoc quidem ex ipsa rei natura consequens propositaeque sententiae emolumento magis quam detrimento esse duco.

pertinaciorem illius uirtutem. His ita reconcinnatis non metuo ne supra quam credibile sit subitariam fieri iudices uoluntatis conuersionem, siquidem et informes animo adsurgentes pedetemptim, quos ostendere paulo ante conatus sum persuasionis quasi gradus, et in ipso legendo adsumpseris, ut par est, totam quae praecedit sermonum partem.

Itaque iam summam eorum, quae superioribus effecisse nobis uidemur, supplementi instar exempli supra expressi ante oculos ponamus.

VII. NIC: Ni abeás, quamquam tu's bélla, malum tibi mágnum dabo iam. BAC: Pátiar:
Non métuo, ne quid míhi doleat, quod férias. *PHIL:* Vt blandíloquast:
Ei, míhi metuo. SOR: Hic magis tránquillust. ⟨*BAC: Iam ego illum aéque placidum réddam.*⟩
X. I hac mécum intro atque *i*bi, sí quid uis, filiúm concastigáto.

XX. BAC: Quid tándem, si dimídium auri reddítur: in' hac mecum íntro?
Atque út eis delicta ígnoscas ⟨*potin' ánimum inducere?*⟩ PHIL: Fáciet.
NIC: Minumé, nolo, nil móror, sine sic: malo íllos ulcisci ámbo.
XXVII. ⟨*PHIL: Viden út scit fastidíre? NIC:*⟩ Egon quom haec cum illó*c* accubet, inspéctem?
BAC: Immo équidem pol tecum áccumbam, te amábo et te amplexábor.
NIC: Caput prúrit. perii. uíx negito. e. q. s.

XXXIV. Tuost: únde illum sumére censes, nisi quód tute illi déderis?
XXXVI. NIC: Vt térebrat: satin' offírmatum quod míhi erat, id me exórat?
Tua sum ópera et propter te ínprobiór. BAC: Ne *tís* quam mea mauéllem.
XL. Vespér hic est: sequi*te* ⟨*hac*⟩. NIC: Dúcite nos, quo lúbet, tamquam quidem addíctos.
SOR: Lepide hí sunt capti, fíliis qui fecére insidias. ⟨*BAC:*⟩ Íte.

Restat ut quaeramus quomodo inter se conectendae sint disiectae quas expulimus alterius recensionis reliquiae. Quae quidem res incertissima est. Neque enim quantum ex

Plautinis in suum usum conuerterit retractator satis certa coniectura adsequi possumus, neque scimus num omnia, quae ille nouasset, aut omnino recepta sint in grammaticorum exemplaria aut nobis seruata. Tamen impetrare a me non potui ne iis, quae in potestate essent, ita uterer, ut intellegeretur quaenam fuisse possent sententiarum uices.

Teneamus igitur cum in exordio huius scaenae tum in ipsa extrema parte satis uiolenter uideri retractatorem quasi amputando in angustum coegisse sermones. Quodsi causa non est cur negemus priores XX uersus intactos retractatorem reliquisse: quae restant haud mirer si ad hanc fere speciem composita fuerint:

XX. BAC: Quid tándem, si dimídium auri reddítur: in' hac mecum íntro?
XXXV. Hanc uéniam illis sine te éxorem. ⟨*NIC:*⟩ Quod sémel dixi, hau mutábo.
XXIII. PHIL: Etiám tu, homo nihili, quód di dant boni cáue culpa tua amíssis.
Dimídium auri datur: áccipias potésque et scortum accúmbas.
XXV. NIC: Egon, úbi filius corrúmpatur meus, íbi potem? PHIL: Potándumst.
NIC: Age iam, útut est, etsist dédecor*i*, patiár, facere inducam ánimum.
XXXVIII. Satin' égo istuc habeo offírmatum? BAC: It diés, ite intro accúbitum:
Filií uos expectánt intus. NIC: Quam quídem actutum emoriámur.
XLI. *SOR:* Lepide hí sunt capti, fíliis qui fecére insidias. ⟨*BAC:*⟩ Íte.[1])

Cuius exempli si non dissimile erat retractatoris opus, ad compendium conlata scaena seruatae tamen erant omnes res in pleniore exemplari adumbratae: uelut uersu XXXIX respexerit ad ea, quae in altera recensione dicta erant uu. XXXIII sq.

Ceterum, ne quid erres, de u. XXXVIII moneo ita rem intellegendam esse, ut senex, postquam satis breui persuasione

1) In hoc igitur exemplo uu. XX et XLI utriusque recensionis communes sunt.

se induci passus sit ad faciendum illud, quod suaderet muliercula: cum iam ad rationem cogitationemque se reuocet: admiratus rei suo ipsius adsensu comprobatae incredibilem turpitudinem cum dubitatione quadam suorumque sensuum quasi diffidentia quaerat: *Hocine uerum est tam turpiter me captum esse? Nonne satis offirmatum mihi erat aspernari meretricias inlecebras? Num perinde adfectum nunc etiam gero animum?* Quos tamen scrupulos facile statim intercipit persuastricis scitule erudita impudentia.

§ 49. Non pari modo uariis et intricatis quaestiunculis impedita est de media hac scaena quaestio. Quae et librorum auctoritate sanam praebet, ut summatim dicam, sententiam satis apte eam quidem conuenientem cum iis quas restituere conati sumus Plautinae scaenae partibus, neque improbabiliter uidetur Hermanni Ritscheliique beneficio expolita esse. Nisi quod hoc illi nullo modo mihi probauerunt, excidisse aliquid in uersibus 1158 sq.: facilius interpolatoris impudentia in sequentibus accessisse nonnulla crediderim. Quocirca resectis quae redundare uidentur ad hoc potius exemplum probauerim uersum 1159 cum 1161 conglutinatum:[1])

---

1) Alioquin hypermetrum cum clausula aut hoc modo discribere licuit:

PHIL: Tactús sum uehementér uisco: cor stímulo foditur. NIC: Tíbi *ede*pol 1158
Multo aéquius coxendícem.
Sed quíd istuc est? etsi égo iam ips*us* quid sít prope scire putó me, 1160
Verum aúdire etiam ex té studeo. PHIL: Viden hánc? NIC: Video. PHIL: Haud malast múlier,

aut, ut integram in prioribus uersibus tueremur librorum memoriam, conlatis quidem, quae disputat Hermannus Elem. doctr. metr. p. 172 sqq. de iambicis octonariis, qui elisione facta ultimam syllabam in sequentem uersum conicerent, sic:

PHIL: Tactús sum uehementér uisco: cor stímulo foditur. NIC: Pól tibi multo
Aequíus est coxendícem.

Ceterum cf. Studemundum de cantic. Pl. p. 5, Spengelium T. M. Plaut. p. 134. In u. 1160 *ego iam ipsus* scr. Ritsch., Fleck. *iam ego ĭpsus* Muellerus Pros. Pl. p. 360. *ipse ego iam* Herm. *iam ego ipse* cum libr. Uss.

PHIL: Tactús sum uehementér uisco: cor stímulo foditur. NIC: *Edepol* 1158
Tibi múlto aequius coxéndicem. PHIL: Viden hánc? NIC: Video. PHIL:
Haud malast múlier. 1159/1161

Quodsi additicia sunt ista, certo de retractatione scaenica nemo in his suspicionem mouebit.

Attamen dubito num etiam haec media pars histrionum effugerit effrenatam nouandi libidinem. An consulto putemus ita Plautina immutasse retractatorem, ut, quae ipse substituisset, aliis locis repugnantibus perturbarent spectatorum animos? Atque non potuit non offendere, quod Soror, quam uu. 1133—1139 retractator fecerat auersantem consilium a Bacchide propositum, u. 1152 sq. idem eadem non solum non grauate accipit, sed etiam promptum et paratum ad efficiendum illud prae se fert animum. Aegre non ferremus, si cognita re, quam esset opportuna, inuadentibus adeo ultro senibus, quamuis antea oblocuta esset, iam tacens ipsa una cum Bacchide ad inliciendos illos se compararet: at, si modo iterum in rem illam inciderat meretricum sermo, neque silentio praetermittere poeta debebat priorem illam dissensionem et prospicere, ut, qua re commota Soror consilium mutasset, cognoscerent spectatores.

Cui quidem rei quomodo satisfecerit retractator complures cogitatione fingi possunt rationes. Atque ut aperiam paucis quid sentiam: etiamsi omnia in hoc genere perobscurae ac ualde dubiae sunt quaestionis, tamen, quandoquidem histrio ille comoediarum confector praecipue elaborasse uidetur, ut quantum effici posset breuissime ad finem fabulam perduceret:[1]) quoniam condicionem illam a Bacchide latam, quam Plautus posteriori sororum consilio omnem reseruauit, ipse sponte in exordium scaenae contulit: cum accedat huc, quod compilasse ipsum hanc mediam in qua uersatur nostra disputatio partem documento est tertiae huius scaenae pericopes uersus XXXV [2]):

1) In exitu potissimum nonnullas fabulas obseruatum est decurtatas esse: cuius quidem rei in causa fuisse quae fieri solitae essent spectatorum praepropere ex theatro ambulantium concursiones, de Epidico disserens haud inepte coniecit Leop. Reinhardtus Nou. ann. t. 111 (a. 1875) p. 198.

2) Versui 1153, ad quem hic respicit, molestam hanc similitudinem

mihi quidem ueri haud dissimile uidetur simplicissima longe omnium ratione usum interemisse illum aut totam illam mediam scaenae partem aut sororum certe illud secretum conloquium.

Neque uideo cur non sit credibile ita eum praecipitasse rei exitum, ut post uu. 1133—1139 interiectis tantum 1142—1148 statim consequi iuberet uersum 1170, qui nostri exemplaris est quintus. Quod si fecerit, ut ad calculos uocatis rationibus supra propositis numeros uersuum computem, quam scaenam Plautus LXX uersuum amplitudine luculenter excellere noluisset, eam ad XXXVIII uersuum angustias ille reuocauerit, ita tamen, ut in tenui illa epitoma, si minus ornata, at scita omnia et perspicua essent.

---

§ 50. His, quae disputatione absoluimus, propositae sane quaestioni nondum ita satisfactum est, ut eorum, quae huc pertineant, iam nihil restet intactum. Immo additamentum ab histrione quodam adsutum inrepsisse suspicor in eam scaenam, quae est ex uulgata numerandi ratione secundi actus secunda; dittographiam a duarum recensionum mixtura repetendam latere in difficillimo Chrysali cantico IV 4; dittographiae reliquias in scaenae III 3, in quam supra inquisiuimus, parte superiore; longe grauissimas autem e retractatione turbas passam esse primam ex seruatis huius fabulae scaenam, illius, quam modo pertractauimus, simillimam: in qua cum praeter glossemata manifestae appareant dittographiae, tamen, quam late patuerit retractatoris opera, cum permagnae difficillimaeque est quaestionis tum cum perscrutando latiore illo retractationis genere coniunctissimae.

---

mutando detraxerunt editores tres: quamquam nihil lenius erat quam expuncta úna syllaba *taceas* in *tace* conuerso hunc efficere septenarium:

BAC: Facito út facias. SOR: Tace. tú tuom facito: ego, quód dixi haud mutábo;

id quod fecit Muellerus Addend. p. 55, cf. Pros. Pl. p. 417. Mutationem defugientes octonarium retinuerunt Bergkius Philol. t. XVII p. 53, Studemundus de cantic. Pl. p. 53, Ussingius.

Atque uti uniuersus hic locus, in quo operam studiumque consumpsimus, natum ex ipsa rei indole id habet dubitationis, ut, qui religiose exerceat artem criticam, ei perpensis ab omni parte probabilitatis numeris ambigua tamen non pauca in medio relinquenda sint: ita haud mirandum, si quae sunt exempla prae ceteris ita comparata, ut ad certum quendam finem firmis argumentis quaestio perduci nequeat.

Itaque cum metuentes ne incertorum admixtione iis quoque fidem abrogaremus, quae, si minus demonstratione absoluta, at certe ratione aliquatenus stabilita uiderentur: tum id ueriti, ne immodestius cresceret huius dissertationis ambitus, quae reliqua essent nunc quidem in schedis retinentes iam finem facere disputandi satius duximus.

EXCURSUS I.

ad §§ 24. 25.

Bacch. u. 953 sqq.: Ilio tria fuísse audiui fáta, quae exitió forent:
Sígnum ex arce sí perisset: álterum autemst Tróili mors:
Tértium, quom pórtae Phrygiae límen superum scínderetur.

Cogitandum est de iis fatis, quae Heleni indicio Graeci compererant: id quod probant Cononis *Narrat. XXXIV* (Mythograph. gr. ed. Westermann. p. 138) haec: *Ὡς μετὰ τελευτὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Πάριδος . . . . . . κατὰ συμβουλὰς Κάλχαντος οἱ πολιορκοῦντες Τροίαν Ἕλληνες λόχῳ τὸν Ἕλενον συλλαμβάνουσι· καὶ . . . . . ἀποκαλύπτει αὐτοῖς Ἕλενος, ὡς ξυλίνῳ ἵππῳ πεπρωμένον ἐστὶν Ἴλιον ἁλῶναι, καὶ τὸ τελευταῖον, ἐπειδὰν Ἀχαιοὶ λάβωσι τὸ διοπετὲς Ἀθηνᾶς παλλάδιον, πολλῶν ὄντων τὸ σμικρότατον. στέλλονται οὖν ἐπὶ τῇ κλοπῇ τοῦ Παλλαδίου Διομήδης καὶ Ὀδυσσεύς . . . .* Adde Sophocl. Philoct. u. 603—614. 1337—1342 et cf. Prellerum in *Mytholog. gr.* p. 443 uol. II. Nam quaenam fuerint et quot

fata illa quoque se exceperint ordine, de his omnibus multa et diuersissima apud ueteres circumferebantur; quod cognoscere licet e Seruii commentariis, qui ad Vergil. Aen. II 13 sq. . . . . . *Fracti bello fatisque repulsi Ductores Danaum tot iam labentibus annis Instar montis equum* . . . . . haec adnotat: *Oraculis. Secundum Plautum tribus: vita scilicet Troili, Palladii conservatione, integro sepulcro Laomedontis, quod in Scaea porta fuit: ut in Bacchidibus lectum est. Secundum alios uero pluribus: ut de Aeaci gente aliquis interesset, unde Pyrrhus admodum puer euocatus ad bellum est; ut Rhesi equi tollerentur [a Graecis]; ut Herculis interessent sagittae, quas misit Philoctetes [quibus Paris peremptus est], cum ipse non potuisset afferre morte praeuentus.*[1]) Quod uero tertio loco Seruius adfert fatum recedens aliquantum a Plauti uerbis explicationem habet ex aliis duobus Seruii locis: ad Aeneid. II 241: *Nouimus (integro) sepulcro Laomedontis, quod super portam Scaeam fuerat,*[2]) *tuta fuisse fata Troiana* et ad Aen. II 612: *Fatum fuit ad exitium Troiae per has (scil. Scaeas) portas equum introduci.*

Eam autem huius rei memoriam, quam Plautus hoc loco amplexus est, probabile est Naeuii *Equo Troiano* Romanis innotuisse, ad quam tragoediam hanc scaenam rettulerunt Welckerus *de tragoediis graecis* p. 523, Ladewigius *Analecta scaenica* (progr. gymn. Nouae Strelitiae a. 1848) pag. 11, O. Ribbeckius *de tragoedia romana* pag. 48. Quorum sententia, si non poterat argumentis refelli, at certe non silentio praetereunda erat Kiesslingio, qui *Analect. Plaut.* p. 14 sqq. ex ipsa Menandrea fabula omnia illa fluxisse autumat. Menandrum enim graecam quandam tragoediam tetigisse, cuius argumentum accessisset ad *Ἰλίου Πέρσεως* similitudinem. Ex hac tragoedia hausta fuisse quaecunque ad res Iliacas spectantia in hac scaena legerentur. Praeter exemplaris fidem Plautum nihil adiecisse nisi uersus 941—944 et 976—978.

1) Reddidi Seruii uerba ex H. A. Lionii editione Gottingae emissa a. 1826.
2) De hac re uide Kiesslingium Anal. Plaut. p. 16.

Fuisse autem graecam illam tragoediam eandem, quam Ennius uertisset barbare, cum *Andromacham Aechmalotida* scriberet: quod quidem intellegi e u. 933, quem simillimum esse Ennii uersus 81 Ribb. dudum obseruatum sit.

At quanto sit probabilius quae ex rebus mythologicis in fabulis suis commemorarent e tragoediis latinis ante actis sumpta ipsos admiscuisse Plautum ceterosque comicos antiquiores, pernorit, quicunque considerauerit eas rationes, quas Ladewigius in *Diurn. antiq. stud.* a. 1841 pag. 1091 et 1094 breuiter perstrinxit, praeclare deinde exposuit in *Analectis scaenicis* p. 11 sqq.[1]. Neque enim credendum Plauti aetate multos fuisse ex spectatoribus, qui res illas apud Graecos tritissimas satis tenerent, ut quod significatum uellet poeta intellegere possent, nisi quae aut e Liuii Andronici uersione Odysseae aut e tragoediis Romae actis cognouissent. Consentaneum igitur erat ad haec ipsa recurrere horumque repetere memoriam. Ceterum haec tota quaestio, quamuis ingeniose Ladewigius prima posuerit fundamenta, tamen tum demum absoluta erit, si quis congestis quaecumque in comoediis romanis ad mythologiam graecam pertinent docere conatus erit ex quo quidque fonte haustum quoue referendum uideatur. Qua in re non neglegendum est, quod multo parcius Terentius istis rebus usus est quam Plautus; notum autem est propius illum sese applicasse ad exemplaria graeca. Omnino arte cum hac quaestione cohaeret altera haec, quantum credibile sit praeter graecarum fabularum auctoritatem propria ingenii uirtute elaborasse comicos Romanos; quae quidem procul abest ut iam ad finem perducta sit.

Atque in hac Bacchidum scaena etiamsi plurima a Naeuii *Equo Troiano* repetenda esse consentiunt Welckerus, Ladewigius, Ribbeckius, recte tamen hic (de trag. rom. pag. 48) singulis quibusdam locutionibus posse ait alias quoque tragoedias carptas esse, uelut Ennii *Andromacham*; quamquam etiam uersu 933, quem ante Kiesslingium Ladewigius (Anal. scaen.

---

1) Ceterum cf. eundem in Nou. ann. t. 99 (a. 1869) p. 473—477.

pag. 14) illuc rettulerat[1]), optime cogitari posse ad orationem quandam Cassandrae in Naeuiana illa fabula poetam respexisse, id quod suadere uideatur simillimus Tryphiodori locus u. 395 sqq. Ab Ennio praeterea repetendam esse πτωχείας illam commemorationem, quam retractatoribus nos tribuimus, Ladewigius coniecit. Neque obstare quicquam quominus Hecubae illam orationem, quae est in Euripidea fabula a u. 229 ad 295, paulum fortasse immutatam in suam *Hecubam* transtulisse credamus Ennium Ribbeckius docet *de trag. rom.* p. 143.

Ceterum, ut ad Troiana illa fata reuertar: quod quae uulgabatur de Troili morte fama, ab ea huius rei memoria, quae hoc Plautino loco significatur, aliquantum diuersa, in eam partem ualet, ut belli initio Troilus ab Achille interfectus sit: uarias fabulae illius conformationes docte exposuit Kiesslingius l. l. p. 16 sq.; nisi quod quae ad graecam illam tragoediam, quam a Menandro uellicatam ab Ennioque uersam fingit, ille rettulit, uerius ea aut ad Naeuii *Equom Troianum* aut ad aliam quandam tragoediam latinam referemus.

Addenda pauca sunt de tertio fato. Proditam enim esse a nonnullis eum in modum de equo ligneo famam, ut per dirutam ipsam portam inuectus fingeretur, intellegitur e Vergil. Aen. II 242 sq.: . . . . . *Quater ipso in limine portae Substitit atque utero sonitum quater arma dedere*[2]) conlatis cum u. 234; quibus adde Tryphiod. u. 336 sqq., Palaephatum de incred. c. XVII (Mythogr. gr. pag. 283 Westerm.); idemque indicare uidetur huius rei imago in infima parte *Tabulae Iliacae* seruata, aperte ante oculos ponit sarcophagus quidam repraesentatus in *Marm. Oxon.* I tab. 54 num. 147 et apud Henricum Heydemannum *Iliupersis auf einer Trinkschale des Brygos* (Berol. a. 1866) tab. II. fig. 3, cf. ibid. pag. 32. Verisimile igitur est hanc ipsam fabulae formam Naeuium amplexum esse. Nam e ceteris certi nihil adsequi licet, cum aut illa res prorsus omissa sit uelut apud Homerum (Odyss. ϑ u. 500

1) Cf. Seruium in Aen. II 241.

2) Cf. Seruianam huius loci interpretationem.

—515) Hyginumque, aut non cognoscatur quo loco quaue ex parte aditus ad arcem ruina apertus sit: cf. Quintum Smyrn. XII u. 440 sq. et Proclum *Ἰλιάδος μικρᾶς* et *Ἰλίου Πέρσεως* excerptorem.

EXCURSUS II.

ad § 31.

Bacch. u. 111 sq.: Namque íta me di ament, út Lycurgus míhi quidem
Vidétur posse hic ád nequitiam addúcier.

Quisnam esset Lycurgus ille uarie a uu. dd. disceptatum est. Atque antiquiores commentatores, uelut Taubmannus, Lacedaemoniorum legislatorem significatum esse putabant. Eandem sententiam Schneidewinus Mus. Rhen. t. II p. 415 sqq. confirmari censebat Ammiani Marcellini hoc loco (XXX 39): *Lycurgos inuenisse se praedicabat et Cassios columina iustitiae priscae.*

Meierus autem, qui peculiari dissertatiuncula *de Lycurgo in Plauti Bacchidibus* indici Halensi a. 1852/53 praemissa hanc quaestionem tractauit, Marcellini loco et illo et hoc (XXII 9): *Verum ille iudicibus Cassiis tristior et Lycurgis* doctissime comprobauit Atticum significatum esse oratorem, cuius tristissima in accusando seueritas haud secus quam L. Cassii Longini in prouerbii consuetudinem uenisset. Iam uero ad Plautinum illum Lycurgum conuersus ad hanc rem plurimum illud ualere iudicat, quod non tradatur Lycurgum Spartiatam nimia fuisse duritia; praeterea Lydum paedagogum Attico puero domestica potius proponere debuisse exempla. Contra oratorem illum Atticum constare ab uictu cultuque durissimum fuisse. Neque e temporum rationibus quicquam oriri difficultatis: Lycurgum oratorem probabile esse paucis annis ante obiisse, quam Menander coepisset fabulas docere.

Haec omnia ille haud improbabiliter exponit; nec equidem dubitauerim, si quidem in Menandrea fabula eodem modo ac in Plauti illis uersibus Lycurgi nomen usurpatum fuerit, quin Menander oratorem illum Atticum significatum uoluerit. Comprobasse autem his Meierus sibi uidetur apud Plautum eundem illum Lycurgum intellegendum esse.[1]) Pergit enim hunc in modum:

'Lycurgi memoriam apud Menandrum repertam quemnam in modum Plautus eiusque aequales intellexerint, ut inutile ad quaerendum, ita difficile est ad diiudicandum; de suo autem Spartani Lycurgi memoriam eo minus credibile est Plautum adiecisse, quo procliuius erat aptum Romanum quam non aptum Graecum nomen interponere. Accedit, quo res conficitur paene, quod palliata Romanorum comoedia plane atticissabat.'

Illud igitur, in quo totius quaestionis summa posita est, *inutile ad quaerendum* esse arbitratus explorare Meierus supersedit. An dubitas num necesse sit, quaecunque legantur in fabula a bono poeta composita, ea et intellexerit ipse auctor et intellegere potuerint spectatores? Quod nisi utrumque contigerat: cedo, utrum Plautum tibi fingis tanta fuisse ingenii imbecillitate, ut, quaecunque inuenisset in graeco exemplari, nil curans, quid quaeque res haberet significationis aut potestatis, temere latinis perscriberet uerbis, an tanta patientia spectatores, ut, quorum sensum nullo modo adsequi possent, ea in scaena recitata admirati tamen conlaudarent clarumque fabulae plausum darent? Ac ne *difficilis quidem ad diiudicandum* est quaestio illa. Pro certo enim adfirmare licet breuis ista oratoris cuiusdam Attici significatio quid sibi uellet Romae nullo modo intellegi potuisse. Cuius quod fuisset ingenium quiue mores si quinque decemue annis postquam mortuus erat Athenienses memoria tenebant: quid istuc ad eos, qui Romae centum et triginta fere annis post fabulas aut scribebant aut spectabant?

---

1) Hanc sententiam sine ulla quidem argumentorum confirmatione proposuerat Nissenus, de Lycurgi oratoris uita p. 27.

Ergo abicienda est illa opinio; nec tamen ita abicienda, ut fecit Ussingius: qui, quasi cuncta disputatione nihil effecisset Meierus, aequo animo priorem illam rursus amplexus est de Lycurgo Spartiata explicationem. Circumspicienda est uerior ratio.

Quodsi apud ipsum Plautum in Captiuis u. 562 Fl. Lycurgum inuenimus insaniae exemplum commemoratum, ubi quidem quin significatus sit Thracius ille Lycurgus Edonorum rex Liberi contemptor dubitari nullo modo potest: quid? Bacchidum hoc loco num aptius continentiae exemplum discipulo proponentem Plautus fingere paedagogum poterat, quam eundem Lycurgum Edonum? Neque si quaeritur, unde Plautus atque ii, qui spectatores essent, rerum illarum memoriam hauserint, quicquam laboramus. Naeuius enim totam de Lycurgo illo famam persecutus erat ea tragoedia, quae ab ipso nomen accepit;[1]) cuius recentissima in mentibus haerere debebat memoria, cum Plautus egit Bacchides suam. Ad quam quidem tragoediam pridem Ladewigius Analect. scaen. p. 12 et 14 uerissime rettulerat et Captiuorum illum locum et illustrem insaniae simulationem ad tragici generis ridiculam quandam similitudinem adsurgentem, quae est in Menaechmis u. 836 sqq.

1) De qua uide Ribbeckium de tragoed. Rom. p. 55—61.

CONSPECTUS ARGUMENTI.

PARS I.

PARS II.

INDEX LOCORUM.

VITA

Ioannes Gualtharius Brachmann Stuttgardiae die XVII mens. Decembr. a. CIƆIƆCCCLVI natus sum patre Guilelmo, matre Maria de gente Brutzer, quos adhuc uiuos summa pietate colo. Fidem profiteor euangelicam luthericam. Vratislauiae, quo puerulo me parentes transmigrauerant, septem annos frequentaui gymnasium Maria-Magdalenaeum illustrissimo rectore Ottone Heine. Auctumno anni CIƆIƆCCCLXXIV maturitatis testimonio instructus in Academia Rostochiensi et theologicis studiis et linguae Sanscritae operam dedi. Post sex menses cum Lipsiam me contulissem, mox ad philologica studia conuersus scholis usus sum a proff. ill. Ritschelio, Curtio, Langio, Hildebrando, Fritzschio, Hermanno, Ouerbeckio, Zarnckio, Schustero, Lipsio, Ribbeckio, Gardthauseno, Heinzio, Masio habitis: quibus omnibus gratias ago maximas, prae ceteris autem iis, quorum societatibus sodalis interfui: philosophicae Schusteri, germanicis Braunii, Zarnckii, philologicis Schoellii, Goetzii, Ribbeckii, qui ad Plautina potissimum studia colenda duces seuerissimi optime de me meriti sunt.